

บทที่ 2

ความเป็นลื้อเชียงคำ ตั้งแต่การอพยพเคลื่อนย้ายจนถึง พ.ศ. 2520

ในบทนี้ต้องการกล่าวถึง ความเป็นลื้อเชียงคำ ตั้งแต่การอพยพเคลื่อนย้ายเข้ามาสู่ในท้องที่เขตอำเภอเชียงคำ จนถึงการพบจุดเริ่มต้นของกระแสการรื้อฟื้นสำนึกของความเป็นลื้อ ในปี พ.ศ. 2520 โดยในบทนี้ต้องการชี้ให้เห็นถึง พลวัตของสำนึกความเป็นลื้อเชียงคำ ตั้งแต่ในยุคจารีต กระทั่งมาสู่ยุคของการปรับตัวของชาวไทยลื้อชุมชนเชียงคำ ที่มีการกร่อนความเป็นลื้อไปตามยุคสมัย ภายใต้บริบทของความเข้มแข็งของชาติ ที่ค่อยๆกลืนกลายความเป็นลื้อ ซึ่งตัวตนความเป็นลื้อไม่สามารถแสดงออกได้อย่างชัดเจน และความเป็นลื้อนั้นได้ถูกเก็บซ่อนเอาไว้ในรูปแบบของทุนทางวัฒนธรรม

2.1 ชุมชนไทยลื้อในอุษาคเนย์

“ลื้อ” เป็นกลุ่มชาติพันธุ์หนึ่งที่พูดภาษาตระกูลไท มีวิถีชีวิต ประเพณี วัฒนธรรม ที่เป็น อัตลักษณ์ของตนเอง ถิ่นฐานดั้งเดิมอาศัยอยู่ในเขตสิบสองปันนาทางตอนใต้ของมณฑลยูนนาน ในสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนจีน พิกัดตั้งอยู่ระหว่างละติจูด 21 องศา 10 ลิปดาเหนือ ถึง 23 องศา 40 ลิปดาเหนือ และลองจิจูดที่ 99 องศา 55 ลิปดาตะวันออก ถึง 101 องศา 50 ลิปดาตะวันออก มีเนื้อที่ประมาณ 25,000 ตารางกิโลเมตร¹ ตั้งรกรากอยู่ในเขตที่ราบลุ่มแม่น้ำระหว่างหุบเขา ตอนในภาคพื้นทวีป

ในอดีต สิบสองปันนา² ถูกแบ่งออกเป็น 12 หัวเมือง โดยมี 5 เมืองตะวันตก 6 เมืองตะวันออกของแม่น้ำโขง และहारรวมเมืองเชียงรุ่งอันเป็นเมืองหลวงแล้วก็จะได้ 12 เมืองพอดี โดยการจัดการปกครองเป็นระบบปันนา ทั้งนี้การแบ่งหัวเมืองออกเป็นปันนา ก็เพื่อความสะดวกในการจัดเก็บส่วยและผลประโยชน์ของรัฐ ซึ่งกำหนดเขตพื้นที่กิจกรรมการผลิตทางการเกษตร โดยเฉพาะการปลูกข้าว ตลอดจนง่ายต่อการควบคุมประชากรและผลผลิต

¹ เจีย แชนจอง, “คนไท”ไม่ใช่ “คนไทย”แต่เป็นเครือญาติชาติภาษา, พิมพ์, กรุงเทพฯ, 2548, หน้า 254.

² “สิบสองปันนา” หมายถึง พื้นที่นาซึ่งถือเอาจำนวนพันธุ์ข้าวเปลือกที่นำไปหว่านลงในนาทั่วอาณาจักร จะสิ้นพันธุ์เข้าไปทั้งหมดถึง หนึ่งหมื่นสองพันดวง (เป็นกระบุงไม้สำหรับตวงข้าวเปลือกบรรจุได้ 15 กิโลกรัมครึ่ง) หมายถึงบริเวณพื้นที่ซึ่งเป็นที่นาของชาวไทยลื้อทั้งหมดทั้งมวลหลายๆเมืองรวมกันเป็น 1 พันนา 12 หัวเมืองมีอยู่ 12 พันนา หรือ หนึ่งหมื่นสองพันพันธุ์ข้าวตาง

อย่างไรก็ตามในสมัยของเจ้าอินเมือง ได้จัดแบ่งหัวเมืองทั้งหลายออกเป็น 12 พันนา ซึ่งในแต่ละพันนาประกอบด้วยเมืองต่างๆ ดังนี้³

1. พันนาเชียงรุ่ง เชียงฮา เมืองฮำและเมืองยาง รวมเป็นหนึ่งพันนา
2. พันนาเมืองแซ่ เชียงถู เมืองออง รวมเป็นหนึ่งพันนา
3. พันนาเมืองหุน เมืองพานและเชียงลอ รวมเป็นหนึ่งพันนา
4. พันนาเมืองเจียง เมืองฮาย รวมเป็นหนึ่งพันนา
5. พันนาเมืองจาด เมืองขางและเมืองวัง รวมเป็นหนึ่งพันนา
6. พันนาเมืองล้ำ เมืองบ้าน รวมเป็นหนึ่งพันนา
7. พันนาเมืองสิง เมืองบ่าง รวมเป็นหนึ่งพันนา
8. พันนวมเมืองลา เชียงเหนือและเมืองวัง รวมเป็นหนึ่งพันนา
9. พันนาเมืองพง เมืองหย่วน เมืองมาง รวมเป็นหนึ่งพันนา
10. พันนาเมืองอุเหนือ เมืองอุใต้ รวมเป็นหนึ่งพันนา
11. พันนาเมืองเชียงทอง บ่อล่า อิงู อีปัง รวมเป็นหนึ่งพันนา
12. พันนาเมืองลวง เป็นหนึ่งพันนา

โดยมีพระเจ้าแผ่นดินเป็นประมุข เรียกว่า เจ้าฟ้าแสนหวี ประทับอยู่ที่เมืองเชียงรุ่ง ปกครองดินแดนสิบสองพันนา สืบต่อกันมาตั้งแต่สมัยพระยาเจิง จนถึง เจ้าหม่อมคำลือ รวมพระเจ้าแผ่นดินทั้งหมด 44 พระองค์ หากแยกออกเป็นเมืองเล็กเมืองน้อยแล้วพบว่า มีถึง 28 หัวเมือง อันได้แก่เมืองเชียงรุ่ง เมืองลวง เมืองแจ เมืองฮาย เมืองสูง เมืองเชียงเจียง เมืองหุน เมืองพาน เมืองเชียงลอ เมืองวง เมืองจาด เมืองออม เมืองยาง เมืองสิง เมืองลา เมืองเชียงทอง เมืองฮำ เมืองซอน เมืองนุน เมืองแวน เมืองเฮ้ม เมืองล้ำ เมืองบาน เมืองบ่อแฮ้ เมืองพง เมืองหย่วน เมืองอุเหนือ และเมืองอุใต้ รวมกันเรียกว่า “สิบสองพันนา”⁴

ในยุคอาณานิคม เมืองสิบสองพันนาได้ถูกแบ่งดินแดนบางส่วนออกไปเป็นของฝรั่งเศส ซึ่งได้ยึดเอาดินแดนทางตอนใต้ของสิบสองพันารวมกันดินแดนของประเทศลาว เช่นเดียวกันกับทางฝั่งตะวันตก ดินแดนบางส่วนบางของสิบสองพันนาได้ถูกอังกฤษยึดครองผนวกรวมกับกับประเทศพม่า ทำให้สิบสองพันนาสูญเสียดินแดนบางส่วนไป หากจะนับรวมแล้วจึงเหลือเพียงแค่ สิบพันนาเท่านั้น

³ ขรรจร จิระนคร และ รัตนพร เศรษฐกุล, ประวัติศาสตร์สิบสองปันนา, สร้างสรรค์, กรุงเทพฯ, 2551, หน้า 77.

⁴ บุญช่วย ศรีสวัสดิ์, ไทยสิบสองปันนา เล่ม 1, สำนักพิมพ์สยาม, กรุงเทพฯ, 2547, หน้า 17.

ในปัจจุบันจึงพบว่า มีกลุ่มชาติพันธุ์ชาวไทยลื้อ ได้ตั้งถิ่นฐานอยู่เขตปกครองตนเองชนชาติไทลื้อสองปันนา บริเวณทางตอนใต้มณฑลยูนนาน สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนจีน และยังพบชาวไทยลื้อตั้งถิ่นฐานอยู่ทางทิศตะวันออกของภูฏานในสหภาพเนปาลได้แก่เมือง เชียงลาบ เมืองป่าแลว เมืองเลน เมืองวะ เมืองนำ เมืองฐาน เมืองขัน เมืองยอง เมืองพะยาก เมืองยู เมืองหลวย

ในสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว พบการกระจายตัวของชาวไทยลื้อ ที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ใน พงสาตี ได้แก่ เมืองอู เมืองบุนเหนือ เมืองบุนใต้ แขวงหลวงน้ำทา ได้แก่ เมืองน้ำทา เมืองสิง เมืองนัง เมืองกำง เมืองลอง เมืองนาแล แขวงอุดมไซ ได้แก่ เมืองไซ เมืองแบ่ง เมืองน้ำบาก เมืองฮุน ในแขวงบ่อแก้ว เมืองห้วยทราย เมืองตันเฟ้ง เมืองปากทา แขวงไซยะบุรี ได้แก่ เมืองเงิน เมืองหงสา เมืองคอบ เมืองเพียง เมืองเชียงลม และในแขวงหลวงพระบาง ได้แก่ เมืองปากอู เมืองหลวงพระบาง

ในเวียดนาม พบชุมชนชาวไทยลื้อที่เมืองบินลูห์ เมืองเถน และบริเวณฝั่งตะวันตกของแม่น้ำดำตามแนวพรมแดนที่ติดต่อกับจีน⁵

ในบริเวณภาคเหนือตอนบนในประเทศไทย พบชุมชนชาวไทยลื้อตั้งถิ่นฐานอยู่เขตจังหวัดทางตอนบนของประเทศ ได้แก่ จังหวัดเชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง น่าน พะเยา เชียงราย แพร่

2.2 การเคลื่อนตัวของไทยลื้อเข้าสู่ดินแดนล้านนา

การเคลื่อนตัวของชาวไทยลื้อสู่ดินแดนล้านนานั้น ส่วนใหญ่เป็นการอพยพเคลื่อนย้ายของกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีเหตุผลมาจากการเมือง ไม่ว่าจะเป็นในยุคสมัยไหนก็ตาม ปัจจัยทางการเมืองเป็นเหตุผลสำคัญ ที่ทำให้เกิดการเคลื่อนย้ายกลุ่มชาวไทยลื้อเข้าสู่ดินแดนล้านนามากที่สุด และเข้ามาในหลายช่วงเวลาด้วยกัน

เนื่องจากสถานะภาพทางการเมืองของสิบสองปันนา ซึ่งเป็นรัฐชายขอบที่มีความอ่อนไหว และความเป็นเมืองชายขอบของรัฐขนาดใหญ่ ตั้งอยู่ในอาณาเขตอำนาจของรัฐ ล้านนา พม่า จีน เมื่อรัฐใดมีความเข้มแข็งสิบสองปันนาก็จะยอมรับอำนาจของรัฐนั้นๆ จึงมีสถานะเป็นรัฐสองฝ่ายฟ้า ส่งผลให้เมืองสิบสองปันนาต้องพยายามรักษาความสัมพันธ์กับรัฐขนาดใหญ่เอาไว้ และในขณะเดียวกันเมื่อรัฐใดอ่อนแอ สิบสองปันนาก็จะตั้งตนเองเป็นรัฐอิสระจากรัฐนั้น

ในกรณีความสัมพันธ์ระหว่างรัฐ ของสิบสองปันนาและล้านนานั้น พบว่าทั้งสองรัฐมีความสัมพันธ์อันดีต่อกันมาเป็นเวลานาน สามฝั่งแกน ซึ่งทั้งสองพระองค์ต่างก็มีเชื้อสายที่สืบมาจากสิบสองปันนาทั้งสิ้น แม้กระทั่งความเชื่อทางศาสนาและวัฒนธรรมที่มีลักษณะร่วมกัน หากเมื่อ

⁵ สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ไทยลื้อ อัตลักษณ์แห่งชาติพันธุ์ไท, โครงการพิพิธภัณฑวัตถุวัฒนธรรมและชาติพันธุ์ ล้านนา, เชียงใหม่, 2551, หน้า 39.

เปรียบเทียบแล้วพบว่า วัฒนธรรมไทยลื้อมีความใกล้ชิดกับวัฒนธรรมไทยวน ยิ่งกว่าไทยเผ่าอื่นๆ ทั้งทางอักษรศาสตร์ ภาษา ศิลปวัฒนธรรม ชีวิตความเป็นอยู่ ตลอดจนความเชื่อดั้งเดิม ความคล้ายคลึงกันทำให้คนไทยทั้งสองกลุ่มดังกล่าว สามารถปรับตัวเข้ากันได้ง่าย ดังนั้นเมื่อล้านนาขาดแคลนกำลังคน จึงเทครัวไทยลื้อเข้ามาไว้เป็นไพร่พลเมืองอย่างมาก⁶

ทั้งนี้ในยุคของการสร้างบ้านแปงเมืองหรือยุคของการฟื้นฟูอาณาจักร กำลังคนถือว่าเป็นสิ่งสำคัญมากไม่ว่าจะในการทำศึกสงคราม การทำการเกษตร เศรษฐกิจการค้า แรงงาน ทั้งนี้ยังเป็นการส่งเสริมอำนาจของรัฐและความชอบธรรมของชนชั้นนำ ด้วยเหตุผลดังกล่าวจึงทำให้กำลังคนมีความสำคัญมากกว่าพื้นที่หรืออาณาเขตของรัฐ

ปัญหาที่ผู้ครองรัฐหรืออาณาจักร สมัยก่อนพุทธศตวรรษที่ 24 คือ การขาดแคลนกำลังคน และการควบคุมกำลังคนที่กระจัดกระจายอยู่ วิธีแก้ไขก็คือ การหากำลังคนเพิ่ม การรวบรวมควบคุมกำลังคนเพื่อการจัดตั้งชุมชนโดยวิธีการต่างๆ วิธีการที่ชนชั้นนำมักจะทำการทำสงคราม เพราะเป็นวิธีการเดียวที่จะได้คนมาเป็นจำนวนมาก และจัดตั้งชุมชนบ้านเมืองโดยใช้ระยะเวลาสั้นที่สุด ดังนั้นเมื่อสงครามยุติลง กองทัพผู้ชนะมักจะกวาดต้อนผู้คนของฝ่ายแพ้เสมอ ลักษณะดังกล่าวเรียกว่า “เทครัว”⁷ โดยเฉพาะกลุ่มชาติพันธุ์ไทยลื้อที่ถูกกวาดต้อนเทครัวเข้ามาในล้านนามากที่สุดในช่วงเวลาหนึ่ง ซึ่งเรียกกันว่า “ยุคเป็นผักใส่ซ้า เก็บข้าวใส่เมือง”

แต่อย่างไรก็ตามแม้ว่าใน “ยุคเป็นผักใส่ซ้า เก็บข้าวใส่เมือง” จะเป็นการเคลื่อนตัวของชาวไทยลื้อครั้งใหญ่จากสิบสองพันนามาสู่ดินแดนล้านนา แต่ชาวไทยลื้อไม่ได้อพยพเข้ามาในช่วงเวลาดังกล่าวทั้งหมด ทั้งนี้สามารถแบ่งช่วงเวลาของการอพยพเคลื่อนย้ายได้เป็น 3 ช่วงเวลาดังนี้ คือ ในช่วงที่ 1 ช่วงก่อนยุคเก็บผักใส่ซ้า เก็บข้าวใส่เมือง ช่วงที่ 2 ช่วงยุคเก็บผักใส่ซ้า เก็บข้าวใส่เมือง และช่วงที่ 3 ช่วงหลังยุคเก็บผักใส่ซ้า เก็บข้าวใส่เมือง

ก่อนยุคเก็บผักใส่ซ้า เก็บข้าวใส่เมือง

ระยะเวลาช่วงนี้มีหลักฐานที่พบว่าพบการเคลื่อนย้ายของชาวไทยลื้อ ในราวพุทธศตวรรษที่ 20 ในสมัยพญาสามฝั่งแกน ซึ่งเข้ามาอยู่บริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำกวัง บริเวณตำบลหลวงเหนือ อำเภอคอยสะเกิด จังหวัดเชียงใหม่ในปัจจุบัน ซึ่งในตำนานเมืองเชียงใหม่ได้กล่าวถึง พระชายาของพญาทั้งในระดับสูงและระดับไพร่ ทั้งในสถานะบ้านพี่เมืองน้องผ่านความสัมพันธ์ทางเครือญาติ ไม่ว่าจะเป็นในรัชสมัยของพญามังราย หรือในสมัยพระเจ้าแสนเมืองมา ซึ่งเป็นเจ้านายที่สืบเชื้อสายมา

⁶ สรสวัสดิ์ อ่องสกุล, ประวัติศาสตร์ล้านนา, พิมพ์ครั้งที่ 4, กรุงเทพฯ, อัมรินทร์, 2551, หน้า 227.

⁷ แสง มลละแซม, ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น คนของย้ายแผ่นดิน การเคลื่อนย้ายถิ่นฐานของชาวของในเมืองลำพูน (พ.ศ. 2348-2445), มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, กรุงเทพฯ, 2540, หน้า 83.

จากสิบสองปันนา อีกทั้งยังเป็นพระราชมารดาของพญาสามฝั่งแกนอีกด้วย หรือแม้กระทั่งในสมัยของพระเจ้าติโลกราช ซึ่งปรากฏในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ได้กล่าวถึง การอพยพเคลื่อนย้ายของชาวไทยลื้อที่เข้ามาอยู่บริเวณบ้านสะปึ่ง อำเภอป่าซาง จังหวัดลำพูน ในปัจจุบัน ซึ่งเหตุการณ์ดังกล่าวได้สะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างล้านนา และสิบสองปันนาในสถานะของบ้านพี่เมืองน้องที่มีความสัมพันธ์ระหว่างรัฐที่มีต่อกันมาตั้งแต่อดีต

ยุคเก็บผักใส่ซ้า เก็บข้าใส่เมือง

ยุคสมัยนี้ถือเป็นยุคของการอพยพกวาดต้อน ผู้คนชาวไทยลื้อที่มีจำนวนมากที่สุดเข้ามาสู่ดินแดนล้านนา อันเนื่องมาจากล้านนาที่กำลังฟื้นตัวจากภาวะศึกสงครามและขาดแคลนกำลังคน จึงถือโอกาสจากการไม่ทำศึกสงครามแล้วกวาดต้อนผู้คนเข้าสู่ล้านนา โดยการนำของพระเจ้ากาวิละ กษัตริย์องค์แรกของราชวงศ์เจ้าเจ็ดตนแห่งล้านนา (พ.ศ. 2325-2358) และพระยาอุปราชมลลนาออกไปโจมตีเมืองเล็กเมืองน้อยในรัฐน่านและแคว้นสิบสองปันนา เพื่อช่วงชิงเอากำลังคนเหล่านี้มาไว้ที่ เชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง นับตั้งแต่ระยะเวลาแรกที่ได้เริ่มขับไล่ทหารพม่าออกจากล้านนา จนกระทั่งพม่าหมดอำนาจลงในอาณาเขตนั่น⁸

การกวาดต้อนผู้คนมิได้มีเฉพาะพระเจ้ากาวิละและกลุ่มเจ้าเจ็ดตน แม้ว่าบทบาทของพระเจ้ากาวิละเด่นมาก แต่เมื่อพิจารณาถึงเขตล้านนาตะวันออกในยุคนี้ เมืองน่านเมืองแพร่ก็มีบทบาทเช่นกัน โดยเฉพาะเมืองน่านได้พยายามสร้างผลงานในลักษณะแข่งขันกับเมืองเชียงใหม่ เพราะกลุ่มราชวงศ์เมืองน่าน “วงศ์เจ้าคันทรง” ไม่เกี่ยวข้องกับกลุ่มเจ้าเจ็ดตนแม้เจ้าเมืองน่านจะเข้าสวามิภักดิ์สยาม ภายหลังกลุ่มเจ้าเจ็ดตน แต่เมื่อสวามิภักดิ์แล้วก็ทุ่มเทช่วยทำศึกสงครามขับไล่พม่าจากเชียงแสน พ.ศ. 2347 และทำความชอบโดยกวาดต้อนชาวไทยลื้อสิบสองปันนา เข้ามาตั้งถิ่นฐานในเมืองน่าน เมืองน่านจึงฟื้นฟูเป็นบ้านเมืองอีกครั้งในสมัยต้นรัตนโกสินทร์⁹

กระบวนการฟื้นฟูของเมืองน่านเริ่มช้ากว่าที่อื่น เมื่อเจ้าอนันตวรปัญญา ขอมสวามิภักดิ์ต่อกรุงเทพในปีพ.ศ. 2331 น่านก็เริ่มให้นโยบาย “เก็บผักใส่ซ้า เก็บข้าใส่เมือง” ทั้งสันติวิธีและการใช้กำลังกวาดต้อน¹⁰ โดยอพยพกวาดต้อนชาวไทยลื้อจากสิบสองปันนาเข้ามาอยู่ในเขตของเมืองน่าน และได้ทำการกวาดต้อนมาเรื่อยๆหลายครั้ง จนมาถึงสงครามเชียงตุงในสมัยพระเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดช ในขณะที่เดียวกันทางสิบสองปันนาต่างก็มีปัญหาภายในด้านการแย่งชิงอำนาจกันเอง แล้วเข้ามา

⁸ พลเอก กราบือฟสกี, เก็บผักใส่ซ้า เก็บข้าใส่เมือง, การจัดประชุมทางวิชาการเพื่อศึกษา: การเสวนาครั้งที่ 2, สำนักหอสมุดมหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2536, หน้า 2.

⁹ สรวิศ อ่องสกุล, ประวัติศาสตร์ล้านนา. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ. อัมรินทร์, 2551. หน้า 322.

¹⁰ รัตนพร เศรษฐกุล, ชาวไทลื้อในจังหวัดน่าน. เชียงใหม่: ศูนย์วิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยพายัพ, 2536

ขอความช่วยเหลือจากกษัตริย์ไทย จึงได้ส่งกองทัพใหญ่เข้าไปยึดเมืองเชียงตุง และในสงครามครั้งนี้ เมืองน่านก็ได้กวาดต้อนผู้คนในสิบสองปันนาเข้ามาอีก

อย่างไรก็ตามในยุคสมัยนี้ ถือเป็นการอพยพเคลื่อนย้ายครั้งใหญ่ของชาวไทยลื้อ ซึ่งเข้ามาตามการกวาดต้อนทหาร ทั้งทางสายเมืองเชียงใหม่ และเมืองน่าน ภายใต้นโยบายของการ “เก็บผักใส่ซ้า เก็บข้าใส่เมือง”

หลังยุคเก็บผักใส่ซ้า เก็บข้าใส่เมือง

ซึ่งในยุคหลังนี้ พบว่ามีชาวไทยลื้อเคลื่อนตัวเข้ามาสู่ดินแดนล้านนา แต่ไม่มากเหมือนในยุคที่สอง ในยุคหลังนี้ชาวไทยลื้อส่วนใหญ่จะมาจากการเดินทางเข้ามาเป็นกลุ่มเล็กๆ ในลักษณะ “น้ำซึมบ่อทราย” และเข้ามาเพิ่มมากขึ้นหลัง พ.ศ. 2500 กล่าวคือ เป็นการอพยพเข้ามาเป็นกลุ่มเล็กๆ ที่ผ่านเข้ามาตามรอยต่อของชายแดน และมักจะเข้ามาอยู่ตามเมืองชายแดนเช่น แม่สาย เชียงแสน เทิง เชียงคำ น่าน เป็นต้น ทั้งนี้การอพยพครั้งหลังนั้นเกิดขึ้นจากปัจจัยต่างๆ หลายประการด้วยกัน เช่น ปัจจัยทางด้านการค้าขายและการแสวงหาที่ทำกิน การติดตามญาติพี่น้องที่มาอยู่ก่อนแล้ว และหลบหลีกภัยสงคราม

โดยเฉพาะกลุ่มชาวไทยลื้อที่หนีติดตามจีนคณะชาติ และมักจะถูกทางการไทยจับได้เสมอ เนื่องจากมักมีอาวุธปืนติดตัวมาด้วยเสมอ ซึ่งเดินทางผ่านคอยป่าคา อำเภอเชียงคำ แล้วไปน่าน และเพื่อเดินทางออกไปสมทบกับทหารจีนคณะชาติที่เมืองเชียงฮ่อน ราชอาณาจักรลาว¹¹

อย่างไรก็ตามในทศวรรษ 2500 ชาวไทยลื้อที่อพยพเข้ามาจากประเทศข้างเคียงเป็นคนลื้อมีจำนวนมากขึ้นส่วนใหญ่หลบหนีภัยคอมมิวนิสต์เข้ามาอาศัยประเทศไทย มาจากหลักฐานจากหอจดหมายเหตุแห่งชาติ พบว่ามีชาวไทยลื้อที่มาจากเมืองยอง เมืองยาง เมืองเลน และเมืองพยาก ซึ่งอพยพมาทั้งชายและหญิง เด็ก และพระภิกษุ จำนวนรวม 111 คน บรรดาผู้คนได้เข้ามาอาศัยกับญาติที่อยู่เขต ต.แม่สาย อ.แม่สาย ส่วนพระสงฆ์จำวัดที่วัดพระธาตุคอยเวา¹²

นอกจากนี้แล้วยังพบว่าชาวไทยลื้อที่อพยพเข้ามาในช่วงระยะเวลาดังกล่าว มักจะขอความเห็นใจจากทางราชการให้ได้อยู่ต่อในเมืองไทยก่อนเมื่อเหตุการณ์สงบก็จะกลับออกไป ซึ่งพบว่ามีชาวไทยลื้อแขวงไทรบุรี ประเทศลาว อพยพเข้ามาพำนักอยู่ที่อำเภอเทิง และขออยู่ต่อรอ

¹¹ หจข. มท 3.1.2.15/31 เรื่องเหตุการณ์ชายแดน.2504.

¹² หจข. มท 3.1.71/18 บัญชีรายชื่อคนต่างด้าวที่อพยพมาจากประเทศข้างเคียง คนเชื้อชาติลื้อ.2504.

จนกว่าเหตุการณ์จะสงบ โดยของอยู่ในชุมชนไทยลื้อในอำเภอเทิงก่อน ถ้าทุกอย่างสงบแล้วก็จะอพยพกลับตามเดิม¹³

การอพยพเคลื่อนย้ายในยุคหลังนี้ส่วนใหญ่ มักมีเหตุผลมาจากการหลบหนีภัยสงครามเข้ามาอาศัยในผืนแผ่นดินไทย โดยมักจะพบการเคลื่อนย้ายอยู่ตามตะเข็บชายแดน และจะเข้ามาอาศัยอยู่กับญาติพี่น้องและคนรู้จัก รวมทั้งเข้ามาอยู่ในชุมชนที่เป็นคนลื้อเหมือนกัน พ่อเฒ่าใหม่ก่อน ชาวไทยลื้อที่หนีมากับกองกำลังของทหารคณะชาติ เล่าว่า “...คนลื้อที่หนีมาถ้าหากไม่ได้ถูกทางการไทยจับได้ ก็จะตั้งรกรากอาศัยอยู่ถาวรในประเทศไทยเลย...”¹⁴

อย่างไรก็ตามในปัจจุบันพบการตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยลื้อ กระจายตัวอยู่ตามเขตรอบลุ่มแม่น้ำต่างๆ ในจังหวัดภาคเหนือตอนบนของประเทศ ทั้งนี้เนื่องมาจากชาวไทยลื้อนิยมทำการเพาะปลูก ดังนั้นบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำ จึงเหมาะแก่การตั้งถิ่นฐานและทำการเกษตร ไม่ว่าจะเป็นที่เชียงใหม่ เชียงราย ลำพูน ลำปาง พะเยา แพร่ น่าน ซึ่งได้กระจายตัวออกไปตามออกไปตามพื้นที่ต่างๆ ดังนี้

จังหวัดเชียงใหม่ พบการตั้งถิ่นฐานของชาวไทยลื้ออยู่บริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำกว๊าน ที่ตำบลหลวงเหนือ อำเภอคอยสะเก็ด บริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำแม่สาบ ตำบลสะเมิงใต้ อำเภอสะเมิง บริเวณลุ่มที่ราบลุ่มแม่น้ำแม่ฮอน อำเภอแม่ฮอน

จังหวัดเชียงราย พบการตั้งถิ่นฐานของชาวไทยลื้อ กระจายตัวอยู่บริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำโขง แม่น้ำกก แม่น้ำอิง อำเภอแม่สาย อำเภอแม่จัน อำเภอเชียงแสน อำเภอเชียงของ อำเภอเวียงแก่น อำเภอแม่สรวย อำเภอเวียงป่าเป้า อำเภอแม่ฟ้าหลวง อำเภอเทิง อำเภอพาน

จังหวัดลำพูน พบการตั้งถิ่นฐานบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำปิง แม่น้ำกว๊าน แม่น้ำทา โดยกระจายตัวในเขต อำเภอเมือง อำเภอป่าซาง อำเภอบ้านโฮ่ง อำเภอแม่ทา อำเภอลี้ อำเภอหัวทุ่งช้าง

จังหวัดลำปาง พบการตั้งถิ่นฐานของชาวไทยลื้อราบลุ่มแม่น้ำวัง และแม่น้ำห้วยแม่ปุง ในตำบลกล้วยแพะ อำเภอเมือง และตำบลน้ำใจ อำเภอแม่ทะ

จังหวัดพะเยา พบการตั้งถิ่นฐานบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำลาว แม่น้ำแวน แม่น้ำยวน อำเภอเชียงคำ อำเภอภูซาง บริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำอิง อ.จุน บริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำยม ตำบลบ้านม่วง ตำบลสระ อำเภอเชียงม่วน

จังหวัดแพร่ พบการตั้งถิ่นฐานของชาวไทยลื้อบริเวณ ที่ราบลุ่มแม่น้ำยม ในตำบลบ้านดิน อำเภอเมือง และตำบลพระหลวง อำเภอสูงเม่น

¹³ หจข. มท 3.1.7.2/30 เรื่องคนลื้ออพยพ มาจากเขตลาว.

¹⁴ สัมภาษณ์ พ่อใหม่ก่อน แก้วคำแปง อายุ 81 ปี บ้านหนอง ต.ฝายกว๊าน อ.เชียงคำ จ.พะเยา วันที่ 24 มีนาคม 2552.

จังหวัดน่าน พบการตั้งถิ่นฐานของชาวไทยลื้อบริเวณ ที่ราบลุ่มแม่น้ำน่านและแม่น้ำสาขา และกระจายตัวอยู่ใน อำเภอเมือง อำเภอท่าวังผา อำเภอปัว อำเภอเชียงกลาง อำเภอทุ่งช้าง อำเภอสันติสุข

2.3 การเคลื่อนย้ายและการตั้งถิ่นฐานของชุมชนไทยลื้อเชียงคำ

เมืองเชียงคำ

เชียงคำ ถือว่าเป็นเมืองเก่าแก่เมืองหนึ่งในอาณาจักรล้านนา เป็นชุมชนโบราณในที่ราบลุ่มแม่น้ำกกและแม่น้ำอิง หรือที่ราบเชียงราย - พะเยา ซึ่งคาดว่ามีการพัฒนาจากเมืองขนาดเล็กและก้าวไปสู่เมืองชนพคกลาง เมืองเชียงคำมีหลักฐานหลายอย่างที่ยืนยันความเก่าแก่ของเมือง ไม่ว่าจะเป็นในด้านของตำนาน ที่แสดงหลักฐานการมีอยู่ของเมืองเชียงคำ ไม่ว่าจะเป็นตำนานสิงหนวัติ กุมาร หรือตำนานฝ่ายวัด เช่น ตำนานวัดพระธาตุสบแวน ตำนานวัดพระธาตุคอกคำ ตลอดจนหลักฐานที่เป็นประจักษ์พยาน คือการพบซากของแอ่งโบราณเมืองเก่าที่เชียงคำ¹⁵ ไม่ว่าจะเป็น แนวกำแพงเมือง คูเมือง อีกทั้งยังพบจารึกวัดพระแก้ว¹⁶ ที่กล่าวถึงการกัลปนาครวัเรียนให้เป็นข้าพระเพื่อไม่ให้หน้าครวัเรียนดังกล่าว ออกไปใช้งานส่วนตัว ซึ่งพบว่าจารึกดังกล่าวสร้างขึ้นในสมัยพุทธศตวรรษที่ 21 หลักฐานดังกล่าวล้วนยืนยันการมีอยู่ของเมืองเชียงคำ

เมืองเชียงคำในอดีต สันนิษฐานว่ามีศูนย์กลางของเมืองตั้งอยู่ที่บ้านเวียงในปัจจุบัน ซึ่งเป็นที่อยู่ดั้งเดิมของชาวไทยขวน(คนเมือง)ในเมืองเชียงคำ บริเวณดังกล่าวมีแนวกำแพงและคูเมืองโบราณ และในบริเวณใกล้เคียงกันยังพบ วัดคอนไชย วัดคอนแก้ว ตลอดจนวัดพระเจ้านั่งดิน ซึ่งอยู่ในบริเวณใกล้กับเมืองเชียงคำเก่าอีกด้วย และในภายหลังเมืองเชียงคำได้กลายเป็นเมืองหนึ่ง ที่พบว่ามีกรอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานของชาวไทยลื้อเป็นจำนวนมาก ซึ่งในปี พ.ศ.2413 ชาวไทยลื้อยุคแรกเข้ามาตั้งถิ่นฐานในเขตนอกเมืองเชียงคำ พบว่าได้ตั้งถิ่นฐานตามที่ราบลุ่มแม่น้ำนอกเมืองเชียงคำ ซึ่งห่างจากตัวเมืองประมาณ 4 กิโลเมตร ซึ่งขณะนั้นชาวไทยลื้อต้องทำการแผ้วถางป่าไม้รกร้างเพื่อทำการก่อตั้งชุมชนของตนเองในพื้นที่นอกเมืองเชียงคำ¹⁷

¹⁵ จิตร ภูมิศักดิ์. ความเป็นมาของคำสยาม ไทย ลาวและขอม และลักษณะทางสังคมของชื่อชนชาติ. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สยาม, ๒๕๔๔. หน้า ๑๔.

¹⁶ สุจิตต์ วงษ์เทศ. ประชุมจารึกเมืองพะเยา. กรุงเทพฯ : ศิลปวัฒนธรรม, ๒๕๓๘. หน้า ๔๓๑.

¹⁷ สัมภาษณ์นายจันตย์ สมฤทธิ์ อายุ 79 ปี ต.ห้วยน อ.เชียงคำ. จ.พะเยา เมื่อวันที่ 22 มีนาคม 2552.

อำเภอเชียงคำในปัจจุบันตั้งอยู่ที่ตำบลห้วยน ถือเป็นศูนย์กลางของชุมชนชาวไทยลื้อ ที่เคยเข้ามาตั้งรกรากนอกเมืองในอดีต แต่เนื่องจากเกิดกบฏเงี้ยวเข้ามาทำลายเมืองเชียงคำเดิม จึงต้องทำการย้ายเมืองเชียงคำ เข้ามาอยู่ในพื้นที่ของชาวไทยลื้อ ซึ่งในรายละเอียดจะได้กล่าวต่อไปข้างหน้า

อีกสถานะหนึ่งของเมืองเชียงคำ คือการเป็น “เมืองชายแดน” ที่รองรับการเคลื่อนย้ายและการแทรกซึมของกลุ่มคนอยู่ตลอดเวลา ดังนั้นจึงส่งผลให้เมืองเชียงคำมีความหลากหลายทางชาติพันธุ์ ปัจจุบันเชียงคำ เป็นอำเภอหนึ่งของจังหวัดพะเยา ซึ่งตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของตัวจังหวัด มีอาณาเขตทางทิศเหนือติดต่อกับอำเภอเทิง จังหวัดเชียงราย และอำเภอภูซาง จังหวัดพะเยา ทิศใต้มีอาณาเขตติดต่อกับอำเภอสองแคว จังหวัดน่าน และอำเภอปง จังหวัดพะเยา ทิศตะวันออกติดต่อกับแขวงไชยะบุรี สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว และอำเภอสองแคว จังหวัดน่าน ทิศตะวันตกติดต่อกับอำเภอจุน จังหวัดพะเยา และอำเภอเทิง จังหวัดเชียงราย

อำเภอเชียงคำ มีลักษณะภูมิประเทศเป็นที่ราบลุ่มแม่น้ำ 3 สาย อันได้แก่ แม่น้ำลาว แม่น้ำแวน แม่น้ำยวน ล้อมรอบด้วยภูเขา มีประชากรหลากหลายชาติพันธุ์อยู่ร่วมกัน ทั้งไทยลื้อ คนเมือง คนจีน คนอีสาน เมี่ยน(เย้า) ม้ง(แม้ว) ที่อาศัยอยู่บนผืนแผ่นดินเชียงคำ

2.3.1 ช่วงการอพยพเคลื่อนย้ายของชาวไทยลื้อเชียงคำ (พ.ศ.2399-2446)

ในช่วงเวลาดังกล่าวล้านนาและเมืองน่าน พ้นจากสภาวะวิกฤตด้านกำลังคนค่อนข้างมากแล้ว แต่แม้กระนั้น ก็ยังมีการกวาดต้อนกำลังคนเข้ามาเสริมเติม เพื่อเสริมสร้างความมั่นคงยิ่งขึ้น จึงพบว่าช่วงเวลานี้ ยังมีการอพยพกวาดต้อนผู้คนจากสิบสองปันนา เข้าสู่ล้านนาและเมืองน่าน รวมถึงชุมชนไทยลื้อที่เชียงคำด้วย

อย่างไรก็ตาม ชาวไทยลื้อเชียงคำถูกอพยพกวาดต้อนเข้ามา ในช่วงหลังของยุคเก็บผักใส่ซ้า เก็บข้าวใส่เมือง จึงทำให้การอพยพเคลื่อนย้ายไทยลื้อที่เชียงคำแตกต่างจากชาวไทยลื้อในที่อื่น กล่าวคือ ไม่ได้เป็นการเทครัวขนาดใหญ่ ดังกรณีเมืองของ ลำพูน แต่เป็นการกวาดเก็บผู้คนมาจากเมืองต่างๆ หลังจากสงครามที่เมืองเชียงตุง และยังเป็นเป็นการกระจายตัวของไทยลื้อที่มาจากเชียงม่วน ทำให้เชียงคำกลายเป็นศูนย์กลางใหม่ของชาวไทยลื้อ ที่อพยพมาจากชุมชนต่างๆ ในเชียงม่วน และการอพยพเคลื่อนย้ายของชาวไทยลื้อเชียงคำนั้น ไม่ได้อพยพเข้ามาเพียงครั้งเดียว หากแต่อพยพเข้ามาหลายครั้งและหลายกลุ่ม ด้วยเหตุและปัจจัยที่ต่างกัน ไม่ว่าจะเป็นการถูกกวาดต้อนเทครัว การค้าขายและการแสวงหาที่ทำกิน การติดตามญาติพี่น้องที่มาอยู่ก่อนแล้ว และหลบหลีกภัยสงคราม ดังนั้นจึงทำให้ชาวไทยลื้อในเชียงคำ จึงมีลื้อที่หลากหลาย เช่น ลื้อเมืองห้วยน ลื้อเมืองมาง ลื้อเมืองพง ลื้อเมืองยั้ง ลื้อเมืองเชียงแขง ลื้อเมืองเชียงคาน ลื้อเมืองลำ ลื้อเมืองบาน ซึ่งอพยพเข้ามาอยู่ในเขตเมืองเชียงคำด้วยกัน จนนำมาสู่การกำเนิดของชุมชนชาวไทยลื้อเชียงคำ ซึ่งมีปัจจัยสำคัญดังนี้

การกวาดต้อนเทครัว (2399-2431)

ประวัติศาสตร์การเคลื่อนย้ายของชาวไทยลื้อในเชียงคำส่วนใหญ่รับรู้เรื่องราวผ่าน เกี่ยวกับการถูกกวาดต้อนเทครัว ในยุคเก็บผักใส่ซ้า เก็บข้าใส่เมือง ซึ่งตามหลักฐานในท้องถิ่นพบว่า ในสมัยพระเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดช ผู้ปกครองเมืองน่าน เมื่อครั้งขึ้นไปทำการศึกษาที่เมืองเชียงตุง ได้ไปพบชาวไทยลื้อกลุ่มหนึ่ง ซึ่งมีประเพณีและวัฒนธรรมที่คล้ายคลึงกับคนเมือง มีอุปนิสัยใจคอเยือกเย็น มีความอดทน ขยันขันแข็ง รักสงบ แต่ตกอยู่ในอิทธิพลของจีนฮ่อที่ใช้ระบบทารุณโหดร้ายต่อชาวไทยลื้อ พระองค์จึงทรงพิจารณาหาทางช่วยเหลือ โดยการอพยพกวาดต้อนกลุ่มชาวไทยลื้อดังกล่าวเข้ามาในเขตการปกครองของเจ้าเมืองน่าน

ภายใต้นโยบายการกวาดต้อนผู้คนเข้ามา ทำให้ในช่วงแรกชาวไทยลื้อจะตั้งถิ่นฐานอยู่ในพื้นที่ที่เจ้าผู้ครองนครจัดให้ ซึ่งในกรณีชาวไทยลื้อเชียงคำ ครั้งแรกถูกอพยพให้มาตั้งถิ่นฐานอยู่ที่บ้านหงาว ในเขตอำเภอเทิง เป็นเวลา 7 ปี ต่อมาเจ้าผู้ครองนครน่านทรงวิตกว่า กลุ่มชาวไทยลื้อดังกล่าวจะหนีกลับไปบ้านเมืองเดิม จึงให้อพยพย้ายไปอยู่ที่ อำเภอเชียงม่วน เป็นเวลา 25 ปี หากแต่พื้นที่อำเภอเชียงม่วนมีผู้คนอยู่มากแล้ว ประกอบกับไม่มีพื้นที่อุดมสมบูรณ์ การทำมาหากินฝืดเคืองชาวไทยลื้อจึงได้เข้าเฝ้าเจ้าผู้ครองนครน่าน เพื่อหาพื้นที่ทำกินใหม่ที่อุดมสมบูรณ์ ซึ่งในที่สุดก็พบพื้นที่ทำกินใหม่ที่อุดมสมบูรณ์ อยู่บริเวณนอกเมืองเชียงคำ ซึ่งมีแม่น้ำ 3 สายไหลผ่าน ชาวไทยลื้อจึงพากันมาตั้งถิ่นฐานที่อำเภอเชียงคำ¹⁸

ดังนั้นชาวไทยลื้อที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานในเชียงคำ ส่วนหนึ่งเป็นการกระจายตัวของชุมชนไทยลื้อที่ขยายตัวออกมาจากเชียงม่วน ซึ่งอพยพเข้ามาหลายชุมชนด้วยกัน เชียงคำจึงการเป็นศูนย์กลางใหม่ของชาวไทยลื้อ และในปัจจุบันพบว่าที่เมืองเชียงม่วนยังปรากฏชื่อของหมู่บ้านที่ใช้ชื่อเดียวกันกับที่เชียงคำ เช่น บ้านม่วง บ้านทุ่งมอก เป็นต้น

การอพยพเข้ามาของชาวไทยลื้อเชียงคำได้ปรากฏ ในประชุมพงษาวดารภาคที่ ๑๐ เรื่อง ราชวงษปกรณ พงษาวดารเมืองน่าน ฉบับพระเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดช พระเจ้านครน่านให้แต่งไว้สำหรับบ้านเมือง¹⁹ โดยในพงสาวดารฉบับนี้ได้กล่าวถึง กลุ่มชาติพันธุ์ไทยลื้อที่ได้ถูกกวาดต้อนลงมาไว้โดยพบข้อความในพงสาวดารฉบับนี้ว่า

¹⁸ ประวัติหมู่บ้านไทยลื้อ ต.หย่วน อ.เชียงคำ จ.พะเยา (เอกสารอัดสำเนา)

¹⁹ ประชุมพงษาวดารภาคที่ 10 เรื่อง ราชวงษปกรณ พงษาวดารเมืองน่าน ฉบับพระเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดชกรุงเทพฯ : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2461.

“...เมื่อ พ.ศ.2399 ได้ไปกวาดต้อนครอบครัวลื้อเมืองพง เขตสิบสองปันนา ซึ่งในเวลานั้น อยู่ในบังคับฮ่อ ให้เข้ามาอยู่ในเขตเมืองน่าน ประมาณพันเศษ ได้ตั้งภูมิลำเนาที่เมืองเชียงม่วน แลเมืองเชียงคำ รวมเวลาไปมาห้าเดือน...”

การถูกกวาดต้อนครอบครัวของชาวไทยลื้อโดยเจ้าผู้ครองนครน่าน ถือเป็นเหตุผลหลักของการอพยพเคลื่อนย้ายถิ่นของชาวไทยลื้อเชียงคำที่ยังจดจำอยู่จนถึงปัจจุบันนี้ การที่เจ้าเมืองน่าน กวาดต้อนครอบครัวชาวไทยลื้อ มาก็เพื่อเหตุผลทางเมืองและความต้องการที่จะฟื้นฟูเมืองน่าน อย่างไรก็ตามเจ้าเมืองน่านก็ไม่ได้แทรกแซงการปกครองแบบเดิมของชาวไทยลื้อ และให้อิสระในการทำมาหากินและการนับถือตามความเชื่อดั้งเดิมของชาวไทยลื้อ

เส้นทางการค้าและการแสวงหาที่ทำกิน

ในดินแดนแถบอุษาคเนย์ ก่อนการเข้ามาของรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ที่ยังไม่มีเส้นแบ่งแนวเขตแดนของรัฐอย่างชัดเจนนั้น การก่อรูปของชุมชนต่างๆ ล้วนถูกตั้งขึ้นเพื่อปกป้องตามเส้นทางการค้าโบราณ รวมไปถึงพื้นที่ของชุมชนเชียงคำ ซึ่งเต็มไปด้วยประวัติศาสตร์ของการค้าขายมาโดยตลอด²⁰ เมืองเชียงคำถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของเส้นทางการค้าขายโบราณ ซึ่งในอดีตชาวไทยลื้อที่อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในเชียงคำในระยะแรก พบว่ามีการทำการค้าขายโดยตรงกับชาวไทยลื้อที่สิบสองปันนา ซึ่งมีสินค้าสำคัญคือ ฝ้ายอำ²¹ ยาแคว่น²² น้ำอ้อยโดยใช้การหาบซึ่งจะเดินทางเป็นกลุ่มเล็กๆ ประมาณ 10-20 คน เดินทางจากเชียงคำไปถึงสิบสองปันนา ใช้ระยะเวลาประมาณ 2-3 เดือน²³

นอกจากนี้ ยังพบการค้าในรูปแบบของม้าต่างและวัวต่าง ที่เดินทางและทำการค้าขายเชื่อมโยงในเขตจังหวัดทางภาคเหนือ และภาคอีสานของไทย เชื่อมต่อไปในญวนนานจนถึงพม่า จึงเป็นเครือข่ายทางการค้าใหญ่มีความสำคัญมากในขณะนั้น ซึ่งผู้ที่ทำการค้าในรูปแบบนี้ได้แก่ชาวไทยใหญ่(เงี้ยว) และจีนฮ่อ ซึ่งจะเดินทางค้าขายในระยะทางไกลหลายเมือง ในส่วนพ่อค้าพื้นเมืองหรือพ่อค้าท้องถิ่นก็จะทำการค้าในลักษณะเดียวกัน แต่จะไม่เดินทางค้าขายในระยะทางไกลมาก มักจะเดินทางค้าขายอยู่ในเขตภาคเหนือ หรือเมืองต่อเมืองมากกว่าที่จะทำการค้าขาย

²⁰ ยศ ตันตสมบัติ. พลวัตและความยืดหยุ่นของสังคมชาวนา: เศรษฐกิจชุมชนภาคเหนือ และกระบวนการค้นคว้าด้วยชุมชนในประเทศไทยที่ตาม. วชิรนิติไซน์, 2546. หน้า 209.

²¹ ฝ้ายอำ เป็นผ้าฝ้ายที่ข้อมสิริธรรมชาติ เมื่อข้อมแล้วจะสีออกนํ้าเงินเข้มจนถึงดำ

²² ยาแคว่น เป็นยาสูบชนิดหนึ่ง ซึ่งมีกลิ่นฉุน

²³ สัมภาษณ์ พ่อใหม่กอน แก้วคำแปง อายุ 81 ปี บ้านหนอง ต.ฝายกวาง อ.เชียงคำ จ.พะเยา วันที่ 24 มีนาคม 2552.

แบบทางไกล โดยจะใช้วัวต่างสินค้าไปค้าขายในลักษณะของการรวาน ซึ่งกองคาราวานเหล่านี้ มักจะไปทำการค้าขายตามเมืองใหญ่ๆ ของภาคเหนือ ซึ่งมีเส้นทางการค้าหลักที่กองคาราวาน สินค้าจะผ่านมาถึงเมืองเชียงคำ โดยเป็นเส้นทางที่มาจาก มะละเหม่ง-ผาปูน-แม่สวด-ตาก-สุโขทัย-พิษณุโลก-อุตรดิตถ์-แพร่-น่าน พ่อค้าบางคนอาจเดินทางถึงเชียงคำแล้วต้องเรือตามลำน้ำโขง ถึง หลวงพระบาง-หนองคาย เพื่อซื้อไหมดิบ กายาน นำไปขายในพม่า²⁴

ทั้งนี้บริเวณแถบดินแดนล้านนาตะวันออก ยังมีทรัพยากรที่สำคัญคือ เกลือ ที่ตำบลบ่อเกลือ อำเภอบัว จังหวัดน่าน ซึ่งเป็นแหล่งเกลือสินเธาว์ที่สำคัญในล้านนา จึงทำให้มีพ่อค้าจากเมืองต่างๆ เดินทางเข้ามาเพื่อทำการค้าขายเกลือจากอำเภอบัว ซึ่งระยะทางไม่ได้ห่างจากเชียงคำมากนัก จึงทำให้พ่อค้าจากเมืองต่างๆ มักจะเลยขึ้นไปทำการค้าที่เชียงคำด้วย เนื่องจากเมื่อเสร็จสิ้นจากการทำการค้าเชียงคำแล้ว ยังสามารถเลยขึ้นไปทำการค้าต่อได้ที่ เติง เชียงราย เชียงของ หรือ ไม่ก็ข้ามไปทำการค้ายังฝางลาวได้ เชียงคำจึงกลายเป็นส่วนหนึ่งของเส้นทางการค้าแบบทางไกลที่สำคัญแห่งหนึ่งในอดีต

นอกจากนี้ยังพบว่ายังมีเส้นทางการค้าภายในระยะสั้น ที่จะทำการค้าขายระหว่างเมืองต่อเมือง นั้น ส่วนมากเป็นพ่อค้าในท้องถิ่น เนื่องจากว่าส่วนใหญ่ก็ยังคงทำการเกษตรเป็นอาชีพหลัก และทำการค้าเป็นอาชีพเสริมหลังเสร็จสิ้นฤดูกาลเพาะปลูก จึงทำให้ไม่สามารถทำการค้าแบบทางไกลได้ การค้าในลักษณะดังกล่าวทำให้เกิดพ่อค้าท้องถิ่นขึ้นในเมืองเชียงคำ ไม่ว่าจะเป็นไทยลื้อ ไทยยวน แม้กระทั่งชาวเขา ที่ทำการค้าลักษณะม้าต่าง วัวต่าง ไปตามเส้นทางที่มาจาก เชียงราย – พะเยา – ท่าอิฐ ซึ่งส่วนมากมักจะเอาสินค้าในท้องถิ่นไม่ว่าจะเป็น ข้าวสาร ข้าวเปลือก ฝ้าย ผลมะแคน ฝ้าทอง แล้วซื้อผ้า ปลาแร่ ปลาแห้ง เกลือ ไม้ขีดไฟ น้ำมันก๊าด กลับนำไปขายในท้องถิ่นของตน²⁵

การค้าสะท้อนให้เห็นว่าในแต่ละชุมชนก็ไม่ได้อยู่อย่างโดดเดี่ยว หรือสามารถผลิตทุกอย่างขึ้นได้เอง หากต้องมีการติดต่อค้าขายแลกเปลี่ยนสินค้าข้ามไปมาระหว่างเมืองต่อเมือง และออกไปทำการค้าขายกับคนภายนอกชุมชน ดังนั้นการค้าขายระหว่างเมืองคู่ค้า จึงทำให้มีการเดินทางไปมาหาสู่ซึ่งกันและกัน และตามมาด้วยการย้ายถิ่นของผู้คนที่มาตามเส้นทางการค้า

เชียงคำจึงถือได้ว่าเป็นชุมชนทางการค้าแห่งหนึ่ง ซึ่งจะมีเหล่าพ่อค้าที่แวะหยุดพักทำการค้า นานไปก็ตั้งถิ่นฐานอย่างถาวรและก่อให้เกิดเป็นชุมชนในเวลาต่อมา ในกรณีชาวไทยลื้อ ก็เช่นกันพบว่า ในอดีตชาวไทยลื้อจากฝางลาวได้ข้ามเข้ามาซื้อขายและแลกเปลี่ยนสินค้าซึ่งกันและกัน เช่น ฝ้ายฝ้าย ฝ้ายไหม เมื่อพบพื้นที่อุดมสมบูรณ์และยังไม่มีใครจับจอง หากเหมาะแก่การ

²⁴ ชูสิทธิ์ ชูชาติ, พ่อค้าวัวต่าง ผู้บุกเบิกการค้าขายภายในหมู่บ้านภาคเหนือของประเทศไทย, เชียงใหม่โรงพิมพ์แสงศิลป์, เชียงใหม่, 2545, หน้า 40.

²⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 48.

เพาะปลูกและการทำการค้า ก็จะกลับไปอพยพหาครอบครัวข้ามเข้ามาอาศัยจับจองเป็นพื้นที่ทำกิน และก็ยังทำการค้าขายแบบเดิมควบคู่ไปด้วย ไม่ใช่จะมีแต่เฉพาะกลุ่มไทยลื้อเท่านั้น ยังพบกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ ที่เข้ามาทำการค้าในลักษณะดังกล่าว เข้ามาตั้งรกรากในเขตเมืองเชียงคำ เช่น ชาวไทยใหญ่ ชาวจีนฮ่อ ที่แวะเข้ามาทำการค้า และก่อตั้งเป็นชุมชนในเวลาต่อมา

การติดตามญาติพี่น้อง

เนื่องด้วยความรู้จารีตในอดีต ไม่ได้มีการแสดงอาณาเขตหรือพื้นที่การปกครองอย่างชัดเจนในปัจจุบัน เพียงแต่รับรู้ผ่านการแสดงตนว่าเป็นเมืองขึ้นและยอมรับอำนาจการปกครองของรัฐนั้น ผ่านการส่งเครื่องราชบรรณาการ ความคลุมเครือทางด้านเขตแดน จึงทำให้ความสับสนในการคมนาคม ที่ทำให้เกิดการเดินทางไปมาหาสู่ระหว่างผู้คน ระหว่างเมืองต่อเมือง และเนื่องจากชาวไทยลื้อในเชียงคำ ที่ถูกอพยพกวาดต้อนมาในลักษณะเทครัว จากแคว้นสิบสองพันนา ในสมัยพระเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดชเจ้าผู้ครองนครน่านนั้น ก็ไม่ใช่จะมีผู้คนยินยอมตามมาด้วยทั้งหมด ในกรณีที่ผู้คนไม่ยอมติดตามเข้ามากับการกวาดต้อน ก็จะหลบหนีเข้าป่า เมื่อเหตุการณ์สงบก็จะกลับเข้าไปในพื้นที่ทำกินของตนเองดั้งเดิม และเมื่อเวลาผ่านไปก็จะพยายามติดต่อสืบหาข่าวสารเกี่ยวกับพี่น้องของตนว่ามีความเป็นอยู่อย่างไร หากทราบว่าพี่น้องของตนอพยพไปที่ใดก็จะเดินทางไปเยี่ยมเยียน สอบถามความเป็นอยู่สารทุกข์สุกดิบซึ่งกันและกัน ซึ่งทั้งสองฝ่ายจะมีการเดินทางไปมาเยี่ยมญาติพี่น้อง ซึ่งหลายครั้งพบว่ากลุ่มญาติพี่น้องมักจะติดตามกลุ่มพ่อค้า หรือ ไม่ก็เป็นพวกที่ค้าขายระหว่างเมืองต่อเมือง โดยจะเป็นผู้นำข่าวสารไปบอกกล่าว ว่าพบพี่น้องของใครอยู่แห่งหนตำบลใด ก็จะนำข่าวกลับมาบอกพี่น้องทางสิบสองพันนา จึงมีการเดินทางไปมาระหว่างสิบสองพันน่านและเชียงคำอยู่เสมอ

ทั้งนี้ยังพบว่านอกจากจะเข้ามาทำการค้าขายแล้ว พบว่ามีการชักชวนกันให้เข้ามาอยู่ที่เชียงคำ ซึ่งพบหลักฐานจากชุมชนบ้านเชียงบานว่า การอพยพเคลื่อนย้ายของชาวเมืองพง มีสาเหตุมาจากเมืองพงนั้นไม่สงบ ตลอดจนข้าวยากมากแพง ทางญาติฝ่ายแม่ของพ่อเผ่าแสนหลวงเทพ ซึ่งอยู่ที่เชียงม่วน ได้ชักชวนครอบครัวพ่อเผ่าแสนหลวงเทพชักชวนให้มาอยู่ที่บ้านท่าฟ้าได้ ในอำเภอเชียงม่วน(ในปัจจุบัน) แต่เมื่อมาถึงพบว่าเชียงม่วนมีผู้คนอยู่มากแล้ว อีกทั้งยังไม่มีพื้นที่อุดมสมบูรณ์ จึงได้พาครอบครัวมาพักอยู่กับญาติที่บ้านแพคในเชียงคำ ซึ่งห่างจากเชียงม่วนประมาณ 100 กิโลเมตร และได้ตั้งถิ่นฐานและครอบครัวโดยกระจายมาอยู่ที่บ้านเชียงบาน²⁶

²⁶ กำนันนะ หอมน่าน ,ประวัติบ้านเชียงบานโดยสังเขป, วัดทองเข้ม ต.เชียงบาน อ.เชียงคำ, 2543.

หลักฐานดังกล่าว แสดงให้เห็นถึงการอพยพเคลื่อนย้ายของผู้คนจากสิบสองพันนามาสู่ เชียงคำ หากพบว่าพื้นที่ใดอุดมสมบูรณ์ก็จะชักชวนมาอยู่ด้วยกัน ดังนั้นการติดตามหาญาติพี่น้อง จึงเป็นสาเหตุหนึ่งของการเคลื่อนย้ายที่อยู่อาศัยอยู่ตลอดเวลา ซึ่งเข้ามาในลักษณะ “น้ำซึมบ่อทราย” ซึ่งมีพี่น้องไทยลื้อทางสิบสองพันนาเข้ามาอยู่เชียงคำ และในขณะเดียวกันไทยลื้อที่เชียงคำส่วนหนึ่ง ก็กลับไปอยู่ที่สิบสองพันนาด้วย ซึ่งในเวลานั้นการเดินทางข้ามไปมาของกลุ่มคนในรัฐจาริตไม่ได้ เป็นปัญหาหรือเป็นอุปสรรคต่อ ความมั่นคงของรัฐในยุคจาริต

การหลบหลีกภัยสงครามและความไม่สงบ

เมื่อใดที่เกิดภาวะศึกสงครามย่อมส่งผลกระทบต่อความเป็นอยู่ของประชาชนในแถบนั้น ในกรณี ของชาวไทยลื้อ หากพบว่าคราวใดเกิดเหตุการณ์ หรือมีความไม่สงบ มีศึกสงครามเกิดขึ้นทางสิบ สองพันนา ก็จะมีกลุ่มคนอพยพหลบหนีภัยสงครามเข้ามาหาที่อยู่ที่ยังสงบสุขและปลอดภัย เมืองเชียง คำในขณะนั้นก็พบว่าป็นสถานที่รองรับชาวไทยลื้อจากสิบสองพันนา ที่หนีภัยสงครามเข้ามา แม้ว่า ไม่มีญาติพี่น้องอยู่ที่เชียงคำก็ตาม หากทราบว่าพื้นที่ใดมีชาวไทยลื้ออาศัยอยู่ ก็จะหลบหนีเข้ามาพัก เพื่อลี้ภัยสงคราม เมื่อสงครามหรือเหตุการณ์สงบลงก็จะกลับไปยังถิ่นฐานบ้านเดิมของตน แต่ก็มี บางส่วนที่ไม่กลับไปและถือโอกาสตั้งถิ่นฐานอยู่ที่เมืองเชียงคำ แม้กระทั่งในยุคของการปฏิวัติ วัฒนธรรมในจีน พบว่ากลุ่มชาวไทยลื้อที่สิบสองพันนา พวกนั้นอพยพเข้ามาเป็นจำนวนมาก เนื่องจากถูกยึดทรัพย์และที่ดินทำกิน และยังถูกบีบบังคับให้ยกเลิกการนับถือศาสนาและธรรมเนียม ประเพณี ทำให้ชาวไทยลื้อส่วนหนึ่งอพยพเข้ามาในประเทศไทยไม่ว่าจะเป็นที่ อำเภอแม่สาย จ. เชียงราย อ.แม่สาย จ. เชียงใหม่ หรือแม้ในกระดังง์ของเมืองเชียงคำด้วย

ปัจจัยการอพยพเคลื่อนย้ายของชาวไทยลื้อ และการกลับไปมาของชาวไทยลื้อไม่ว่าจะเป็น ทางสิบสองพันนา หรือทางเชียงคำก็ตาม ด้านหนึ่งแสดงให้เห็นถึงสายสัมพันธ์ของผู้คนในบริเวณนี้ ที่มีการติดต่อไปมาหาสู่กันโดยตลอด ไม่ว่าจะเป็นในสถานะของกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกัน สถานะของ เมืองคู่ค้า สถานะญาติพี่น้อง หรือสถานะของผู้หลบหนีภัยเข้ามา หากมองอีกด้านหนึ่งยังเป็นการ ถ่ายโอนแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมซึ่งกันและกันไม่ว่าจะเป็น ภาษา ศาสนา ความเชื่อ อาหาร พิธีกรรม ตลอดจนความรู้สึกร่วมในความเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ ที่ยังเหนียวแน่นอยู่กับบ้านเกิดเมืองนอนเดิม และวัฒนธรรมดั้งเดิมของตน ซึ่งลักษณะดังกล่าวยังส่งผลให้วัฒนธรรมไทยลื้อเชียงคำ มีรากฐานที่ แน่นหนาและมั่นคงในตำนานของความเป็นลื้อเชียงคำ

2.3.2 พัฒนาการการตั้งถิ่นฐานของชุมชนไทยลื้อเชียงคำ

ชาวไทยลื้อเชียงคำอพยพเข้ามาในดินแดนแถบนี้ เข้ามาตามการกวาดต้อนของเจ้าผู้ครองนครน่านครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2399 จนสามารถสืบหาแหล่งที่เหมาะสมกับการตั้งถิ่นฐานถาวรได้ที่เมืองเชียงคำ เมื่อพ.ศ. 2431 ซึ่งขณะนั้นเมืองเชียงคำ ไม่ใช่ที่ตั้งของเมืองเชียงคำในปัจจุบัน แต่เป็นเมืองเก่าที่ตั้งอยู่ที่บ้านเวียง ต.เวียง อ.เชียงคำ จ. พะเยา โดยเป็นที่ว่าการเมืองเก่าก่อนที่จะถูกกบฏเงี้ยวทำลาย ซึ่งขึ้นตรงต่อเจ้าผู้ครองนครน่าน เมื่อเจ้าผู้ครองนครน่านได้อนุญาตให้ชาวไทยลื้อเข้าตั้งถิ่นฐานในเขตของเมืองเชียงคำ ชาวไทยลื้อจึงเลือกเข้ามาตั้งถิ่นฐานบริเวณนอกเมืองเชียงคำ ทางด้านทิศตะวันตก และทางทิศใต้(แม่น้ำ) ของเมืองเชียงคำ อย่างไรก็ตามพบว่ามีปัจจัยสำคัญ 2 ประการในการตั้งถิ่นฐานของชาวไทยลื้อในเชียงคำ

ระบบความสัมพันธ์แบบเครือญาติ

ชาวไทยลื้อที่อพยพเข้ามาจะให้ความสำคัญในระบบความสัมพันธ์แบบเครือญาติมาเป็นอันดับแรก ระบบเครือญาติในที่นี้ไม่ได้หมายถึงความสัมพันธ์ทางสายเลือดหรือคนในครอบครัวเพียงอย่างเดียว แต่ยังรวมไปถึงกลุ่มคนที่นับถือเทวดา(ผี)²⁷ เดียวกัน ซึ่งไทยลื้อในแต่ละกลุ่มไม่ว่าจะอพยพมาจากเมืองใดก็ตาม กลุ่มของตนเองก็จะนำเอาความเชื่อเดิมของตนติดตามาด้วย โดยเฉพาะระบบเทวดา(ผี) ซึ่งชาวไทยลื้อเชื่อว่าใครที่นับถือเทวดาเดียวกัน นั่นก็คือญาติพี่น้องของตน ดังนั้นปัจจัยของการตั้งชุมชนใหม่ จึงอาศัยความสัมพันธ์แบบเครือญาติ ซึ่งมีอิทธิพลสูงมากในแถบนี้ เช่น ลื้อที่มาจากเมืองหย่วนก็จะตั้งชุมชนอยู่กับคนที่มาจากเมืองหย่วนเดิมหรือนับถือเทวดาหย่วนด้วยกัน ในขณะที่เดียวกันชาวไทยลื้อที่อพยพมาจากเมืองมางก็จะตั้งชุมชนของตนที่นับถือเทวดาหลวงเมืองมาง ซึ่งการตั้งถิ่นฐานของชาวไทยลื้อเชียงคำในชุมชนอื่นๆ ก็มีลักษณะร่วมเหมือนกัน โดยอาศัยระบบความสัมพันธ์แบบเครือญาติในการตั้งชุมชน

แม้กระทั่งชื่อของชุมชน ก็มักจะเรียกกันตามชื่อบ้านเก่าเมืองเดิมของตน เช่น บ้านหย่วน บ้านมาง บ้านลำ บ้านแพด บ้านเชียงบาน ที่สะท้อนสำนึกดั้งเดิมที่ผูกพันกับถิ่นกำเนิด และหมู่บ้านเหล่านี้ยังเป็นหมู่บ้านแรกๆ ที่อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในเชียงคำ อีกทั้งบางชุมชนพบว่ามีที่ตั้งชื่อของหมู่บ้านตามลักษณะภูมิประเทศแวดล้อม เช่น “ตำบลบ้านแวน” ซึ่งเป็นหมู่บ้านที่ตั้งอยู่ริมแม่น้ำแวน “บ้านธาตุสบแวน” เป็นหมู่บ้านที่พบบองค์พระธาตุเจดีย์ แล้วมีน้ำเหมืองกับน้ำแวนมา

²⁷ รัตนพร เศรษฐกุล ได้อธิบายว่า การมักใช้ “ผี” ควบคู่กับ “เทวดา” เป็นการปรับตัวของความเชื่อดั้งเดิมให้สอดคล้องกับความคิดทางพระพุทธศาสนา. ความเชื่อและพิธีกรรมของไทย ที่สะท้อนถึงภูมิปัญญาชาวบ้าน: ศึกษากรณีลื้อ. บทความวิทยาลัษราชภัฏ เชียงใหม่. และในทางกลับกัน เหตุที่ชาวไทยลื้อให้คำว่า “เทวดา” แทน “ผี” นั้น เพราะว่าเป็นวิญญาณของเจ้าเมือง สิ่งศักดิ์สิทธิ์ หรือบรรพบุรุษ ที่มักให้คุณแก่ผู้ที่บูชา มากกว่าให้โทษ จึงใช้คำว่า “เทวดา” ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ทางบวก มากกว่าคำว่า “ผี”

บรรจบกันตรงพระธาตุองค์นั้นพอดี หรือแม้กระทั่งชุมชนที่คนไทยลื้อไปอยู่ ปรากฏว่ามีคนไปเลี้ยงวัวเป็นจำนวนมาก ก็ตั้งชื่อว่า “บ้านปางวัว” เป็นต้น ลักษณะการตั้งชื่อหมู่บ้านตามลักษณะทางภูมิศาสตร์และสภาพแวดล้อมนั้น ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นชุมชนที่ขยายตัวออกมาจาก หมู่บ้านดั้งเดิมที่ใช้ชื่อตามบ้านเมืองของตนเองในอดีตเป็นชื่อของชุมชน หรือไม่ก็เป็นชุมชนที่อพยพเข้ามาในภายหลัง

แม้ว่าชุมชนไทยลื้อแต่ละกลุ่มจะตั้งชุมชนที่อยู่อาศัยตามความสัมพันธ์แบบเครือญาติ แต่ชาวไทยลื้อก็มักจะตั้งชุมชนอยู่กันเป็นกลุ่มก้อนที่ใกล้เคียงกัน ซึ่งแต่ละชุมชนนั้นจะไม่อยู่ห่างไกลกันมากนัก และยังสามารถไปมาหาสู่กันได้สะดวก ลักษณะกายภาพดังกล่าวทำให้ชาวไทยลื้อสามารถติดต่อ สื่อสาร ตลอดจนมีการค้าขายแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกันภายในกลุ่มชาติพันธุ์ อีกทั้งการอยู่ร่วมกันยังสามารถเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนชาวไทยลื้ออีกด้วย

การอพยพมาจากต่างบ้านต่างเมือง แล้วมาอยู่รวมกันเป็นกลุ่มก้อน ในภาพรวมทั้งหมดดูเหมือนมีความเป็นไทยลื้อร่วมกัน หากแต่มองลึกลงไปแล้วจะพบว่า แต่ละชุมชนจะมีเส้นแบ่งระหว่างกัน โดยเฉพาะระบบเทวดา(ผี) ซึ่งแต่ละชุมชนก็จะมีเทวดาเป็นของตนเอง ต่างก็แยกกันเลี้ยงแยกกันจัด เป็นการภายในของแต่ละชุมชน แต่ก็ไม่ใช่จะข้ามเส้นแบ่งดังกล่าวไปไม่ได้เสียทีเดียว เนื่องจากชาวไทยลื้อจะมีการแต่งงานข้ามสลับไปมาในแต่ละชุมชน ดังนั้นจึงมีการไปมาหาสู่ไปมา ผ่านการเป็นแขกและสะใภ้ อาจกล่าวได้ว่าระบบเครือญาติและความสัมพันธ์ทางสังคมที่ช่วยสร้างชุมชนไทยลื้อให้มีความเข้มแข็งและแน่นแฟ้นมากขึ้น

พื้นที่ทางการเกษตรและระบบชลประทาน

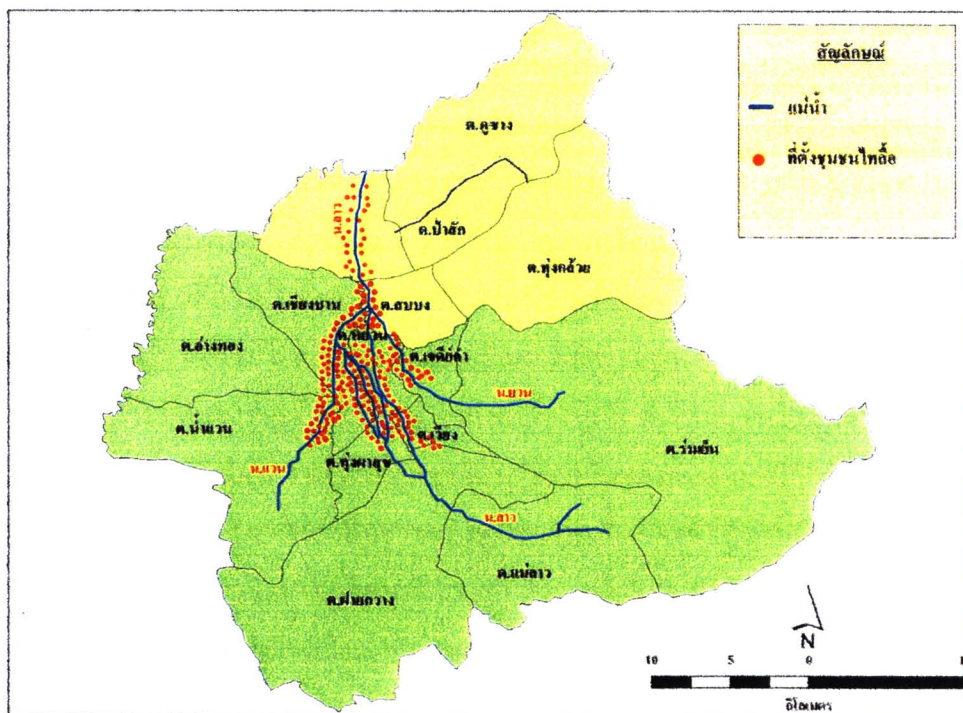
นอกจากปัจจัยความสัมพันธ์แบบเครือญาติแล้ว ปัจจัยของระบบน้ำก็มีความสำคัญต่อการก่อตั้งชุมชนเช่นกัน เนื่องจากชาวไทยลื้อที่นิยมทำการเกษตร โดยเฉพาะการทำนาปลูกข้าว ดังนั้นแหล่งน้ำจึงเป็นปัจจัยที่สำคัญในการทำการเกษตรและใช้ในการอุปโภคบริโภค การเสาะหาที่ตั้งชุมชน ชาวไทยลื้อจึงเลือกที่ราบลุ่มแม่น้ำเป็นสำคัญ ซึ่งชุมชนไทยลื้อที่ตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำ อันได้แก่แม่น้ำลาว แม่น้ำแวน แม่น้ำยวน เนื่องจากแม่น้ำทั้ง 3 มีพื้นที่เหมาะแก่การเพาะปลูก มีความอุดมสมบูรณ์ เหมาะแก่การตั้งถิ่นฐานมาตั้งแต่สมัยเมืองเก่าเชียงคำ จึงส่งผลให้แม่น้ำทั้ง 3 สาย กลายเป็นจุดศูนย์กลางของการตั้งถิ่นฐานของชุมชนไทยลื้อ โดยมีชุมชนเรียงรายไปตามความยาวของลำน้ำดังนี้

1. แม่น้ำลาว ชุมชนไทยลื้อที่ตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำลาวได้แก่ ลือบ้านหนองลือ บ้านล้า ลือบ้านนาง ลือบ้านหย่วน ลือบ้านธาตุ ซึ่งชุมชนดังกล่าวจะอยู่ทางทิศใต้ของลำน้ำที่ไหลผ่านเมืองเชียงคำ

2. แม่น้ำแวน ชุมชนไทยลื้อที่ตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำแวน ได้แก่ ลื้อบ้านแวน ลื้อบ้านแพด ลื้อบ้านเชียงบาน ลื้อบ้านทุ่งมอก ลื้อบ้านปางว้าว ซึ่งลำน้ำแวนอยู่ทางด้านทิศตะวันตกของเมืองเชียงคำ

3. แม่น้ำยวน ชุมชนไทยลื้อที่ตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำยวน ได้แก่ ลื้อบ้านวังเค็ม ลื้อบ้านแคนเมือง ลื้อบ้านสบบง

การกระจายตัวของชุมชนไทยลื้อดังกล่าว ซึ่งมักจะเรียงรายตามความยาวของลำน้ำทั้ง 3 สาย และเมื่อชุมชนเริ่มมีผู้คนอยู่หนาแน่นเพิ่มมากขึ้น ก็จะมีการแยกกลุ่มกระจายตัวออกไปหาที่ราบลุ่มแม่น้ำต่างๆ เพื่อตั้งชุมชนใหม่และหาพื้นที่ทำกิน เช่นเดียวกับผู้อพยพเข้าภายหลังก็จะออกไปเสาะแสวงหาพื้นที่ทำกินในชุมชนที่ไม่แออัด เพื่อที่จะสามารถขยายพื้นที่ทำการเกษตรได้

ภาพที่ 2.1 รูปภาพแสดงแผนที่ที่ตั้งและการกระจายตัวของชุมชนไทยลื้อเชียงคำ

ในกรณีของตำบลบ้านแวน ซึ่งพบว่าการขอตั้งตำบลขึ้นมาใหม่ในปี พ.ศ.2479²⁸ เนื่องจากมีอัตราการกระจายตัวกลุ่มคนในชุมชนที่สูงเพิ่มมากขึ้น และยากแก่การปกครองของกำนันที่จะต้อง

²⁸ หจข. มท5.3.1/38 เรื่องขอตั้งตำบลบ้านแวน.

เดินทางไกลถึง 16 กิโลเมตร โดยที่จะต้องไปดูแลชุมชนที่อยู่ห่างออกไปถึง 456 หลังคาเรือนจึงมีการขอตั้งตำบลบ้านเวนขึ้นใหม่ เพื่อสะดวกแก่การปกครอง ในกรณีของการตั้งตำบลบ้านเวนนี้แสดงให้เห็นถึงภาพการขยายและกระจายตัวของคนในชุมชนตามบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำเวน ที่มีปริมาณเพิ่มมากขึ้นกว่าในอดีต

เมื่อการตั้งถิ่นฐานของชาวไทยลื้อเชียงคำ ได้กระจายตัวตามที่ราบลุ่มแม่น้ำ จนเกิดเป็นชุมชนไทยลื้อที่เริ่มหนาแน่นเพิ่มขึ้น การตั้งชุมชนที่ราบลุ่มแม่น้ำไม่สามารถ ที่จะขยายเพิ่มขึ้นได้ กลุ่มลูกหลานรุ่นใหม่หรือผู้ที่อพยพเข้ามาภายหลัง จึงต้องแสวงหาที่ทำกินใหม่ประกอบกับตั้งครัวเรือนในพื้นที่ทำกินแห่งนั้น จึงเกิดการขยายตัวของชุมชนเนื่องด้วยปัจจัยของพื้นที่ทางการเกษตร และเกิดเป็นชุมชนไทยลื้อแห่งใหม่ที่เข้ามาบุกเบิกที่ดิน เพื่อดังถิ่นฐานตลอดจนทำการเกษตร โดยเฉพาะการทำไร่ทำนา ที่จำเป็นต้องอาศัยพื้นที่กว้างใหญ่พอสมควร ในการประกอบอาชีพ ดังนั้นจึงพบว่า นอกเหนือจากชุมชนไทยลื้อที่ตั้งอยู่ที่ราบลุ่มแม่น้ำแล้ว ยังมีหมู่บ้านไทยลื้อ ที่กระจายอยู่รอบนอกเมืองออกไปอีก เนื่องมาจากปัจจัยของพื้นที่ทางการเกษตร

ในกรณีของบ้านร่องแมด ที่ถือว่าเป็นชุมชนไทยลื้ออีกแห่งหนึ่ง ซึ่งเกิดจากการกระจายตัวของชาวไทยลื้อจากชุมชนบ้านห้วยน บ้านธาตุสบแวน บ้านทุ่งทอก บ้านมาง ในอำเภอเชียงคำ โดยอพยพเคลื่อนย้ายเข้ามาอยู่ที่บ้านร่องแมด ต.ทุ่งรวงทอง อ.จุน จ.พะเยา เพื่อแสวงหาที่ทำกิน บริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำร่องแมด โดยได้อพยพเข้ามาอยู่ในพื้นที่ดังกล่าวประมาณปี พ.ศ. 2493²⁹ ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงการกระจายตัวของชุมชนเพื่อไปตั้งชุมชนใหม่ เนื่องจากปัจจัยของการขยายพื้นที่ทำกินทางการเกษตร แต่อย่างไรก็ตามชุมชนบ้านร่องแมด ก็ยังคงยึดโยงกับชุมชนดั้งเดิมของตนเองที่เคยเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยเดิม ผ่านระบบเครือญาติและพิธีกรรมต่างๆ เช่น การเลี้ยงเทวดา ซึ่งคนในแต่ละครัวเรือนก็จะกลับมาเลี้ยงในชุมชนเดิมของตนเองทุกปี ทำให้ชุมชนไทยลื้อที่กระจายตัวออกไปในพื้นที่ต่างๆ สามารถยึดโยงความเป็นกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกันของตนเองเอาไว้ได้

โดยรวมแล้วลักษณะการตั้งถิ่นฐานของชุมชนไทยลื้อเชียงคำ ด้านหนึ่งเน้นปัจจัยทางสังคม โดยผ่านระบบความสัมพันธ์แบบเครือญาติ และอีกด้านหนึ่งก็เน้นปัจจัยด้านการดำรงชีพ ผ่านการประกอบอาชีพทางการเกษตรโดยมุ่งเน้นการขยายพื้นที่ทำกินออกไปนอกชุมชนเดิม จนเกิดการก่อตัวของชุมชนไทยลื้อที่กระจายออกไปตามพื้นที่ต่างๆ ของอำเภอเชียงคำและอำเภอโดยรอบ

²⁹ สัมภาษณ์นายกำพล สมฤทธิ์ อายุ 62 ปี เมื่อวันที่ 10 มีนาคม 2552.

2.4 ความเป็นลื้อเชียงคำในยุคจาริต

ความเป็นลื้อเชียงคำ ก่อนการเข้ามาของรัฐสยาม ลื้อสามารถแสดงตัวตนของกลุ่มชาติพันธุ์ได้อย่างเต็มที่ ด้วยอยู่ไกลจากศูนย์กลางอำนาจ และการแสดงความเป็นอื่นไม่เป็นภัยต่อเจ้าผู้ครองนคร อีกทั้งในยุคจาริตเจ้าผู้ครองนครได้ให้อิสระแก่ชาติพันธุ์ต่างๆ ซึ่งชาวไทยลื้อเองก็มีผู้นำชุมชนที่มีอำนาจปกครองตนเองเรื่อยมา ตั้งแต่การอพยพเคลื่อนย้ายเข้ามาตั้งถิ่นฐานเป็นต้นมา ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มพญาโพธิสัตว์หรือพญานายฮ้อย³⁰ ซึ่งเป็นกลุ่มผู้นำชาวไทยลื้อที่อพยพมาจากเมืองมาง ซึ่งมีลักษณะการปกครองในระดับชุมชน ที่ให้อำนาจชาวไทยลื้อในการปกครองกันเอง โดยไม่ได้มีแนวคิดรวมศูนย์อำนาจหรือสร้างเอกภาพให้กับรัฐ ในทางกลับกับการเข้ามาอยู่ของไพร่พลต่างเมือง ย่อมเป็นผลดีต่อเจ้าผู้ครองนคร ในด้านการฟื้นฟูบ้านเมือง อีกทั้งยังได้แรงงานที่ใช้ในการทำ การเกษตร กำลังพลและการส่งส่วย ดังนั้นลื้อจึงเป็นไพร่พลของเจ้าผู้ครองนครนาน เช่นเดียวกับชาวไทยวนโดยทั่วไป จึงทำให้ชุมชนไทยลื้อในรัฐจาริตสามารถแสดงออกถึงวิถีชีวิต ตัวตนของความเป็นลื้อ ได้อย่างชัดเจน ซึ่งไม่ได้ต่างไปจากบ้านเกิดเมืองนอนเดิมของตน

ลักษณะวิถีชีวิตของชาวไทยลื้อในยุคจาริต

ลักษณะของรัฐจาริตที่มีการกวาดต้อนชาวไทยลื้อมาในล้านนา มักเป็นการกวาดต้อนมาทั้งระบบสังคม ซึ่งถือเป็นการยกโครงสร้างทางสังคมของลื้อมาด้วย ส่งผลให้กลุ่มชาติพันธุ์ไทยลื้อที่อพยพมาจากสิบสองปันนา สามารถรักษานบธรรมเนียมดั้งเดิมของตนเองเอาไว้ได้ ซึ่งวิถีชีวิตและวัฒนธรรมล้วนยกเอามาจากจาริตเดิมของสิบสองปันนา อาจถือได้ว่าลักษณะวิถีชีวิตดั้งเดิมของชาวไทยลื้อเชียงคำ เป็นต้นทุนและรากฐานทางวัฒนธรรมที่สำคัญ มีพลวัตสืบเนื่องมาถึงประติสฐกรรมทางวัฒนธรรมที่มีอิทธิพลต่อการดำรงอยู่ของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยลื้อในอนาคต

ลักษณะของสังคมล้านนาในยุครัฐจาริต ที่มีความใกล้ชิดและใกล้เคียงกันกับสังคมของไทยลื้อ ตลอดจนแนวทางการปกครองของรัฐที่ไม่มีแนวคิดแบบรวมศูนย์ จึงส่งผลให้กลุ่มชาติพันธุ์ไทยลื้อที่อพยพมาจากสิบสองปันนา สามารถรักษานบธรรมเนียมดั้งเดิมของตนเองเอาไว้ได้ ซึ่งวิถีชีวิตและวัฒนธรรมดังกล่าว ล้วนยกเอามาจากจาริตเดิมของสิบสองปันนาทั้งสิ้น

³⁰ สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ไทยลื้อ อัตลักษณ์แห่งชาติพันธุ์ไท, โครงการพิพิธภัณฑวัฒนธรรมและชาติพันธุ์ล้านนา, เชียงใหม่, 2551, หน้า 47.

การก่อตั้งชุมชนไทยลื้อเชียงคำในยุคจาริต

ประวัติศาสตร์บอกเล่าของชาวไทยลื้อเชียงคำ มักจะกล่าวถึงการถูกกวาดต้อนเทครัวอพยพจากบ้านเกิดเมืองนอน เข้ามาสู่ผืนแผ่นดินและที่อยู่แห่งใหม่ ภายใต้การปกครองของเจ้าผู้ครองนครน่าน การเคลื่อนย้ายครั้งแรกนั้นเจ้าผู้ครองนครน่านได้นำเข้ามาอยู่ที่ บ้านหงาว เมืองเทิง ต่อมาพระองค์ทรงเกรงว่าชาวไทยลื้อจะหนีขึ้นไปสู่สิบสองพันนาเดิม จึงย้ายกลุ่มชาวไทยลื้อให้เข้ามาอยู่ที่เมืองเชียงม่วน แต่เนื่องด้วยอำเภอเชียงม่วนมีพื้นที่อุดมสมบูรณ์น้อย อีกทั้งยังมีผู้คนเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่จำนวนมากแล้ว ผู้นำชาวไทยลื้อจึงได้ไปขออนุญาตเจ้าเมืองน่าน เพื่อออกสำรวจหาถิ่นที่อยู่ใหม่ จนได้มาพบพื้นที่อันกว้างขวางและมีความอุดมสมบูรณ์ที่เมืองเชียงคำ³¹

ลักษณะของชุมชนไทยลื้อเชียงคำในยุคจาริต ซึ่งเป็นชุมชนที่อพยพเคลื่อนย้ายเข้ามาอยู่ใหม่ ซึ่งผ่านการถูกกวาดต้อน และผ่านการเสาะแสวงหาแหล่งที่ทำกินที่เหมาะสม ท้ายที่สุดเมืองเชียงคำจึงกลายเป็นตัวเลือกที่ชาวไทยลื้อจะลงหลักปักฐานในการก่อตั้งชุมชน อันเนื่องมาจากปัจจัยสำคัญของเมืองเชียงคำมีพื้นที่ที่มีที่ราบลุ่มแม่น้ำ 3 สายไหลผ่าน ซึ่งเหมาะแก่การทำการเกษตร อีกทั้งเชียงคำยังเป็นส่วนหนึ่งของเส้นทางการค้าโบราณ³² เมืองเชียงคำจึงมีความเหมาะสมเหมาะที่จะตั้งชุมชนแห่งใหม่ของชาวไทยลื้อ

การเข้ามาตั้งถิ่นฐานของชาวไทยลื้อที่เชียงคำในยุคแรก จึงเป็นการแตกตัวจากชุมชนไทยลื้อที่มาจากเชียงม่วน เนื่องจากที่เชียงม่วนนั้นมีประชากรชาวไทยลื้ออาศัยอยู่เป็นจำนวนมากแล้ว จึงหาพื้นที่ทำการเกษตรได้ยาก ทำให้เกิดการอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในเชียงคำ สันนิษฐานว่าในยุคแรกแต่ละชุมชนคงอพยพมาไม่ถี่รวดเร็ว แต่ในภายหลังพบว่ามี การย้ายเข้ามาเพิ่มเติมอยู่ตลอดเวลา นอกจากทางเชียงม่วนแล้ว ยังพบชาวไทยลื้อที่มาจากเมืองน่าน ไทยลื้อที่มาจากลาวต่างอพยพเคลื่อนตัวมาตั้งถิ่นฐานในเชียงคำในเวลาต่อมา

จึงส่งผลให้เกิดลักษณะเฉพาะของชุมชนไทยลื้อเชียงคำ ที่กลายเป็น “ศูนย์รวมใหม่” ของชาวไทยลื้อ กล่าวคือ เชียงคำกลายเป็นพื้นที่ที่ชาวไทยลื้อได้เลือกเป็นสถานที่ก่อตั้งชุมชนแห่งใหม่ ในช่วงหลังของการอพยพเคลื่อนย้ายของชาวไทยลื้อ เชียงคำจึงกลายเป็นศูนย์กลางใหม่ที่มีผลต่อการอพยพเคลื่อนย้ายของชาวไทยลื้อ ทำให้ชุมชนไทยลื้อเชียงคำมีชาวลื้อที่อพยพมาจากหลากหลายพื้นที่ ซึ่งประกอบไปด้วยชุมชนไทยลื้อหลายกลุ่ม โดยสามารถจำแนก ชาวไทยลื้อที่อพยพมาจาก

³¹ ประวัติชาวไทยลื้อเชียงคำ บ้านธาตุสบแวน ต.ห้วยน อ.เชียงคำ จ.พะเยา, 2520 (เอกสารอัครานา).

³² ชูสิทธิ์ ชูชาติ, พ่อค้าวัวต่าง ผู้บุกเบิกการค้าขายภายในหมู่บ้านภาคเหนือของประเทศไทย, เชียงใหม่โรงพิมพ์แสงศิลป์, เชียงใหม่, 2545, หน้า 40.

เมืองต่างๆ ได้ดังนี้ ลือเมืองหย่วน ลือเมืองมาง ลือเมืองล่า ลือเมืองพง ลือเชียงแขง ลือเมืองเงินลือเมืองเชียงคาน ลือยัง³³ (อพยพมาจากเมืองไซและเมืองแบง)

สำนึกของความเป็นลือ หรือการมีตัวตนของชาวไทยลือในยุคจารีตนั้น ได้ถูกสร้างผ่านการกำหนดตัวตนความเป็นชาติพันธุ์ผ่าน “เมือง” ซึ่งถือว่ามีความสำคัญเป็นอย่างมาก เพราะความเป็น “เมือง” ในยุคจารีตถือว่าเมืองนั้น “มีตัวตน” โดยเมืองจะประกอบไปด้วย เรื่องของความเชื่อและจิตวิญญาณที่ผูกติดกับความเป็นเมือง ดังนั้นคติของความเป็นเมือง จึงสะท้อนถึงการมีชีวิต ตัวตน และจิตวิญญาณที่มีความสำคัญต่อความเป็นเมือง อาจกล่าวได้ว่าเมือง ได้ถูกสร้างขึ้นผ่านมโนทัศน์ที่วางซ้อนทับกับความคิดเรื่องจักรวาลทัศน์และความคิดเรื่องผีที่วางซ้อนทับกันอยู่ โดยมีการแบ่งเมืองออกเป็นส่วนๆ เช่น หัวเมือง กลางเมือง หางเมือง เมื่อเมืองมีตัวตนจึงนำมาสู่การจัดแบ่งศักดิ์ของปริณิณทลภายในเมือง อันนำมาสู่การจัดการใช้พื้นที่ของเจ้าเมืองและผู้คนภายในเมือง³⁴

ทั้งนี้ลักษณะความเป็นเมืองของรัฐในจารีตของล้านนา มีความสอดคล้องกับคติความเชื่อของชาวไทยลือ ที่ให้ความสำคัญกับความเป็น “เมือง” นอกจากนั้นชาวไทยลือในทุกชุมชน จะมี “ไ้บ้าน” กล่าวคือ เมื่อสร้างหมู่บ้านแล้ว ชาวไทยลือจะกำหนดสถานที่แห่งหนึ่ง เป็นศูนย์กลางของหมู่บ้านเรียกว่า “ไ้บ้าน” เมื่อเลือกสถานที่ได้แล้ว ซึ่งส่วนใหญ่มักจะเป็นบริเวณศูนย์กลางของชุมชนนั้นๆ ก็จะนำหลักที่ทำด้วยไม้สูงไม่เกิน 1 เมตร จำนวน 5 ต้น เสา 4 ต้นแรกปักเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส ส่วนเสาต้นที่ 5 จะปักลงตรงจุดกึ่งกลางสี่เหลี่ยม โดยให้เสาทั้งหมดโผล่เหนือดินมาพอสมควร จุดที่ปักเสานี้เรียกว่า “ไ้บ้าน”³⁵ ไ้บ้านจึงเป็นจุดศูนย์กลางของชุมชน ที่เปรียบเสมือนหัวใจของชุมชน โดยยังมีความสำคัญต่อความเชื่อและความศรัทธาของชาวไทยลือ ที่ถือว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์และศูนย์รวมจิตใจของคนในชุมชน เนื่องจาก “ไ้บ้าน” จะถูกใช้เป็นสถานที่ในการส่งเคราะห์บ้าน ส่งเคราะห์เมือง หรือสืบชะตาบ้าน สืบชะตาเมือง นอกจาก “ไ้บ้าน” จะเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์แล้ว อีกนัยยะหนึ่งการสร้าง “ไ้บ้าน” ยังถือเป็นหมุดหมายแสดงอาณาเขตที่ตั้งของชุมชนในยุคจารีต ตลอดจนจนถึงอำนาจในการจัดการอาณาเขตพื้นที่โดยรอบของชุมชนอีกด้วย

ดังนั้น “เมือง” จึงมีความสำคัญต่อชาวไทยลือเป็นอย่างมาก นอกจากนี้แล้วสำนึกของความเป็นลือในยุคจารีตนั้น ยังสะท้อนผ่านการตั้ง “ชื่อบ้านนามเมือง” ที่ยังคงสืบเนื่องเชื่อมโยงจากบ้าน

³³ สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ไ้ลือ อุดลักษณะแห่งชาติพันธุ์ไท, โครงการพิพิธภัณฑวัฒนธรรมและชาติพันธุ์ล้านนา, เชียงใหม่, 2551, หน้า 46.

³⁴ ภูเดช แสนสา, เมืองลอง: ความผันแปรของเมืองขนาดเล็กในล้านนา จากจารีตถึงปัจจุบัน, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ 2552, หน้า 30.

³⁵ คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ, วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญาจังหวัดพะเยา, 2545, หน้า 115.

เกิดเมืองนอนของตนเองในอดีต ครั้งเมื่อยังอาศัยอยู่ที่สิบสองปันนา ไม่ว่าจะเป็นบ้านหยวน บ้านมาง บ้านแพด บ้านล่า การตั้งชื่อชุมชน ตามชื่อเดิมของบ้านเกิดเมืองนอนเดิมของตน จึงถือเป็นเครื่องยืนยันการมีสำนึกของความเป็นลื้อ ในยุคจารีตของชุมชนไทยลื้อเชียงคำในอดีตได้อย่างชัดเจน

อีกทั้งการก่อตั้งชุมชนใหม่ได้ใช้ฐานคิดที่ยึดโยงเอาอิทธิพลความเชื่อเกี่ยวกับการนับถือเทวดา(ผี)และพระพุทธศาสนาเป็นเกณฑ์ในการตั้งชุมชน กล่าวคือ อิทธิพลเกี่ยวกับการนับถือเทวดาเดียวกัน กลายเป็นการรวบรวมเครือญาติ และกลุ่มคนที่อพยพมาอยู่มาจากเมืองเดียวกันมาอยู่ด้วยกัน และในส่วนของอิทธิพลทางพระพุทธศาสนา การอพยพเข้ามาในใหม่นอกจากจะมีระบบความเชื่อเรื่องเทวดาแล้ว อิทธิพลทางพระพุทธศาสนาที่ฝังแน่นมาจากสิบสองปันนา จึงทำให้คนในยุคแรกต้องหาพื้นที่ในการสร้างวัด และการสร้างวัดนั้น ชุมชนอพยพเพียงชุมชนเดียวไม่สามารถที่จะสร้างวัด ซึ่งถือว่าเป็นงานใหญ่ได้เพียงลำพัง ซึ่งจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องอาศัยทั้งกำลังคนและทุนทรัพย์ ดังนั้นจึงมีความจำเป็นที่หลายชุมชนจะต้องร่วมกันสร้างวัดขึ้น เพื่อเป็นศูนย์รวมทางด้านจิตใจ ในยุคแรกของการตั้งถิ่นฐานหลายชุมชนจะเป็นศรัทธาวัดเดียวกัน

แม้ว่าความเชื่อของการนับถือเทวดา จะเป็นการสงวนกรรมสิทธิ์ในพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของแต่ละชุมชนก็ตาม แต่การเป็นศรัทธาวัดเดียวกันจึงเสมือนเป็นการทะลายความแตกต่าง ของคนในแต่ละชุมชน ตลอดจนเป็นการสร้างพื้นที่สาธารณะใหม่ให้กับชาวไทยลื้อ วัดจึงกลายเป็นศูนย์รวมทางด้านจิตใจแห่งใหม่ ที่ช่วยยึดโยงความหลากหลายของแต่ละชุมชนเข้าไว้ด้วยกัน แม้ว่าระบบความเชื่อดั้งเดิมของแต่ละชุมชนจะแตกต่างกันก็ตาม

นอกจากนี้การตั้งชุมชนไทยลื้อเชียงคำ ได้อาศัยปัจจัยทางด้านสังคมและปัจจัยทางการเมืองควบคู่กันไป ซึ่งเห็นได้จากการตั้งชุมชนไทยลื้อมักจะตั้งชุมชนอยู่ในบริเวณที่ใกล้กันและเลือกตามทีราบลุ่มแม่น้ำ และชาวไทยลื้อที่อพยพเข้ามานั้นมักจะแสวงหาพื้นที่ทำกินที่มีความอุดมสมบูรณ์ ซึ่งตามคำบอกเล่าของผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชนบอกว่า³⁶ บรรพบุรุษชาวไทยลื้อที่เข้ามาในเชียงคำก่อนการตั้งชุมชน จะทำการออกสำรวจหาว่าที่ใดมี“น้ำจุ่มดินดำ”โดยจะใช้เสียมขุดดินขึ้นมาพิจารณาว่า ดินที่ขุดขึ้นมานั้นมีความสมบูรณ์มากน้อยแค่ไหน แล้วจึงจะตัดสินใจทำการตั้งชุมชน ในหลักการของการตั้งชุมชนนั้น แรกเริ่มจะไม่นิยมตั้ง 10 หลังคาเรือน เพราะถือว่าเป็นเลข 10 เป็นเลขที่ไม่เป็นมงคล³⁷ หากจะตั้งชุมชนควรเป็นเลข 9 หรือ 11 เป็นต้น ซึ่งในแต่ละชุมชนก็จะดำเนิน

³⁶ สัมภาษณ์พ่อหนานสวัสดิ์ ศรีคำ อายุ 81 ปี บ้านล่า ต.เวียง อ.เชียงคำ วันที่ 25 มีนาคม 2552.

³⁷ เพราะคำว่า “สิบ” ไปพ้องเสียงกับคำ “สิบหาย” ในภาษาลื้อออกเสียงเป็นคำเดียวกัน จึงถือว่าไม่มงคลสำหรับการตั้งชุมชนใหม่.

ก่อตั้งชุมชนของตนเอง หากอพยพมาจากเมืองใดก็จะตั้งครัวเรือนกับกลุ่มเมืองนั้น โดยยึดถือเอาความเชื่อและประเพณีเดิม ที่สืบทอดมาจากบ้านเก่าเมืองเดิมของตน มาเป็นเกณฑ์ของการอยู่ร่วมกัน

ทั้งนี้กลุ่มชาวไทยลื้อที่อพยพเข้ามาอยู่ในเชียงคำ นอกจากจะมีลักษณะร่วมทางชาติพันธุ์เดียวกันแล้ว และลักษณะที่เหมือนกันอีกอย่างหนึ่งก็คือ การเป็นผู้ที่อพยพเข้ามาในภายหลัง จึงมีความจำเป็นที่จะต้องสร้างพันธมิตรร่วมกัน และช่วยเหลือซึ่งกันและกันแม้ว่าจะอยู่คนละชุมชนก็ตาม ซึ่งสะท้อนผ่านเรื่องเล่าภายในชุมชนที่เล่าสืบทอดกันมาว่า เจ้าหลวงเมืองมวงและเจ้าหลวงเมืองลำ เป็นสหายที่รักกันมาก ครั้นอพยพเคลื่อนย้ายเข้ามาสู่เมืองเชียงคำ ได้ตั้งสัตย์ปฏิญาณว่า ลูกหลานของทั้งสองเมืองนี้ จะต้องช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ห้ามทะเลาะเบาะแว้ง และห้ามแต่งงานกัน³⁸ หากอยากจะแต่งงานกันจะต้องหาตัว “รีนสามบุง ยุงสามหาบ”³⁹ (จะต้องหาตัวรีนให้ได้สามกระบุง และหายุงให้ได้สามหาบ) ให้ได้เสียก่อนจึงจะสามารถแต่งงานด้วยกันได้ หากลูกหลานผู้ใดฝ่าฝืนก็ขอให้วินาศพิภพ ดังนั้นจึงพบว่าในอดีตลื้อจากบ้านมวง หรือ ลื้อจากบ้านลำ หากไปเที่ยวหากันสามารถขึ้นเก็บกินผลไม้ของกันและกันได้ โดยไม่ต้องบอกกล่าวแม้ว่าจะไม่เคยรู้จักกัน เนื่องจากเป็นมิตรสหายกันมาตั้งแต่อดีต ตลอดจนมีงานสำคัญเกิดขึ้นในชุมชนใดก็ตาม อีกชุมชนหนึ่งจะต้องไปช่วยงานโดยไม่ต้องไปบอกกล่าว ซึ่งจะเป็นที่รู้จักกันในชุมชน อีกทั้งการห้ามบ่าวสาวทั้งสองหมู่บ้านนี้แต่งงานกัน ความเชื่อดังกล่าวยังคงหลงเหลืออยู่จนมาถึงปัจจุบัน

เรื่องเล่าและความเชื่อดังกล่าว ด้านหนึ่งสะท้อนให้เห็นถึงการสร้างสัมพันธภาพระหว่างชุมชนที่จะต้องมาอยู่ร่วมกันในพื้นที่ใหม่ ซึ่งจะต้องเป็นมิตรและช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เหตุการณ์ดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงปฏิสัมพันธ์ ระหว่างชุมชนไทยลื้อพลัดถิ่นในยุคจารีตได้เป็นอย่างดี

สังคมไทยลื้อเชียงคำในยุครัฐจารีต

ทางด้านการปกครองของชาวไทยลื้อเชียงคำ ที่ผ่านประวัติศาสตร์การอพยพเคลื่อนย้ายเข้ามาหลายครั้งหลายครา ตลอดจนการอพยพเข้ามาในลักษณะของการกวาดต้อน จึงพบว่าในแต่ละชุมชนก็จะมีผู้นำเป็นของตนเองซึ่งมาจากบ้านเกิดเมืองนอนของตน แต่ไม่พบในลักษณะของเจ้าเมืองที่มาตามพร้อมกับการกวาดต้อน ส่วนมากจะพบในลักษณะของการเป็นผู้นำของชุมชนมากกว่า ซึ่งมักจะเรียกเรียกว่า “เจ้าพญา” โดยสันนิษฐานว่า ตำแหน่งดังกล่าวน่าจะเป็นผู้นำของกลุ่มอาจเทียบเท่าในระดับกำนัน แต่อย่างไรก็ตามในเชียงคำเอง ก็ยังสามารถรักษาการปกครองชุมชน

³⁸ เป็นความเชื่อที่ว่า การแต่งงานเป็นการทำลายสถานภาพของมิตรลงไป อีกทั้งการแต่งงานกันย่อมจะต้องมีการทะเลาะระหว่างสามีและภรรยา จึงเป็นการขัดต่อคำสาบานว่าจะต้องไม่ทะเลาะกัน .

³⁹ ในความเป็นจริงแล้ว คนธรรมดาไม่สามารถหาตัวรีนและยุงให้มากถึง 3 กระบุงได้ ดังนั้นจึงเท่ากับว่าคนสองหมู่บ้านนี้จึงไม่มีทางที่จะแต่งงานอยู่ด้วยกันได้.

แบบจารีตเดิมเอาไว้ได้ ซึ่งเป็นการจำลองการปกครองแบบจารีตเดิมจากสิบสองปันนา เข้ามาใช้ในพื้นที่แห่งใหม่

การที่ลักษณะผู้นำชุมชนของชาวไทยลื้อเชียงคำ ที่ส่วนใหญ่เป็นผู้นำในท้องถิ่น ซึ่งไม่พบผู้นำที่มาในสถานะเจ้าเมือง ทำให้สถานะของเจ้าเมืองในเชียงคำจึงหลงเหลืออยู่ในรูปแบบของ เทวดา(ผี) ซึ่งกลายเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ แทนระบบเจ้าเมืองที่เคยมีมาในอดีต ชาวไทยลื้อที่เชียงคำจึงแสดงความเคารพต่อเจ้าเมืองของเขา ผ่านพิธีกรรมการเลี้ยงเทวดา หรือ “พิธีกรรมเมือง” ในด้านหนึ่งสะท้อนถึงสำนึกที่ยังผูกพันกับระบบการปกครองแบบเดิมที่มีระบบเจ้าเมือง ตลอดจนสื่อให้เห็นถึงความเหนียวแน่นและการอยู่ร่วมกันของคนในชุมชน

ในขณะที่เดียวกันเจ้าผู้ครองนครก็ไม่ได้เข้ามาแทรกแซงการปกครองของผู้นำท้องถิ่นของชาวไทยลื้อ หรือแม้กระทั่งการประกอบพิธีกรรมของชาวไทยลื้อในยุคนั้นแต่อย่างใด อาจเป็นเพราะว่ารัฐจารีตล้านนาเดิมไม่มีนโยบายเบียดขับหรือแทรกแซง “ความเป็นลื้อ” ซึ่งยังคงให้อิสระในการปกครองในรูปแบบเดิมที่เคยมีมา

สังคมไทยลื้อมีลักษณะเป็นครอบครัวแบบขยาย โดยจะอยู่กันเป็นตระกูลใหญ่ ซึ่งฝ่ายชายที่เป็นลูกเขยจะแต่งงานเข้ามาอยู่บ้านฝ่ายหญิงเป็นเวลา 3 ปี หลังจากนั้นฝ่ายหญิงก็จะเข้าไปเป็นสะใภ้ที่บ้านฝ่ายชายอีก 3 ปี สลับกันไปมาอย่างนี้ เรียนกันว่า “สามปีไปสามปีป้อก⁴⁰” จนมีความพร้อมทางด้านฐานะถึงจะไปสร้างครอบครัวใหม่ ซึ่งบางครั้งเรือนพบว่ามิใช่เขยอยู่ร่วมกันถึง 3 คน ลักษณะของการแต่งงานผ่านเขยและสะใภ้แบบ “สามปีไปสามปีป้อก” นอกจากจะเป็นการช่วยเหลือในการเตรียมความพร้อมก่อนสร้างครอบครัวใหม่แล้ว ยังเป็นถ่ายทอดองค์ความรู้และประสบการณ์ต่างๆ ให้กับคู่แต่งงานใหม่ทั้งฝ่ายชายและหญิง อีกทั้งยังเป็นการให้ความช่วยเหลือทางด้านแรงงานแก่ครัวเรือนทั้งสองฝ่ายอีกด้วย

ภายในครัวเรือนจะให้เกียรติฝ่ายชายเป็นใหญ่ โดยถือว่าฝ่ายชายนั้นเป็นผู้นำครอบครัว และเป็นผู้ที่แรงงานหลักในการทำการเกษตร นอกจากนี้ยังเป็นผู้ที่สามารถเข้ารับการศึกษาผ่านระบบวัด จึงทำให้เพศชายมีสถานะโดยทั่วไปสูงกว่าเพศหญิง ทั้งนี้ชายชาวไทยลื้อส่วนใหญ่มักจะรู้เรียนทางด้านเวทมนต์คาถา และนิยมการสักหมึกบริเวณเอวลงไปถึงขา⁴¹ ในส่วนฝ่ายหญิงถือว่าเป็นแม่ศรีเรือน ซึ่งจะทำการกิจกรรมภายในบ้านทั้งหมดไม่ว่าจะเป็น การบ้านการครัว ตลอดจนการทอผ้า ซึ่งเป็นงานที่สำคัญอย่างหนึ่ง นอกเหนือจากการทอผ้าเพื่อเอาไว้สวมใส่หรือใช้สอยแล้ว การทอผ้ายังถือเป็นการบ่งบอกถึงสถานะของความพร้อมที่จะเป็นแม่ศรีเรือน เนื่องจากวัสดุอุปกรณ์เกี่ยวกับผ้าในครัวเรือนทั้งหมด จะต้องถูกทำขึ้นเองโดยฝ่ายหญิง ซึ่งจะพบว่าในชุมชนไทยลื้อแทบทุก

⁴⁰ สัมภาษณ์แม่ฮุยแซง สมณะ อายุ 79 ปี เมื่อวันที่ 20 มีนาคม 2552 .

⁴¹ สัมภาษณ์นายประจักษ์ สมฤทธิ์ อายุ 64 ปี เมื่อวันที่ 20 มีนาคม 2552.

หลังคาเรือน จะมีก็ทอผ้าอยู่ใต้ทุนบ้าน เพื่อใช้ในการทอผ้า ดังนั้นหญิงสาวชาวไทยลื้อจะได้รับการปลูกฝังตั้งแต่ยังเป็นเด็ก โดยการถ่ายทอดจากแม่และยาย เพื่อให้รู้จักและคุ้นเคยกับการทอผ้า ซึ่งสาวไทยลื้อจะต้องเรียนรู้ทุกขั้นตอนในการผลิตผ้าตั้งแต่การปลูกฝ้าย เก็บฝ้าย อีดฝ้าย ปั่นฝ้าย ทอผ้า ย้อมผ้า⁴² ซึ่งเป็นหน้าที่หลักอีกอย่างหนึ่งของผู้หญิงชาวไทยลื้อ

ตลอดจนการดำเนินชีวิตค่อยข้างที่เรียบง่ายของชาวไทยลื้อในยุคจารีต เนื่องจากเป็นสังคมเกษตรกรรมแบบพออยู่พอกิน โดยเฉพาะการปลูกข้าวซึ่งจะปลูกปีละ 1 ครั้ง และ เมื่อเก็บเกี่ยวผลผลิตเสร็จก็จะนำข้าวขึ้นเล้า และนำมาบริโภคตลอดทั้งปี ในส่วนของครัวเรือนก็จะเลี้ยงสัตว์ เช่น หมู ไก่ วัว ควาย ทั้งนี้ก็นำไปเป็นอาหารและเป็นแรงงานในภาคการเกษตร อีกทั้งชาวไทยลื้อนิยมปลูกผักและพืชสวนครัวไว้ในบริเวณบ้าน ซึ่งจะนำมาเป็นอาหารในการบริโภคในแต่ละวัน ฝ่ายชายถือว่าเป็นผู้นำครอบครัวนอกจากจะทำนาแล้ว จึงต้องออกจากครอบครัวเพื่อเข้าไปตัดไม้หาฟืน ตลอดจนหาสัตว์ป่ากลับมาเป็นอาหาร

ระบบความเชื่อของยุคจารีต

ชาวไทยลื้อเชื่อกำเนิดพระพุทธรูปศาสนานิกายเถรวาทก่อนข้างเครื่องครุฑ และยังคงนับถือเทวดา(ผี) ควบคู่ไปกับพระพุทธรูปศาสนา แม้ว่าความเชื่อทางด้านพระพุทธรูปของชาวไทยลื้อจะเข้ามาในภายหลัง แต่ชาวไทยลื้อก็มีการผสมผสานเอาวัฒนธรรมความเชื่อดั้งเดิมและความเชื่อทางพระพุทธรูปศาสนาผนวกรวมไว้ด้วยกัน ซึ่งมีมาตั้งแต่ชาวไทยลื้อยังคงถิ่นฐานอยู่ในสิบสองพันนา เมื่อมีการอพยพเคลื่อนย้ายเข้ามาอยู่ต่างถิ่นความเชื่อทางพระพุทธรูปศาสนา ดังกล่าวก็ยังคงนำติดตัวและยึดถือปฏิบัติสืบมา ตลอดจนวัฒนธรรมชาวพุทธแบบเถรวาทของชาวไทยลื้อ ยังเป็นตัวกำหนดวัฒนธรรมประเพณีต่างๆ ของไทยลื้อเช่นเดียวกับพุทธศาสนิกชนโดยทั่วไป

ชุมชนไทยลื้อเชียงคำจึงมีความใกล้ชิดและผูกพันในพระพุทธรูปศาสนา ทำให้วัดกลายเป็นศูนย์กลางของชุมชน จากการสัมภาษณ์ของผู้เฒ่าผู้แก่ในท้องถิ่น พบว่าชาวไทยลื้อที่อพยพเข้ามาเมื่อพบพื้นที่เหมาะแก่การตั้งชุมชนแล้ว ก็จะออกแสวงหาสถานที่สร้างวัดที่อยู่ในเขตของชุมชนที่ตนเองอยู่ โดยการสร้างวัดไว้ก็เพื่อเป็นสถานที่ยึดเหนี่ยวทางจิตใจของคนในชุมชน ซึ่งถือว่าวัดนอกจากจะเป็นพื้นที่ที่ใช้ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาแล้ว วัดยังเป็นพื้นที่สาธารณะที่ใช้เป็นของส่วนรวม เป็นสถานที่ประชุมหรือประกอบกิจกรรมต่างๆ ของชุมชน และวัดบางแห่งในเชียงคำพบว่าเป็นการก่อสร้างในรูปแบบทางศิลปกรรมของชาวไทยลื้อ อย่างเช่นวัดแสนเมืองมา ที่มีวิหารเป็นศิลปะแบบไทยลื้อ ที่ยังแสดงสื่อให้เห็นสำนักดั้งเดิมของชาวไทยลื้อเชียงคำ ที่ยังคงยึดมั่นและ

⁴² สัมภาษณ์นางมาลี สมฤทธิ์ อายุ 58 ปี เมื่อวันที่ 23 มีนาคม 2552.

ศรัทธาในลัทธิพระพุทธศาสนาในแบบของชาวไทยลื้อ โดยไม่ได้ต่างไปจากถิ่นฐานบ้านเกิดเมืองนอนเดิมของตน

ด้านหนึ่งการนับถือพระพุทธศาสนา ยังแสดงให้เห็นถึงความแตกต่างระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์อื่นที่ไม่ได้นับถือพระพุทธศาสนา⁴³ จึงทำให้ชาวไทยลื้อมีพิธีกรรมเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา อยู่ตลอดทั้งปี เช่น ประเพณีสงกรานต์ ประเพณีดำหัว ประเพณีตั้งธรรมหลวง ตานข้าวใหม่ การสมาคารวะพระสงฆ์สามเณร การบวชลูกแก้ว การส่งข้าวลดเคราะห์ เป็นต้น ดังนั้นจะเห็นได้ว่าชาวไทยลื้อ เป็นพุทธศาสนิกชนที่รักษานับธรรมเนียมประเพณีทางพระพุทธศาสนา ซึ่งล้วนสอดคล้องกับวิถีชีวิตและจิตวิญญาณของชาวไทยลื้อ

อีกทั้งความเชื่อในเรื่องของ “เทวดา” ซึ่งเป็นความเชื่อดั้งเดิมของชาวไทยลื้อนั้น ก็ไม่ได้มีความแตกต่างจากความเชื่อเรื่อง “ผี” ของชาวล้านนามากนัก ในยุครัฐจารีตความเชื่อเรื่องเทวดาเป็นความเชื่อที่ค่อนข้างเคร่งครัดและมีอิทธิพลต่อชุมชนเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะ “พิธีกรรมเมือง” ซึ่งพิธีดังกล่าวยังเป็นเครื่องสะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญของ “เมือง” ที่ยังคงมีความหมายต่อชาวลื้อ ทั้งนี้ยังถือเป็นการรวมกลุ่มทางชาติพันธุ์ที่จะกำหนดความเป็นไปของชุมชน ตลอดจนยังเป็นการแสดงความเคารพและความกตัญญูต่อเจ้าเมืองหรือบรรพบุรุษของตน ซึ่งคนทั้งชุมชนจะหยุดการทำกิจกรรมต่างๆ เพื่อเตรียมตัวในการทำพิธีเข้ากรรมเมือง ทุกทางเข้าออกของชุมชนจะมีการติด “ตะແລວ” เป็นการแสดงอาณาเขตของพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งกำหนดไว้ให้เป็นสัญลักษณ์ ห้ามคนในออกห้ามคนนอกเข้า หากใครเข้าไปในชุมชนในช่วงเวลาดังกล่าวจะต้องเสียค่าปรับสินไหม จึงจะสามารถเข้าไปในเขตของชุมชนนั้นๆ ได้ ดังนั้น ตะແລວนอกจากจะเป็นสัญลักษณ์และเครื่องหมายของการคุ้มครองชุมชนให้พ้นจากภัยต่างๆ ยังถือเป็นการแสดงพลังของชุมชน ที่สื่อผ่านความเชื่อและความศรัทธาของผู้คนในชาติพันธุ์

ในการประกอบพิธีกรรม “กรรมเมือง” ในแต่ละชุมชนจะจัดแยกกันเป็นการภายใน ซึ่งจะปฏิบัติตามข้อกำหนดที่ได้ถูกตั้งไว้มาแต่อดีต และในแต่ละชุมชนก็จะมีข้อปฏิบัติที่แตกต่างกันออกไป ไม่ว่าจะเป็นวันเวลา รูปแบบของพิธีกรรม เครื่องบวงสรวงบูชา ตัวอย่างเช่นเครื่องบวงสรวง เทวดาเมืองหย่วน(บ้านหย่วน)กินหมู เทวดาพญาคำแดงเมืองพง(บ้านแพด)กินไก่ เทวดาช้างเผือกเมืองพง(บ้านเชียงบาน)กินหมู เทวดาเมืองลำ(บ้านลำ)กินหมู⁴⁴ เป็นต้น

⁴³ ชาวไทยลื้อมีความเชื่อว่าการเกิดมาได้พบพระพุทธศาสนาถือว่าเป็นผู้มีบุญ ดังนั้นการที่ได้นับถือพระพุทธศาสนาจึงมีสถานะที่สูงกว่า กลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ ที่ไม่ได้นับถือพระพุทธศาสนา

⁴⁴ เทวดาเมืองลำ หรือเจ้าหลวงเมืองลำ มีลักษณะพิเศษที่ต่างจากเทวดาเมืองอื่น ในกรณีของบ้านลำ อำเภอเชียงคำ เจ้าหลวงเมืองลำ ในปี 2551 กินหมู แล้วอีกสามปีถัดไปก็ทำการเสี่ยงทายหาฤกษ์ว่า ในแต่ละปีเจ้าหลวงจะกิน วัว ไก่ หรือ หมู ซึ่งพิธีเลี้ยงเจ้าหลวงเมืองลำ3 ปีจะจัดเลี้ยง 1 ครั้ง เรียกกันว่า “สามปีสี่รวงข้าว”

ซึ่งในวันคา(วันเตรียมการ) โดยจะมีการทำความสะอาดบริเวณหอเทวดา⁴⁵ ซึ่งจะเตรียมข้าวของเครื่องใช้ที่จะใช้ภายในงานให้ครบถ้วน โดยคนภายในชุมชนก็ออกมาช่วยกันในการจัดเตรียมสิ่งของ โดยจะมีพ่อข้าวเจ้า⁴⁶จะคอยดูแลความเรียบร้อย และติดตะแหลงในอาณาเขตของหอเทวดา ตลอดจนตรวจสอบข้าวของเครื่องใช้ทุกอย่างที่จะใช้ในการประกอบพิธีในวันรุ่งขึ้น

วันเลี้ยงเทวดาทุกคนจะตื่นกันตั้งแต่เช้า โดยฝ่ายชายก็จะทำการสุมไฟต้มน้ำ ฝ่ายหญิงก็จะเตรียมเข้าดอกดอกไม้ของคนในชุมชน เมื่อถึงเวลาอันสมควรก็จะทำการพ่อข้าวเจ้าก็จะประกอบพิธีอัญเชิญดวงวิญญาณของเทวดาให้ลงมารับรู้รับทราบ ว่าวันนี้คนในชุมชนจะมีทำการเลี้ยงเทวดาประจำปี และหลังจากนั้นก็จะทำการฆ่าสัตว์ และทำไปประกอบอาหาร ในช่วงเวลาในการรอการประกอบอาหารนี้ พ่อข้าวเจ้าก็จะมีการรินเหล้า รินน้ำ เมื่อประกอบทำอาหารแล้วพ่อข้าวเจ้าก็จะเป็นผู้ป้อนข้าวพร้อมกับอาหารให้กับเทวดา⁴⁷ พร้อมกับรินเหล้ารินน้ำให้กับเทวดาควบคู่ไปด้วย จนเห็นว่าสมควรแก่เวลาแล้ว พ่อข้าวเจ้าก็จะทำการเสวยทวยสอบถามว่าเทวดากินอิ่มแล้วหรือไม่ โดยการตั้งจิตอธิษฐานเสวยทวย หากหีบเมล็ดข้าวสาร⁴⁸ออกมาได้เลขคู่แสดงว่าเทวดากินอิ่มแล้ว หากได้เลขคี่จะต้องทำการป้อนข้าวต่อไปจนกว่าจะหีบเมล็ดข้าวสารได้เลขคู่ เมื่อเทวดากินอิ่มแล้วพ่อข้าวเจ้าก็จะตั้งจิตอธิษฐานขอสิ่งที่เป็นมงคลให้แก่ชุมชน ไม่ว่าจะเป็นผลผลิตทางการเกษตร ตลอดจนขอให้เทวดาปกปักรักษาคนในชุมชนให้มีแต่ความสุข และอาหารที่เหลือก็จะนำจากจ่ายแบ่งกันกินสำหรับผู้ถือเทวดาเดียวกันและผู้ที่มีร่วมงาน

ในบางชุมชนจะพบการขับไล่ภายในพิธีของการเลี้ยงเทวดาด้วย ซึ่งการขับไล่นั้นมีลักษณะคล้ายคลึงกับการขับคำชอของคนในล้านนา การขับไล่จะเป็นรูปแบบการร้องโต้ตอบแก้ไขไปมาระหว่างชายกับหญิง ช่วงขับจะมีพัดเป็นอุปกรณ์ร่วมอยู่ด้วย ซึ่งช่วงขับจะใช้พัดในการปกปิด

⁴⁵ หอเทวดาในอดีตจะมีลักษณะโดยรวมเป็นหอไม้สูง สี่เหลี่ยมปูพื้นด้วยไม้เป็นฝาเป็น มุงด้วยเป็นเกล็ด ใต้หอไม้ทั้งต้นปีกเป็นบันไดไต่เรียงไปตามความสูง ทั้งนี้ลักษณะรูปทรงหรือวัสดุที่ใช้ในการก่อสร้าง อาจแตกต่างกันไปจากนี้ ซึ่งขึ้นอยู่กับชุมชนในแต่ละท้องถิ่นด้วย

⁴⁶ พ่อข้าวเจ้าหมายถึง ผู้ประกอบพิธีกรรมเลี้ยงเทวดา เป็นผู้สื่อสารบอกกล่าวกับเทวดาให้ลงมารับรู้รับทราบเรื่องราวต่างๆ และเป็นผู้จัดแจงอาหารเช่น ไข่ ตลอดจนถวายเครื่องบูชาสักการะให้กับเทวดา หน้าที่หลักที่สำคัญคือ การป้อนข้าวให้กับเทวดา โดยจะบิดข้าวเหนียวปั้นกับอาหาร(ชาวไทยลื้อเรียกว่า “เจ้า”) ที่มานำมาเช่น ไข่เป็นคำๆ เหมือนลักษณะคนกิน วางให้เสมือนการป้อนให้เทวดา ไข่ตลอดซึ่งจะป้อนควบคู่กับสุราโดยเสมอ

⁴⁷ สืบเนื่องจากการอพยพเคลื่อนย้ายของชาวไทยลื้อที่เขียงคำบางแห่ง ไม่พบว่ามีการเมืองมาอพยพตามมาด้วย ดังนั้นการเลี้ยงเทวดา จึงไม่พบมีการลงทรงในร่างคนในอดีต ส่วนใหญ่จะเชิญดวงวิญญาณลงมา ให้ลงมารับเครื่องบวงสรวงบูชาและคอยปกป้องดูรักษาชุมชนให้มีความสุข

⁴⁸ ในลื้อบางชุมชนก็จะใช้การเสวยทวยโดยการว่าไม้ คือการวัดขนาดความยาวของไม้ โดยจะเสวยทวยหากเป็นไปตามการตั้งจิตอธิษฐาน ไม้ก็จะยาวขึ้นกว่าเดิม

ใบหน้าขณะจับ⁴⁹ และจะมีปี่เป็นเครื่องดนตรีประกอบ โดยเรื่องราวของการจับก็จะขึ้นอยู่กับสถานการณ์หรือตามลักษณะของงานหรือพิธีกรรม การจับลือถือว่าเป็นทักษะเฉพาะบุคคล ที่จะต้องใช้ปฏิภาณไหวพริบในการร้องโต้ตอบ ดังนั้นช่างจับจึงต้องผ่านการรำเรียนและฝึกฝน โดยส่วนมากการจับลือมักจะถ่ายทอดกันในครัวเรือน หรือไม่ก็ต้องไปฝากตัวเป็นลูกศิษย์ ถึงจะสามารถจับได้อย่างชำนาญ การฝึกจับลือนั้นส่วนใหญ่จะต้องเรียนรู้การจับที่เป็นพื้นฐานก่อนซึ่งจะมีเป็นแบบแผนของการจับเบื้องต้น และจากนั้นต้องเรียนรู้การสัมผัสคำกับทำนองรู้ ทั้งนี้ความชำนาญจะเกิดขึ้นได้ก็ขึ้นอยู่กับ การฝึกฝนและประสบการณ์ของตัวผู้จับด้วย⁵⁰ นอกจากจะจับในงานเลี้ยงเทศกาลแล้ว ยังพบการจับลือในงานมงคลต่าง เช่น แต่งงาน ขึ้นบ้านใหม่ ประเพณีต่างๆ ตลอดจนการจับเพื่อเกี่ยวพาราสีระหว่างหนุ่มสาว

พิธีกรรมการเลี้ยงเทศกาลหรือ “พิธีกรรมเมือง” เป็นเครื่องสะท้อนถึงรูปแบบการปกครองของเมือง ซึ่งมีเจ้าเมืองเป็นผู้ปกครองยังหลงเหลืออยู่ในสำนึกของชาวไทยลื้อ และแฝงอยู่ในรูปของพิธีกรรม และยังเป็นการชี้ให้เห็นถึงการเชื่อมโยงความทรงจำในอดีต ซึ่งตกทอดถึงปัจจุบัน เพื่อการกำหนดทิศทางความเป็นไปในอนาคต ตลอดเป็นกรอบของสังคมที่ต้องอยู่ร่วมกัน ที่คอยควบคุมความประพฤติของสมาชิก ให้อยู่ในกฎเกณฑ์ของสังคมภายใต้การควบคุมดูแลของเทศกาลที่ปกปักรักษาชุมชนหรือเมืองนั้นๆ

สังคมไทยลื้อเชียงคำในยุคจารีต แม้ว่าตัวในของเมืองเชียงคำเองจะมีความหลากหลายของแหล่งที่มาของไทยลื้อในแต่ละแห่ง แต่สังคมไทยลื้อเชียงคำ กลับถูกยึดโยงความสัมพันธ์ของแต่ละชุมชนโดยผ่านลักษณะของความเป็น “ไต⁵¹” ร่วมกัน ผ่านความเป็นระบบเครือญาติ ที่เกิดการแต่งงานสลับไปมาในแต่ละชุมชน ผ่านความเชื่อดั้งเดิมในระบบระบบเทศกาล(ผี) ตลอดจนความเชื่อพระพุทธศาสนาที่เชื่อมโยงแต่ละชุมชนเข้าด้วยกันโดยผ่านระบบศรัทธาวัด ทำให้ไทยลื้อเชียงคำที่เต็มไปด้วยความหลากหลายในความเป็นลือ กลับกลายเป็น “ชุมชนลือ” ที่มีทั้งความกลมเกลียวและพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน

⁴⁹ การใช้พัดบังหน้า ภาษาลื้อเรียกว่า “เก้งหน้า” ซึ่งในอดีตมีการจับลือต่อหน้าเจ้าเมือง ดังนั้นจึงใช้พัดเป็นอุปกรณ์ในการบังหน้าช่างจับเพื่อความสุภาพ ต่อมาจึงรับเอาธรรมเนียมดังกล่าวมาใช้ทุกครั้งเมื่อมีการจับลือ

⁵⁰ สัมภาษณ์ นายจรัส สมฤทธิ์ บ้านธาตุสบแวน ตำบลห้วยวัน วันที่ 7 พฤศจิกายน 2551.

⁵¹ คำว่า “ไต” เป็นคำเรียกกลุ่มชาวไทยลื้อ ที่ใช้เรียกชาวไทยลื้อในแต่ละท้องถิ่น ซึ่งในอดีตพบว่า การเรียกชาวไทยลื้อในชุมชนอื่นจะนิยมใช้คำว่า “ไต” ไม่พบการใช้คำว่า “ลือ” แต่อย่างใด เช่น ไตเมืองแพด ไตเมืองห้วยวัน ไตเชียงบาน เป็นต้น.

2.5 การปรับตัวของชุมชนไทยลื้อเชียงคำภายใต้การขยายตัวของรัฐไทย

การเคลื่อนตัวเข้ามาของรัฐสยาม ในสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ได้นำมาซึ่งระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์อย่างแท้จริง โดยทรงปฏิรูปการปกครองในหัวเมืองประเทศราช ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ที่สามารถผนวกเอาดินแดนล้านนาเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของรัฐสยาม โดยการตั้งอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลาง ทำให้เกิดเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของรัฐจารีตเดิม ซึ่งทำให้อำนาจภายในท้องถิ่นค่อยๆ เสื่อมลง ตลอดจนการปรับเปลี่ยนและสถาปนาระบบราชการแบบใหม่ นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทางการเมือง เศรษฐกิจและสังคม การเคลื่อนตัวเข้ามาของระบบราชการส่งผลให้ความเป็นลื้อ ต้องปรับตัวกลายมาเป็นพลเมืองของรัฐไทย ทั้งนี้ก็เพื่อให้สอดคล้องกับการเข้ามาของระบบราชการสมัยใหม่ ที่ตามมาด้วยกระบวนการสร้างความเป็นไทย ซึ่งสร้างผ่านการศึกษา ศาสนา การคมนาคม ตลอดจนเรื่องมาจนมาสู่ยุคของการพัฒนาประเทศ การเกิดขึ้นของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ที่ส่งผลต่อการก่อตัวของชนชั้นกลางใหม่ในเขตชนบท ซึ่งผลักดันให้ชาวไทยลื้อต้องผันตัวเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจแห่งชาติ จนทำให้ความเป็นลื้อค่อยๆ กลายมาเป็นไทยไปในที่สุด

2.5.1 ความเป็นลื้อกับการขยายตัวของรัฐสยาม (ช่วงระยะเวลา พ.ศ. 2446-2475)

ย้ายเมืองเชียงคำมาอยู่บ้านลื้อ

เมืองเชียงคำ เป็นเมืองโบราณ มีอายุหลายร้อยปี ตั้งอยู่ที่บ้านเวียง ในปัจจุบัน เป็นที่ตั้งถิ่นฐานของชาวไทยยวน ต่อมาได้ย้ายเมืองเชียงคำมาอยู่ในชุมชนชาวลื้อ เนื่องจากเมืองเชียงคำเดิมถูกทำลาย ในเหตุการณ์ต่อต้านรัฐของชาวไทยใหญ่หรือที่เรียกกันว่า “กบฏเงี้ยวเมืองแพร่”

สาเหตุของปัญหาเกิดจากการจัดการปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาล ที่รวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลาง ส่งผลกระทบต่อชาวไทยใหญ่ ที่รู้สึกเป็น “คนอื่น” ในสังคมไทย การถูกเบียดขับ และแบ่งแยกว่าไม่ใช่คนไทย รวมทั้งสูญเสียผลประโยชน์ สร้างความเคียดแค้นต่อชาวไทยใหญ่ ได้นำไปสู่การจลาจล

รูปแบบของการก่อกบฏเงี้ยวขึ้น ทำการปล้นและเผาเมืองโดยกระจายออกไปทั่วในล้านนา ตลอดจนสังหารข้าหลวง ซึ่งถือว่าเป็นตัวแทนของรัฐ และพยายามเข้าโจมตีสถานที่ราชการต่างๆ ไม่ว่าจะเป็น พระยา เชียงราย เชียงแสน เชียงใหม่ เมืองเทิง เมืองปง เมืองเชียงม่วน และเชียงคำ ซึ่งก็

เป็นเมืองหนึ่งที่ถูกกบฏเงี้ยวเข้าปล้นและเผาทำลายเมื่อ พ.ศ. 2445⁵² เมืองเชียงคำที่ถูกเผาทำลายเสียหายมาก จนยากแก่การทำการบูรณซ่อมแซมขึ้นมาใหม่ อีกทั้งผู้คนต่างก็หลบหนีทำให้จำนวนประชากรที่เหลืออยู่ในเมืองมีจำนวนน้อย

ดังนั้นการสร้างเมืองเชียงคำใหม่ จึงได้เลือกสร้างที่ศูนย์กลางของชุมชนไทยลื้อ ที่บ้านหย่วน ซึ่งห่างจากเมืองเก่าประมาณ 4 กิโลเมตร และสันนิษฐานว่าคงมีจำนวนประชากรที่ตั้งถิ่นฐานมากพอสมควร ซึ่งเหมาะแก่การที่จะสร้างชุมชนใหม่ขึ้นมาในบริเวณนี้ จึงเป็นการย้ายเมืองตามประชากร โดยในพ.ศ. 2446⁵³ ได้ทำการย้ายเมืองเชียงคำ โดยสร้างที่ว่าการอำเภอแห่งใหม่ขึ้น และการย้ายศูนย์กลางการปกครองในระดับอำเภอนี้เอง ส่งผลให้เมืองเชียงคำเกิดการขยายตัวอย่างรวดเร็ว ทั้งนี้เป็นเพราะการปฏิรูปการปกครองที่ลงมาจากรัฐสยาม โดยผ่านจากกระทรวงมหาดไทยลงมาสู่หน่วยอำเภอ ดังนั้นศูนย์กลางของการพัฒนา จึงเคลื่อนเข้าสู่ชุมชนไทยลื้อเชียงคำอย่างรวดเร็ว ทำให้ในขณะนั้น ชาวไทยลื้อเริ่มที่จะปรับตัวกลายเป็นพลเมืองสยาม เพื่อที่จะสามารถเข้าถึงการพัฒนาที่กำลังจะเข้ามาในอำเภอเชียงคำ ไม่ว่าจะเป็นระบบการศึกษา การค้า การคมนาคม

การขยายตัวด้านการศึกษาอำเภอเชียงคำ

ก่อนการปฏิรูปทางการศึกษาของรัฐสยาม การศึกษาของชาวไทยลื้อในอดีตจะมีศูนย์กลางอยู่ที่วัด ซึ่งส่วนใหญ่ก็จะต้องบวชเรียนกับพระ โดยเรียนเป็นภาษาลื้อ และจะเน้นหนักไปทางหลักธรรมของศาสนา ภาษาบาลี ภาษาลื้อ และไสยเวทต่างๆ วัดจึงเป็นสถานที่รวบรวมศิลปะวิทยาการแขนงต่างๆเอาไว้ทั้งหมด ชาวไทยลื้อในอดีตจึงนิยมส่งบุตรหลานเข้าไปบวชเป็นพระและสามเณร เพื่อที่จะได้ศึกษาหาความรู้ต่างๆที่มีอยู่ภายในวัด ทั้งนี้ก็จำกัดแค่เพียงเพศชายเท่านั้น ที่จะสามารถบวชเรียนเพื่อศึกษาหลักธรรมคำสั่งสอนและวิทยาการต่างๆ

เมื่อมีการตั้งที่ว่าการเมืองเชียงคำใหม่เมื่อ ปีพ.ศ. 2446 และในปีถัดมาปรากฏว่าได้มีการก่อสร้างโรงเรียนสำหรับราษฎรแห่งแรกขึ้น ซึ่งอยู่ตรงกันข้ามกับที่ว่าการเมืองเชียงคำ โดยมีชื่อว่า “โรงเรียนชยานันท์ธุระกิจ” ซึ่งเป็นความคิดริเริ่มและการจัดตั้งของพระครูชยานันท์มุนี เจ้าคณะจังหวัดน่าน ซึ่งได้เริ่มก่อสร้างขึ้นเมื่อวันที่ 1 กันยายน พ.ศ. 2447 โดยอาคารเรียนเป็นไม้ ทรงปั้นหยา ชั้นเดียว บรรณนักเรียนได้ประมาณ 50 คน ดำรงอยู่ได้ด้วยการได้รับเงินสนับสนุนจากรัฐ ซึ่งจ่ายให้เป็นเงินเดือนครู และได้จัดสอนตามระเบียบของกระทรวงธรรมการ⁵⁴ ซึ่งต่อมาจอมพล

⁵² สำนักงานศึกษาธิการอำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา. จุลสารการศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมเชียงคำ ประจำเดือนกันยายน 2540 หน้า 20.

⁵³ เรื่องเดียวกันหน้า 21.

⁵⁴ ประวัติโรงเรียนบ้านหย่วน (เชียงคำนาคโรวาท). เอกสารอัดสำเนา

สมเด็จพระเจ้าพี่ยาเธอเจ้าฟ้ากรมหลวงพระนครสวรรค์พิณิจ เสด็จมาตรวจการศึกษาท้องที่อำเภอเชียงคำ จึงได้พระราชทานนามโรงเรียนเสียใหม่ว่า “โรงเรียนเชียงค่านาคโรวาท”⁵⁵ ซึ่งในขณะนั้นทำการสอนจนถึงระดับประถมศึกษาปีที่ 4 นอกจากนั้นยังมี “โรงเรียนเชียงคำสิทธิประสาท” ซึ่งเป็นโรงเรียนเอกชนที่ตั้งขึ้นภายในอำเภอเชียงคำ โดยจะทำการสอนไปจนถึงระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 และเป็นโรงเรียนที่รองรับนักเรียนที่จบการศึกษาจากโรงเรียนเชียงค่านาคโรวาท อย่างไรก็ตามพบว่าในระยะแรกนักเรียนส่วนใหญ่ก็ยังคงเป็นเด็กผู้ชายที่ได้รับการศึกษา ทั้งนี้ นักเรียนที่จบระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 ในยุคแรกก็จะกลับกลายมาเป็นครูสอนหนังสือต่อให้กับนักเรียนในรุ่นต่อไป⁵⁶

ระบบการศึกษาในยุคแรกนี้พบว่ามีจำนวนนักเรียนไม่มากนัก เนื่องจากประชาชนส่วนใหญ่ยังดำรงชีพอยู่ในสังคมแบบเกษตรกรรม ทำให้โลกทัศน์ของชาวบ้านในขณะนั้นเห็นว่าการทำการเกษตรดีกว่าการศึกษา ทั้งนี้กลุ่มชาวไทยลื้อจำนวนหนึ่งที่ได้รับการศึกษา เนื่องจากชุมชนที่อยู่ใกล้กับโรงเรียนจึงสามารถเข้าถึงในเรื่องของการศึกษา มากกว่าเด็กที่บ้านอยู่ห่างไกล แต่อย่างไรก็ตามการศึกษาก็ยังมีข้อจำกัดคือสถานะทางเศรษฐกิจ เนื่องจากผู้ที่จะได้รับการศึกษาในยุคแรกนั้นต้องเป็นครอบครัวที่มีสถานะทางการเงินดีพอสมควร จึงจะสามารถส่งบุตรหลานของตนเองให้เข้าเรียนหนังสือในระดับสูงขึ้นไปได้

การค้าและการคมนาคมในเมืองเชียงคำ

หลังจากมีการย้ายเมืองเชียงคำเข้ามาอยู่ในท้องที่ของชาวไทยลื้อ พบว่าชาวไทยลื้อเริ่มปรับตัวให้เข้ากับระบบราชการสมัยใหม่ ซึ่งชาวไทยลื้อเชียงคำเริ่มปรับตัวเพื่อเข้าสู่อำนาจรัฐ และพยายามมีส่วนร่วมทางการเมืองในระดับท้องถิ่น มาตั้งแต่สมัยการก่อตั้งเป็นอำเภอเชียงคำ ซึ่งก็สืบเนื่องมาตั้งแต่ในยุคของการอพยพเคลื่อนย้ายเข้ามาตั้งถิ่นฐาน โดยชาวไทยลื้อในระดับชุมชนก็ปกครองกันเอง เมื่อในปีพ.ศ. 2437 ได้มีการแบ่งลักษณะการปกครองเป็นมณฑล มีกำนันผู้ใหญ่บ้านทำหน้าที่ปกครองไพร่ฟ้าในเขตท้องที่ที่รับผิดชอบ ในจังหวัดเชียงรายมีอยู่ 3 บริเวณด้วยกัน คือ 1. บริเวณเชียงราย 2. บริเวณพะเยา 3. บริเวณเชียงคำ โดยบริเวณเชียงคำแบ่งการปกครองออกเป็นดังนี้⁵⁷

ตำบลห้วยวน มีกำนันชื่อ ขุนห้วยวนยุทธการ

⁵⁵ สัมภาษณ์นางทองใบ มณฑาทอง อายุ 55 ปี ครูโรงเรียนบ้านห้วยวน(เชียงค่านาคโรวาท) เมื่อวันที่ 4 เมษายน 2552.

⁵⁶ สัมภาษณ์นายก้อนแก้ว ศรีจันทร์ อายุ 81 ปี อดีตข้าราชการครูยุคแรกๆ ในอำเภอเชียงคำ เมื่อวันที่ 28 พฤศจิกายน 2552.

⁵⁷ รุ่ง โจนะ. หนังสืออนุสรณ์มโยเด่าจ้อย ประจำปี 2543 มปป. 2543.

ตำบลเวียง	มีกำนันชื่อ	ขุนวุฒิเวียงไชย
ตำบลเจดีย์คำ	มีกำนันชื่อ	ขุนนิเวศโณคคาม
ตำบลทุ่งกล้วย	มีกำนันชื่อ	ขุนกัทลีคราม
ตำบลเชียงแรง	มีกำนันชื่อ	ขุนชำนาญารักษ์
ตำบลห้วยข้าวคำ	มีกำนันชื่อ	ขุนจุนวุฒิโฆวาท
ตำบลลอ	มีกำนันชื่อ	ไม่ปรากฏนาม

ในกรณีของตำบลห้วยนง กำนันที่ได้รับการแต่งตั้งคือ ขุนห้วยนงยุทธการ ซึ่งเป็นผู้นำกลุ่มชาวไทยลื้อ ชาวไทยลื้อได้เรียกผู้นำกลุ่มของตนเองว่า “เจ้าพญา” และชาวไทยลื้อรู้จักขุนห้วยนงยุทธการในนาม “เจ้าพญาชัยสิทธิ”⁵⁸ ซึ่งเป็นชื่อเดิมของท่าน เมื่อประมาณปี พ.ศ. 2447 อย่างไรก็ตามชาวไทยลื้อเริ่มปรับตัวให้เข้ากับระบบราชการสมัยใหม่ โดยจะเห็นได้จากในกรณีเมื่อครั้งมีการวางแผนเพื่อตัดถนนภายในอำเภอเชียงคำ ที่ดำเนินการโดยพระยาพิศาลคีรี นายอำเภอคนแรกของเชียงคำ ได้ร่วมกับขุนห้วยนงยุทธการ(เจ้าพญาชัยสิทธิ) ซึ่งเป็นกำนันและผู้นำกลุ่มชาวไทยลื้อ ได้ดำเนินการร่วมกันเพื่อวางแผนผัง และตัดถนนภายในอำเภอเชียงคำ

เนื่องมาจากชาวไทยลื้อเป็นผู้ที่อยู่ในพื้นที่นี้มาก่อน ดังนั้นจึงจำเป็นต้องอย่างยิ่งที่จะต้องร่วมมือกับกลุ่มผู้นำของชาวไทยลื้อ ในการวางแผนตัดถนน เนื่องจากการตัดถนนย่อมไปกระทบสิทธิในการถือครองที่ดินทำกินของชาวไทยลื้อที่เข้ามาอยู่แต่เดิม หากฝ่ายรัฐร่วมมือกับผู้นำท้องถิ่นชาวไทยลื้อก็จะสามารถตกลงเจรจาในการตัดถนนได้สะดวกมากยิ่งขึ้น การตัดถนนในครั้งนั้น จึงเป็นที่มาของชื่อถนนสายหลัก 2 สายในอำเภอเชียงคำ ซึ่งให้เกียรติแก่ผู้นำทั้งสอง ได้แก่ “ถนนพิศาล” ตั้งเพื่อเป็นเกียรติแก่ พระยาพิศาลคีรี นายอำเภอคนแรก ที่วางรากฐานการคมนาคมแก่อำเภอเชียงคำ และ “ถนนสิทธิประชาราษฎร์” ตั้งเพื่อเป็นเกียรติแก่ พญาชัยสิทธิ(ขุนห้วยนงยุทธการ)ผู้นำกลุ่มลื้อและประชาชนชาวไทยลื้อทุกคนที่ให้ความร่วมมือในการสร้างถนน⁵⁹

การสร้างถนนในยุคแรกนั้น เป็นเพียงถนนลูกรังแคบๆที่เชื่อมต่อกันภายในเมืองเชียงคำซึ่งเชื่อมระหว่างตัวเมืองใหญ่ ที่เป็นเส้นทางการค้าเดิม เช่น เส้นทางที่มาจากเชียงราย เชียงของ เทิง แม้กระทั่งเส้นทางไปพะเยา หรือน่าน ทั้งหมดนี้เริ่มพัฒนาให้กลายมาเป็นถนนลูกรัง จากในอดีตเป็นทางเดินแคบๆ ที่จะต้องใช้ม้าต่างหรือวัวต่างเท่านั้น แม้ว่าถนนลูกรังแบบใหม่จะยังไม่ครอบคลุมทุกสายแต่การสร้างถนนลูกรังนั้นสามารถ รองรับการเดินทางที่ส่วนใหญ่จะเดินทางโดยใช้ล้อเกวียน จึงทำให้การค้าในยุคนี้เริ่มมีการใช้เกวียนมากขึ้น ซึ่งสามารถเดินทางนำข้าวที่ผลิตได้

⁵⁸ สัมภาษณ์นายจันทร์สุข สมฤทธิ์ อายุ 79 ปี ต.ห้วยนง อ.เชียงคำ, จ.พะเยา เมื่อวันที่ 22 มีนาคม 2552.

⁵⁹ สัมภาษณ์พ่อก้อนแก้ว ศรีจันทร์ อายุ 81 ปี สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 29 พฤศจิกายน 2551.

ในเชิงคำเอาไปขายในตัวเมืองพะเยา และรับสินค้าประเภทของชำจากพะเยากลับเข้ามาขายในตัวเมืองเชียงคำ อย่างไรก็ตามถนนหนทางก็ถูกพัฒนาให้ดีขึ้นกว่าในอดีต ซึ่งเป็นทางส่งผลให้เชียงคำสามารถติดต่อกับสังคมภายนอกเพิ่มมากขึ้น

2.5.2 ความเป็นสื่อกับการขยายตัวของรัฐไทย (ช่วงระยะเวลา พ.ศ.2475-2500)

ภายหลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครองเมื่อ พ.ศ.2475 การขยายตัวของรัฐเข้าสู่ท้องถิ่นภาคเหนืออย่างเข้มข้น ทำให้การศึกษาภายในอำเภอเชียงคำขยายตัวเพิ่มขึ้น จนพบว่าการก่อสร้างโรงเรียนขึ้นในหมู่บ้านต่างๆ ในหลายหมู่บ้านเพื่อรองรับจำนวนนักเรียนที่มีจำนวนเพิ่มขึ้นตามลำดับ และพบว่าชาวไทยลื้อ เริ่มส่งบุตรหลานทั้งชายหญิงเข้าเรียนหนังสือ ซึ่งส่วนมากก็จะให้อยู่แค่ระดับประถมศึกษา แล้วจึงออกมาช่วยครอบครัวในการทำมาหากิน⁶⁰ เนื่องจากในอำเภอมีโรงเรียนถึงแค่ระดับประถมศึกษา นอกจากครอบครัวที่มีฐานะทางการเงินก็จะส่งลูกต่อไปจนจบชั้นมัธยมศึกษาในจังหวัดเชียงรายหรืออำเภอพะเยา และจะถูกป้อนเข้าสู่ระบบราชการไม่ว่าจะเป็นทหาร ตำรวจ เสมียนและ ครู

ในยุคนี้เองชาวไทยลื้อจะนิยมมีจำนวนบุตรมากเป็นพิเศษ ซึ่งพบว่าบางครอบครัวมีบุตรมากกว่า 10 คน ทั้งนี้เนื่องมาจากการมีบุตรมากนั้นเป็นการตอบสนองปัจจัยในการผลิต โดยเฉพาะแรงงานในภาคการเกษตรเพิ่มมากขึ้น การทำการเกษตรในช่วงนี้เริ่มที่จะตอบสนองต่อการค้ามากขึ้น แทนการทำเกษตรแบบยังชีพแบบเดิม จึงพบว่าเริ่มมี “การเอามือเอารวัน” เพื่อตอบสนองการผลิตที่มีเพิ่มมากขึ้น คนในครัวเรือนไม่สามารถที่จะเก็บเกี่ยวได้ จึงมีการขอแรงงานของเพื่อนบ้านและญาติพี่น้อง มาช่วยกันในการเพาะปลูกและการเก็บเกี่ยวผลผลิต

ปัจจัยที่ตามมาก็คือ เมื่อมีจำนวนบุตรที่เพิ่มมากขึ้น เพื่อการรองรับการผลิตภาคการเกษตรที่เริ่มขยายตัว ประกอบกับทัศนคติของชาวบ้านที่เกี่ยวกับการศึกษาเริ่มแปรเปลี่ยนไปในทิศทางที่ดีขึ้น ประชาชนเริ่มส่งบุตรหลานเข้าสู่ระบบโรงเรียนมากกว่าเดิม อย่างน้อยหลายคนก็ได้รับการศึกษาในระดับประถมศึกษา แม้ว่าจะไม่ได้เรียนในมัธยมต่อ การศึกษาในช่วงนี้ก็ทำให้ประชาชนเริ่มที่จะอ่านออกเขียนได้ และเนื่องจากการมีบุตรเป็นจำนวนมากนั่นเอง ทำให้จำนวนของโรงเรียนในเชียงคำ ไม่เพียงพอต่อความต้องการจึงต้องเพิ่มจำนวนของโรงเรียน ซึ่งในระยะเวลาที่เกิดโรงเรียนประถมต่างๆ ขึ้นมากมายในหลายตำบลของอำเภอเชียงคำ เช่น ในปีพ.ศ.2486 ตั้งโรงเรียนบ้านธาตุสบแวน โดยรับนักเรียนที่ขยายมาจากโรงเรียนบ้านห้วยวน(เชียงคำนาค ไรวาท)⁶¹

⁶⁰ สัมภาษณ์นางใบ มังคลาด อายุ 63 ปี. ที่จะต้องถูกออกจากโรงเรียนขณะเรียนถึงชั้น ป.2 เนื่องจากพ่อต้องการให้ไปทำงานกับพ่อที่โรงบ่มใบยาสูบ. สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 20 พฤศจิกายน 2551 .

⁶¹ ประวัติโรงเรียนอนุบาลเชียงคำ(วัดพระธาตุสบแวน) มปป.มปป.

ตลอดจนการขยายตัวของโรงเรียนมัธยมแห่งแรกคือ โรงเรียนเชิงคำวิทยาคม สร้างเมื่อปี พ.ศ. 2503⁶² ซึ่งจะพบว่าการศึกษาของอำเภอเชิงคำ เริ่มมีการเติบโตขึ้นตามลำดับ โดยสอดคล้องกับจำนวนนักเรียนที่มากขึ้นตามไปด้วย ตลอดจนการเริ่มผันตัวของชาวบ้าน จากระบบเกษตรแบบยังชีพกลายมาเพื่อการค้า ส่งผลให้ชาวไทยลื้อหลายครอบครัวสามารถมีทุนทรัพย์ที่จะส่งบุตรหลานให้ได้รับการศึกษาที่สูงขึ้น อันเป็นปัจจัยที่ทำให้ชาวไทยลื้อได้มีโอกาสเข้าสู่ระบบราชการ ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของการเกิดปัญญาชนไทยลื้อต่อไป

“ลื้อแบบรัฐไทย” ในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม (พ.ศ.2481-2487)

ในการนำนโยบายชาตินิยมมาใช้ในรัฐบาลของจอมพล ป. พิบูลสงคราม พยายามส่งเสริมความรู้สึกเรื่องชาตินิยมในอยู่คนไทยอย่างเต็มที่ ทั้งทางสื่อมวลชน และโดยการปลุกใจให้เกิดความตื่นตัวความภาคภูมิใจในชาติของตน เช่น การเปลี่ยนชื่อประเทศ การประกวดแต่งเพลงชาติ และบทละครปลุกใจที่แสดงให้เห็นความรักชาติของคนไทยในอดีต การออกประกาศ คำขวัญ และคำสุนทรพจน์ชักชวนให้ประชาชนทำตาม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการกระตุ้นชาตินิยมทางเศรษฐกิจเพื่อชักจูงให้ประชาชนคล้อยตามเจตนารมณ์ของรัฐบาลในการพัฒนาหรือการสร้างชาติ⁶³ ตลอดจนในรัฐนิยมฉบับที่สาม รัฐบาลเห็นว่า เดิมเรียกชื่อคนไทยออกเป็นหลายพวก เช่น ไทยเหนือ ไทยอีสาน ไทยใต้ ไทยอิสลาม นั้นไม่สมควรแก่สภาพประเทศไทยซึ่งเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน จะแบ่งแยกไม่ได้ จำกำหนดให้เรียกคนไทยทั้งหมดว่าไทยเหมือนกัน ดังนั้นชาวล้านนาหรือชาวไทยภาคเหนือ ทางราชการกำหนดให้เรียกว่า คนไทย⁶⁴

อิทธิพลทางการเมืองดังกล่าวทำให้ “ความเป็นลื้อ” ของเชิงคำถูกลดบทบาทลงตามนโยบายชาตินิยม ของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ที่มีความพยายามสร้างชาติและความเป็นไทยไปพร้อมๆกัน การปลุกกระแสชาตินิยมและพยายามที่จะให้ประชาชนก้าวไปสู่ความเป็นอารยะ โดยจะต้องยอมรับการเปลี่ยนแปลงเพื่อก้าวไปสู่ความเป็น “เป็นไทยแท้” และ “ผู้เจริญ” อย่างแท้จริง โดยผ่านการประกาศรัฐนิยมฉบับต่างๆ เพื่อให้ประชาชนปฏิบัติตาม

แม้กระทั่งทางด้านเครื่องแต่งกาย จอมพล ป.พิบูลสงคราม มีความเห็นว่าการแต่งกายของผู้หญิงไทยยังไม่เหมาะสม จึงสมควรที่จะเปลี่ยนแปลงการแต่งกายของผู้หญิงให้ทันสมัย ทัดเทียมให้

⁶² ประวัติโรงเรียนเชิงคำวิทยาคม.2552[ระบบออนไลน์].แหล่งที่มา .<http://www.chiangkham.ac.th> เมื่อวันที่ 15 พฤศจิกายน 2552.

⁶³ ศาณิต รวมศิริ, นโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจสมัยจอมพล ป.พิบูลสงคราม ตั้งแต่พ.ศ.2481 ถึง พ.ศ.2487, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2521, หน้า51.

⁶⁴ สวัสดิ์ อ่องสกุล, ประวัติศาสตร์ล้านนา,หน้า566.

เท่ากับการแต่งกายของผู้หญิงในอารยประเทศทั้งหลาย จึงได้กล่าววิงวอนให้ผู้หญิงไทยทั้งหลาย แต่งกายให้เป็นระเบียบเหมือนกันดังนี้

1. ขอให้พี่น้องสตรีไทยทุกท่าน ใฝ่หมยตามประเพณีนิยมในสมัยโบราณของเราหรือใฝ่หมยตามสมัยนิยมปัจจุบันนี้
2. ขอให้พี่น้องสตรีไทยทุกท่าน เลิกการใช้ผ้าถุงโจงกระเบน เปลี่ยนเป็นการนุ่งผ้าถุงอย่างสมัยโบราณของเรา หรือตามสมัยนิยมปัจจุบัน
3. ขอให้พี่น้องสตรีไทยทุกท่าน เลิกใช้ผ้าผืนเดียวปกปิดกายท่อนบน คือ ไม่ใช่ผ้าคาดอกหรือปล่อยท่อนบน ให้ใช้เสื้อแทน

ซึ่งต่อมาภายหลังในระยะหลัง จอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้เพิ่มการแต่งกายของผู้หญิงไทย ให้เป็นการสวมกระโปรง สวมหมวก สวมรองเท้า⁶⁵

สืบเนื่องมาจากคำสั่งรัฐบาลของ จอมพล ป. พิบูลสงคราม เช่น สั่งห้ามประชาชนให้เลิกการเกล้าหมวก ผู้หญิงให้เลิกนุ่งโจงกระเบนเปลี่ยนมานุ่งผ้าถุงแทน ให้สวมหมวกขณะออกนอกบ้าน สวมรองเท้า⁶⁶ เป็นต้น ย่อมส่งผลโดยตรงต่อการแสดงตัวตนและสำนึกของชาวไทยลื้อ ซึ่งขัดแย้งกับอัตลักษณ์ดั้งเดิมที่มีมาตั้งแต่อดีต ในช่วงเวลานี้ชาวไทยลื้อในเชียงคำต้องหันมาเย็บหมวกกันเองแบบตามมีตามเกิด แทนการใช้คาดผ้าโพกผมตามแบบของชาวลื้อ ดังนั้นเวลาออกไปไหนจึงต้องสวมหมวกไว้ตลอดเวลา หากไม่ทำตามคำสั่งจะถูกจับและถูกดำเนินจากเจ้าหน้าที่⁶⁷

ในระยะหลังการใช้ลัทธิชาตินิยม ก็เข้มแข็งมากยิ่งขึ้นตามสภาวะการเมือง รัฐบาลได้รื้อให้ประชาชนรักชาติ มีความเชื่อมั่น และทำตามผู้นำอย่างแข็งขันอีกทางหนึ่งโดยการสร้างวีรกรรมแห่งชาติขึ้น และให้สำนักนายกรัฐมนตรีประกาศให้กำหนดเป็นนิตยประจำชาติไทย 14 ชื่อเรียกว่า “วีรกรรมของชาติไทย” ในวันที่ 12 พฤษภาคม 2487 เพื่อให้การสร้างชาติดำเนินต่อไปในทางเดียวกัน มีความเป็นระเบียบเรียบร้อยสมเป็นชาติที่มีวัฒนธรรมสูง ซึ่งสื่อมวลชนต่างๆ ทั้งวิทยุ และหนังสือพิมพ์จะต้องเผยแพร่วีรกรรมนี้ด้วยเช่นกัน ได้แก่⁶⁸

⁶⁵ นันริรา จำภิบาล, นโยบายเกี่ยวกับผู้หญิงไทย ในสมัยสร้างชาติของจอมพล ป.พิบูลสงคราม, วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2530, หน้า1156.

⁶⁶ หจข. มท5.9/74 เรื่องแนะนำเครื่องแต่งกายในจังหวัดเชียงราย.

⁶⁷ สัมภาษณ์แม่คำนิล ศรีจันทร์ อายุ 73 ปี ต.ห้วยน อ.เชียงคำ สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 3 ธันวาคม 2551.

⁶⁸ ผาณิต รวมศิลป์, นโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจสมัยจอมพล ป.พิบูลสงคราม ตั้งแต่พ.ศ.2481 ถึง พ.ศ.2487, หน้า 68-69.

1. ไทยรักชาติยิ่งกว่าชีวิต
2. ไทยเป็นนักรบชั้นเยี่ยม
3. ไทยเป็นชาติขยันในการกสิกรรม อุตสาหกรรม
4. ไทยเป็นชาติชอบอยู่ดีกินดี
5. ไทยเป็นชาติชอบแต่งตัวดี
6. ไทยเป็นชาติปากกับใจตรงกัน
7. ไทยเป็นชาติรักความสงบ
8. ไทยเป็นชาติบูชาพุทธศาสนาอย่างชีวิต
9. ไทยเป็นชาติยกย่องเด็ก หญิง และผู้ชรา
10. ไทยเป็นชาติว่าตามกันและตามผู้นำ
11. ไทยเป็นชาติเพาะปลูกอาหารไว้กินเอง
12. ไทยเป็นชาติดีต่อมิตรที่ดี และร้ายที่สุดต่อศัตรู
13. ไทยเป็นชาติซื่อสัตย์และกตัญญู
14. ไทยเป็นชาติสะสมมรดกไว้ให้แก่ลูกหลาน

จากการกระตุ้นสำนึกในความเป็นไทยของ จอมพล ป. พิบูลสงคราม ที่ผ่านนโยบายและประกาศรฐนิยมฉบับต่างๆ ส่งผลที่ทำให้ “ความเป็นลื้อ” ได้ถูกแปรเปลี่ยนกลายมาเป็น “ลื้อแบบรัฐไทย” กล่าวคือ ชาวไทยลื้อหันมาแสดงออกแบบไทยมากขึ้นเช่น หันมาแต่งตัวแบบคนไทย พูดภาษาไทย และแสดงออกถึงความเป็นไทย ในพื้นที่สาธารณะหรือต่อผู้อื่น แต่ในขณะเดียวกันก็ยังดำรงรักษาความเป็นลื้อเอาไว้ ซึ่งจะแสดงออกในพื้นที่ส่วนตัว ไม่ว่าจะเป็นในพื้นที่ของพิธีกรรมที่รัฐมักจะไม่ค่อยเข้ามายุ่งเกี่ยว ภายในครัวเรือน หรือในกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกัน แม้ว่าชาวลื้อปรับเปลี่ยนมาแสดงความเป็นไทยมากขึ้น แต่ก็ยังคงเก็บสำนึกของความเป็นลื้อไว้ ถึงแม้สำนึกของความเป็นชาติพันธุ์ไทยลื้อในหลายๆ ด้านจะเริ่มเจือจางลง แต่ก็ยังคงมีพื้นที่อื่นที่จะดำรงรูปแบบของวัฒนธรรมชาติพันธุ์และความเป็นลื้อเอาไว้ อย่างไรก็ตามสำนึกดังกล่าวได้ถูกปกปิดเอาไว้ภายในตัวตนของการเป็น “คนของรัฐไทย”

การศึกษาเกี่ยวกับความเป็นไทย

ผลจากการขยายตัวของการศึกษา ทำให้รัฐไทยประสบความสำเร็จในการสร้างความเป็นไทย โดยการใช้ระบบโรงเรียนเป็นเครื่องมือในการปลูกฝังความเป็นไทย ซึ่งสะท้อนออกมาในรูปแบบเรียนที่พยายามจะ “ตกแต่งนิสัยใจคอ” ของนักเรียนด้วยตำราเรียนเป็นอย่างมาก ดังจะเห็นได้

ทั้งจากแง่ความกว้างขวางของ “วิทยาการ” ที่บรรจุไว้ในแบบเรียนและการสร้างแบบแผนซึ่งประสงค์อันรวมถึงสำนึกถึงชุมชนที่เรียกว่าชาติด้วย⁶⁹ ซึ่งโรงเรียนพยายามที่จะปรับทัศนคติของนักเรียนให้เห็นความสำคัญของชาติมาเป็นอันดับแรก ความแตกต่างจากความเป็นไทย ทำให้ถูกนิยามว่าไม่ใช่คนไทย ซึ่งในกรณีของชาวไทยลื้อที่เข้าสู่ระบบการศึกษา จะพบว่าภาษาพูดภายในห้องเรียนจะเป็นสิ่งที่ไม่สามารถกระทำได้ เพราะในห้องเรียนจะต้องพูดภาษาไทยเท่านั้น ถ้าเหลือพูดภาษาลื้อออกมา ก็จะเป็นเรื่องตลกขบขันน่าอับอาย ในหมู่นักเรียนด้วยกัน

ดังนั้นการแสดงออกถึงความเป็นลื้อ โดยเฉพาะเรื่องการใช้ภาษาจึงต้องถูกเก็บเอาไว้ ซึ่งการสนทนานั้นจะทำให้รู้ได้ง่ายใครเป็นคนลื้อ ซึ่งจะสังเกตได้ง่ายกว่า หน้าตา หรือการแต่งกาย การพูดภาษาลื้อจึงใช้ภายในเพียงครัวเรือนเพียงเท่านั้น หรือไม่ก็ต้องแอบคุยกันกับเพื่อนที่เป็นคนลื้อเหมือนกันตอนอยู่นอกห้องเรียน ซึ่งในความเป็นจริงแล้วนักเรียนที่กลับไปบ้านก็ยังใช้ภาษาลื้อในชีวิตประจำวัน มากกว่าภาษาไทยกลาง หรือคำเมือง ดังนั้นชาวไทยลื้อเชิงคำที่เข้าสู่ระบบโรงเรียนหรือระบบราชการ จึงจำเป็นต้องปรับตัวให้ตนเองมีทิวทัศน์ลักษณะไปโดยปริยาย ซึ่งเป็นการปรับเปลี่ยนทางสถานะของผู้พูด ที่สามารถจะเลือกสื่อสารกับใคร ด้วยภาษาใดและเหตุผลใด

สุดท้ายโรงเรียนกลายเป็นสิ่งที่มีอิทธิพลเป็นอย่างมากในการปลูกฝัง “ความเป็นไทย” ได้อย่างสมบูรณ์ทำให้ “ความเป็นลื้อ” กลับกลายเป็นสิ่งที่น่าอับอายและล้าหลัง ไม่สามารถแสดงออกถึงตัวตนได้อย่างเปิดเผย การแสดงออกของความเป็นไทยอย่างที่เราต้องการกลับไม่ใช่สิ่งที่เป็นตัวตนที่แท้จริงของชาวไทยลื้อ แม้กระทั่งในยุคนี้หากชาวไทยลื้อมีบุตรหลาน ก็จะนิยมพูดคุยกับลูกโดยใช้คำเมืองเป็นการสื่อสารกับลูก ซึ่งอย่างน้อยก็เป็นภาษาที่ได้รับการยอมรับมากกว่าภาษาลื้อ กระบวนการศึกษาจึงเป็นส่วนหนึ่งที่ ทำให้ความเป็นชาติพันธุ์ไทยลื้อถูกกดทับ และเก็บซ่อนตัวตนของ “ความเป็นลื้อ” เอาไว้ ไม่สามารถแสดงออกได้อย่างเปิดเผย

2.5.3 การปรับตัวของชาวไทยลื้อที่ตอบสนองต่อการพัฒนาประเทศ (พ.ศ.2500-2525)

การเกิดขึ้นของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ถือเป็นจุดเริ่มต้นของการพัฒนาประเทศอย่างมีแบบแผน ทั้งนี้ผลพวงของแผนพัฒนาเศรษฐกิจ ทำให้เกิดการเติบโตทางเศรษฐกิจที่เริ่มสูงขึ้น ตั้งแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 1 จนถึงฉบับที่ 3 คือในช่วงปี พ.ศ. 2504-2519 ล้วนมุ่งเน้นนโยบายหลักของการพัฒนาภาคการเกษตร ไม่ว่าจะเป็น การให้สินเชื่อทางการเกษตร ส่งเสริมระบบองค์กรเกษตรกร เช่น สหกรณ์การเกษตร และการวิจัยค้นคว้าด้าน

⁶⁹ นิธิ เอียวศรีวงศ์, ชาติไทย เมืองไทย แบบเรียนและอนุสาวรีย์ ว่าด้วยวัฒนธรรม รัฐและรูปการจิตสำนึก, พิมพ์ครั้งที่ 2, 2547, หน้า 47.

การเกษตรเพื่อนำผลการวิจัยมาส่งเสริมและเผยแพร่ให้แก่เกษตรกร ตลอดจนสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐาน การเกิดพัฒนาไม่ว่าจะเป็นทางด้านเส้นทางคมนาคม การชลประทาน การส่งเสริม การเกษตรและอุตสาหกรรม การศึกษา การพัฒนาทางการท่องเที่ยว⁷⁰ ซึ่งทำให้ระบบเศรษฐกิจของประเทศก้าวขึ้นมามีอยู่อีกในระดับหนึ่ง

ผลพวงจากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ทำให้ความเจริญมุ่งเข้าสู่ท้องถิ่นเป็นอย่างมาก ธุรกิจส่วนใหญ่ภายในประเทศหันไปสู่ธุรกิจแบบทุนนิยม ทางด้านการเกษตรภาครัฐได้ให้การสนับสนุนการปลูกพืชเศรษฐกิจแบบเชิงเดี่ยว เพื่อตอบสนองการค้าและการลงทุนภายในประเทศ ทำชาวไทยลื้อเชียงคำพยายามปรับตัวเพื่อสนองการพัฒนาทางเศรษฐกิจของสังคมไทยในเวลานั้น โดยการผันตัวเองจากการทำการเกษตรแบบยังชีพหรือเพื่อการค้าเล็กน้อยในชุมชน กลายเป็นการทำการเกษตรแบบเข้มข้นและเข้าสู่ระบบทุนนิยมอย่างเต็มตัว

แม้ว่าออร์แมน จะอธิบายว่าสังคมไทยลื้อเชียงคำในช่วง พ.ศ.2510 ว่ามีลักษณะเป็น “สังคมปิด”⁷¹ ที่ห่างไกลจากศูนย์กลางอำนาจรัฐ ตลอดจนได้รับอิทธิพลของเมืองค่อนข้างน้อย และเผชิญหน้ากับกระแสความเปลี่ยนแปลงในระดับต่ำ ชุมชนไทยลื้อบ้านปิงยังคงไม่มีเส้นทางเดินรถ ชาวบ้านอาศัยการเดินทางในการติดต่อกับราชการ การติดต่อระหว่างรัฐกับชุมชนจึงมีน้อยมาก ไม่มีนโยบายพัฒนาเข้าสู่ชุมชน ชาวบ้านไม่นิยมออกไปทำงานนอกชุมชน หรือแต่งงานกับบุคคลภายนอกชุมชน

แต่ในทางตรงกันข้ามในปี พ.ศ. 2497 พบว่าชาวไทยลื้อหลายชุมชน พากันออกมาขยายพื้นที่ทางการเกษตรนอกหมู่บ้าน โดยเฉพาะทำนาข้าวเพื่อเพิ่มผลผลิตทางการเกษตร โดยการบุกเบิกนาที่ผืนใหม่ บริเวณทุ่งล่อ⁷² ซึ่งพบว่าชาวไทยลื้อไปบุกเบิกที่นากันหลายชุมชน โดยมีการตกลงเขตแดนเอาไว้ก่อนจะเป็นที่รับรู้กันว่าบริเวณไหนเป็นของหมู่บ้านใด และก็สามารถไปแผ้วถางเพื่อจับจองเป็นพื้นที่ทางการเกษตร ใครแผ้วถางได้มากก็มีพื้นที่นา⁷³ การขยายพื้นที่ทางการเกษตรที่เน้นการเพาะปลูกที่ต้องการปริมาณผลผลิตเป็นจำนวนมาก ซึ่งสอดคล้องกับการเติบโตของกิจการโรงสี โดยมีโรงสีขนาดใหญ่ 3 แห่ง และโรงขนาดเล็กจะมีเกือบทุกหมู่บ้าน ทั้งหมดนี้ได้สะท้อนให้

⁷⁰ สมภพ มานะรังสรรค์. พัฒนาการภาคการเกษตรและผลกระทบต่อชาวไร่ชาวนาไทย ในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 – พ.ศ. 2536. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. 2545. หน้า 93-94.

⁷¹ Miche Moerman, “A Thai Village as a synaptic leader”. The Journal of Asian Studies (Volume XXVIII), No.3 P.536.

⁷² ทุ่งล่อ เป็นที่ราบลุ่มแม่น้ำ ซึ่งมีแม่น้ำอิงไหลผ่าน อยู่ห่างจากเชียงคำประมาณ 20 กิโลเมตร ซึ่งเป็นพื้นที่อยู่รอยต่อระหว่างอำเภอเชียงคำและอำเภออุ้ม โดยเป็นที่ราบลุ่มกว้างซึ่งในขณะนั้นยังไม่มีใคร ไปจับจอง ชาวไทยลื้อหลายหมู่บ้านเข้าไปจับจองและขยายพื้นที่ทำกินจนบางคนขยายเลยเข้าไปในเขตอำเภออุ้ม.

⁷³ สัมภาษณ์นายจันทร์ชัย สมฤทธิ์ อายุ 79 ปี ต.ห้วยน อ.เชียงคำ. จ.พะเยา เมื่อวันที่ 22 มีนาคม 2552.

เห็นถึงการผั้วตัวของชาวบ้านให้หันเข้ามาสู่เศรษฐกิจแบบทุนนิยมเต็มตัว เข้าสู่ระบบการค้าขายเชิงพาณิชย์ มากกว่าการทำเพื่อยังชีพ

ในขณะที่เดียวกันวิธีการทำการเกษตรแบบดั้งเดิมก็ได้เปลี่ยนมาเป็นเครื่องจักร เมื่อมีเครื่องจักรหรือรถไถเข้ามาในชุมชน การเอามือเอารันก็เริ่มลดน้อยลงไป เพราะเกษตรกรส่วนใหญ่หันมาจ้างรถไถเนื่องจากสามารถทำได้เร็วกว่าคนมาก ช่วงนี้เองที่ทำให้ชาวไทยลื้อ บางกลุ่มสามารถผั้วตัวเองจากเกษตรกร ขึ้นมาเป็นชนชั้นกลาง และกลายเป็นนายทุนท้องถิ่นขนาดย่อม ในส่วนของชาวไทยลื้อที่ไม่สามารถปรับตัวกับการเกษตรแผนใหม่ก็จะผั้วตนเองออกไปสู่การทำอาชีพรับจ้าง เพื่อพยายามเพิ่มรายได้ให้กับครอบครัว และมีเกษตรกรจำนวนไม่น้อยก็พบว่า ต้องกลายมาเป็นผู้ที่ไร้ที่ทำกิน

ภายหลังปี พ.ศ. 2510 เศรษฐกิจของเมืองเชียงค้ำเริ่มเติบโตขึ้นอย่างรวดเร็ว ส่วนหนึ่งมาจากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ทำให้ในยุคนี้ชาวไทยลื้อรุ่นใหม่สามารถเข้าถึงในระบบการศึกษามากที่สุด เนื่องด้วยเหตุผลของการเกิดเติบโตขึ้นตามลำดับของเมืองเชียงค้ำ โดยเฉพาะชุมชนไทยลื้อในตัวเมืองเชียงค้ำ ซึ่งในปี พ.ศ. 2497 กระทรวงมหาดไทย มีคำสั่งให้จัดตั้งสุขาภิบาลในทุกเขตพื้นที่อันเป็นที่ตั้ง ว่าการอำเภอ ทัวทั้งประเทศ ประมาณ 500 แห่ง ทั้งนี้เพื่อเป็นการเร่งกระจายอำนาจการปกครองให้ท้องถิ่น จึงเกิดตั้งเขตสุขาภิบาลเชียงค้ำ ตามพระราชบัญญัติสุขาภิบาล พ.ศ.2497⁷⁴ ทำให้ชุมชนไทยลื้อหลายชุมชนได้อยู่ในเขตการบริหารของสุขาภิบาล ซึ่งง่ายต่อการเข้าระบบสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐานภายในชุมชน

การที่ประชากรไทยลื้อส่วนหนึ่งสามารถปรับตัวได้ทันกับการเกษตรแบบใหม่ โดยผ่านการขยายพื้นที่ทางการเกษตรและการทำการเกษตรอย่างเข้มข้น ทำให้สถานะของครัวเรือนและชุมชนมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ตลอดจนการสนับสนุนของบิดามารดาที่จะส่งบุตรให้ได้รับการศึกษาในระดับที่สูงขึ้น ซึ่งในอดีตบิดามารดาที่เคยได้รับการศึกษาเพียงแค่ระดับประถมศึกษา ดังนั้นจึงอยากที่จะส่งบุตรของตนเองให้ได้เรียนในระดับสูงสุดเท่าที่ตนเองจะส่งเสียได้ จึงทำให้ชาวไทยลื้อรุ่นใหม่ได้รับการศึกษาและถูกป้อนเข้าไปอยู่ในระบบราชการภายในอำเภอเชียงค้ำ ซึ่งส่วนหนึ่งเกิดจากผลผลิตทางการศึกษา ที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงสถานะทางสังคมของชาวไทยลื้อ

การเติบโตทางด้านเศรษฐกิจในอำเภอเชียงค้ำ (พ.ศ.2500-2525)

การเกิดเติบโตของเชียงค้ำตลอดจนการเกิดขึ้นของถนนและเส้นทางคมนาคมของเชียงค้ำ ถือว่าเป็นการวางรากฐานของการคมนาคมในเมืองเชียงค้ำที่มีมาตั้งแต่โบราณ เนื่องจากถนนหนทาง

⁷⁴ ประวัติเทศบาลตำบลเชียงค้ำ.2553. [ระบบออนไลน์]. แหล่งที่มา

ที่กำลังจะสร้างนั้น ได้ถูกสร้างขึ้นทับบนเส้นทางโบราณ ซึ่งมีพัฒนาการของการคมนาคมมาตามลำดับ โดยเฉพาะช่วงหลังปี 2518 ถนนหนทางถูกทำให้สะดวกมากขึ้นกว่าเดิม ซึ่งต่อมาภายหลังถนนดังกล่าว ได้เชื่อมต่อกับถนนสายหลักที่ผ่านมาจากจังหวัดเชียงราย ถนนที่ผ่านมาจากจังหวัดพะเยา และ จังหวัดน่าน ทำให้มีความสะดวกสบายในการขนถ่ายสินค้า ที่เข้ามาภายในอำเภอเชียงคำ มีผลต่อการกระตุ้นเศรษฐกิจในเมืองเชียงคำได้

เมื่อการคมนาคมดีขึ้น การขนถ่ายสินค้าก็เข้ามาในเชียงคำมีจำนวนปริมาณที่เพิ่มมากขึ้น การใช้เกวียนเริ่มลดน้อยลง เริ่มมีการนำรถยนต์เข้ามาใช้แทนเกวียนมากขึ้นในเชียงคำ พนักงานขายของบริษัทสหพัฒน์⁷⁵ กล่าวว่า เส้นทางคมนาคม ภายในเชียงคำในปี 2510 ถนนหนทางยังไม่ค่อยดีแต่สามารถขายของได้ดีมาก โดยทางบริษัทจากกรุงเทพฯ จะนำสินค้าเข้ามาขายโดยตรงที่เมืองเชียงคำ และมีร้านค้าใหญ่ประมาณ 10 กว่าร้านที่รับซื้อสินค้าจากบริษัท โดยเฉพาะสินค้าประเภท แสมพู สบู่ ผงซักฟอก โดยร้านค้าในเชียงคำมีสถานะเป็นขี้นี้⁷⁶ ในการรับสินค้าไปขายส่งในอำเภอ และตำบลต่างๆอีก ซึ่งสินค้าจะมาถึงเชียงคำได้นั้นมาได้สองประการ ประการแรกคือหน่วยรถของบริษัทที่จะนำสินค้ามาจากบริษัทมาขายโดยตรง และประการที่สอง สินค้าจะถูกส่งมาพักไว้ที่ลำปาง ซึ่งจะต้องส่งมาทางพะเยาและเข้ามาถึงเชียงคำอีกที ภายหลังปีพ.ศ. 2518 ตลอดจนการเจริญเติบโตของกิจการรถประจำทาง สายเชียงคำ-พะเยา ซึ่งผูกขาดการเดินรถโดยชาวไทยลื้อบ้านแพด ทำให้การเดินทางและการขนส่งสินค้าสะดวกสบายและรวดเร็วมากยิ่งขึ้น

ความที่เมืองเชียงคำประสบปัญหาด้านความมั่นคงภายใน เนื่องมาจากภัยคอมมิวนิสต์ ในช่วง พ.ศ. 2516-2527 ปัญหาดังกล่าวกลับกลายเป็นการดึงการพัฒนาเข้าสู่พื้นที่ในอำเภอเชียงคำ โดยเฉพาะเส้นทางคมนาคม ส่วนใหญ่ได้รับการปรับปรุงเพื่อ “ความสบายใจเชิงจิตใจ”⁷⁷ ของรัฐบาล แม้ว่าเส้นทางดังกล่าวจะได้ใช้ประโยชน์ในการคมนาคมก็ตาม แต่ทางเส้นเหล่านี้ถูกสร้างขึ้นเพื่อความสะดวกของเจ้าหน้าที่ทหารและตำรวจในการปฏิบัติงานทางด้านความมั่นคง ดังนั้นทางหลวงเหล่านี้ อาจจะไม่ได้ออกสร้างขึ้นด้วยเงื่อนไขทางการค้าหรือการขนส่งสินค้า แต่เครือข่ายทางหลวงที่สร้างขึ้นในยุคนี้นี้ หมายถึงการสร้างเพื่อที่จะต่อต้านกับฝ่ายคอมมิวนิสต์ ทั้งนี้การเข้าถึงของทางหลวงในชนบท ด้านหนึ่งจึงหมายถึงการเข้ามาของอำนาจรัฐจากกรุงเทพฯ ดังนั้นจึงมักจะพบว่ามีการปะทะกันระหว่างเจ้าหน้าที่และผู้ก่อการบ่อยครั้งในขณะที่กำลังสร้างทางหลวง

⁷⁵ สัมภาษณ์นายพิชัย หุ่นพิกุลทอง อายุ 59 ปี อดีตพนักงานขายบริษัทสหพัฒน์ สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 6 พฤษภาคม 2552.

⁷⁶ ขี้นี้ เป็นพ่อค้าขายส่งขนาดกลาง ตัวขี้นี้ ซึ่งเป็นค้าขายส่งรายใหญ่ ส่วนขาขี้นี้ คือพ่อค้าที่รับซื้อสินค้าจากขี้นี้ และตัวขี้นี้ นำไปขายต่ออีกที.

⁷⁷ อธิโร คาภิชาภิ, จากทางรถไฟสู่ทางหลวง ความเปลี่ยนแปลงนโยบายการคมนาคมและการหมุนเวียนสินค้าของประเทศไทย ปีพ.ศ. 2478-2518 , คณะศิลปศาสตร์และวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยโกลดามา, 2549, หน้า1417.

แม้ว่าเชียงคำจะเต็มไปด้วยปัญหาความมั่นคง แต่ในขณะเดียวกัน เชียงคำกลับถูกสร้างให้เป็นเมืองยุทธศาสตร์สำหรับการต่อสู้เพื่อเอาชนะคอมมิวนิสต์ โดยสังเกตจากเชียงคำเป็นแหล่งที่ตั้งของกองกำลังทหารตำรวจ อยู่เป็นจำนวนมาก และเชียงคำก็ได้รับการสนับสนุนการพัฒนาไม่ว่าจะเป็นด้านคมนาคมที่มีการตัดถนนมากขึ้นในเชียงคำ ตลอดจนโรงพยาบาลขนาดใหญ่ทั้งนี้เพื่อรองรับเหตุการณ์ปะทะของเจ้าหน้าที่ขณะปฏิบัติงาน ก็จะถูกนำส่งมาที่โรงพยาบาลเชียงคำ แต่อย่างไรก็ตามแม้มีความวิตกกังวลในเรื่องของภัยคอมมิวนิสต์ ด้านหนึ่งรัฐบาลพยายามสร้างภาพคอมมิวนิสต์ทำให้ดูเหมือนว่ามีความน่ากลัวมาก แต่ไม่มีใครเคยพบคอมมิวนิสต์ในตัวเมืองเชียงคำ แม้ว่าสภาพภูมิศาสตร์อำเภอเชียงคำ ซึ่งมีพรมแดนทางทิศตะวันออกติดกับแขวงไซยะบุรีของลาวอาจตกเป็นเป้าหมายในการรุกรานของคอมมิวนิสต์ลาวได้ แต่ปรากฏว่าตลอดเวลาที่มอร์แมนทำการเก็บข้อมูลภาคสนามที่บ้านแพด ไม่เคยมีการรุกรานใดๆ จากทหารคอมมิวนิสต์ลาว มีเพียงแต่ข่าวลือว่าจะมีการบุกโจมตีออกมาเป็นระยะๆ⁷⁸

การพัฒนาอย่างรวดเร็วภายในเมืองเชียงคำอันเนื่องด้วยปัญหาความมั่นคง ส่วนหนึ่งจึงทำให้เกิดการหลั่งไหลเงินทุนที่เข้าในเชียงคำเป็นจำนวนมาก และเริ่มมีผู้คนเข้ามาอยู่มากขึ้น โดยเฉพาะหมู่ข้าราชการใหม่ ไม่ว่าจะเป็น ครู หมอ พยาบาล ตำรวจและทหาร ซึ่งเข้ามาพร้อมกับการเติบโตของเมืองเชียงคำและคอมมิวนิสต์ ทำให้เศรษฐกิจตลอดจนการจับจ่ายใช้สอยภายในเชียงคำมีมากขึ้น ตลอดจนการเกิดขึ้นของงานบริการเพิ่มมากขึ้นในเชียงคำ ไม่ว่าจะเป็น ตลาด ร้านอาหาร ร้านขายของชำ อู่ซ่อมรถ งานรับจ้างซักอบรีด งานก่อสร้าง เชียงคำจึงเติบโตอย่างรวดเร็วพร้อมกับการหลั่งไหลเข้ามาของทุนนิยม ที่ส่งผลต่อการปรับตัวของชาวไทยลื้อในเชียงคำด้วย

ในช่วงทศวรรษ 2520 เป็นต้นมาพบว่ามีเกิดขึ้นใหม่ของตลาดในตอนเย็น ซึ่งในอดีตเชียงคำจะมีเพียงตลาดเช้าซึ่งเป็นตลาดที่มีการจับจ่ายใช้สอยมากที่สุด และตลาดจะวายในช่วงสายๆ เป็นลักษณะของตลาดในยุคจารีตเดิม แต่การเกิดขึ้นของตลาดตอนเย็น ถือเป็นการตอบสนองการใช้ชีวิตแบบทุนนิยมสมัยใหม่ โดยเฉพาะกลุ่มข้าราชการ ที่ไม่มีเวลาจะไปซื้อสินค้าตอนเช้าตลาดในการเกิดตลาดในตอนเย็นเป็นการตอบสนองวิถีชีวิตแบบใหม่ของคนเชียงคำ ตลาดเย็นจึงมีความคึกคัก เพราะอัตราการซื้อขายจะมีสูงกว่าตอนตลาดเช้า โดยเฉพาะกลุ่มข้าราชการที่จะต้องพึ่งพาเครื่องอุปโภคบริโภค เพราะไม่สามารถผลิตได้เอง ดังนั้นทุกอย่างจึงได้มาด้วยการซื้อหาเพียงอย่างเดียว ทำให้ตลาดในตอนเย็นที่เฟื่องฟูมากขึ้นในเชียงคำ ทั้งนี้ยังพบว่าชุมชนในช่วงเวลาดังกล่าว ได้พบการเกิดขึ้นของตลาดสดในตอนเย็นได้แก่ ประมาณปี 2520 เกิดตลาดสดบ้านทรายขึ้นเป็นแห่งแรกในเชียงคำ ซึ่งเป็นตลาดของเอกชน ในปีพ.ศ. 2523 เกิดตลาดสดตอนเย็นแห่งที่สอง ที่บ้านธาตุ

⁷⁸ สิริศักดิ์ รุ่งเจริญสุขศรี, คอมมิวนิสต์บุกบ้านแพด, จุลสารหอจดหมายเหตุธรรมศาสตร์, ฉบับที่ 12 มิถุนายน 2551- พฤษภาคม 2552, หน้า 79.

สบวนเป็นตลาดของชุมชน และในปีพ.ศ.2524 เกิดตลาดสดตอนเย็นที่บ้านสบง เป็นตลาดเอกชน เป็นแห่งที่สาม⁷⁹ ในช่วงระยะเวลาเพียง 4 ปี เกิดตลาดสดตอนเย็นขนาดใหญ่ถึง 3 แห่งในอำเภอเชียงคำ ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงการพยายามปรับตัวของชาวไทยลื้อให้เข้ากับระบบเศรษฐกิจแบบระบบทุนนิยมสมัยใหม่ค่อนข้างชัดเจน

ทั้งนี้ในช่วงพ.ศ. 2521 พบว่าเชียงคำเริ่มเป็นเชียงคำยังเป็นตลาดกลางของการซื้อขายวัวควาย ซึ่งในอดีตตลาดนัดวัวควายจะต้องไปทำการซื้อขายแลกเปลี่ยนที่ตลาดพะเยา แต่ในปี 2521 จะมีการจัดตลาดนัดวัวควาย ตั้งอยู่ที่บริเวณหมู่บ้านชาวไทยลื้อบ้านเชียงคาน ตำบลเชียงบาน โดยจะเปิดทำการค้าขายแลกเปลี่ยนเฉพาะวันเสาร์ เพื่อให้เป็นตลาดกลางที่ให้เกษตรกรนำวัวควาย มาซื้อขายแลกเปลี่ยนกับผู้ประกอบการโดยตรง ไม่ต้องผ่านพ่อค้าคนกลาง ผู้ซื้อวัวควายมีทั้งพ่อค้าในท้องถิ่นและต่างท้องถิ่น ซึ่งส่วนใหญ่จะมาจากจังหวัดพะเยา อำเภอแม่ใจ อำเภอพาน อำเภอเทิง อำเภอเชียงของ อำเภอขุนตาล อำเภอป่าแดด และมีอีกจำนวนหนึ่งที่มาจากภาคอีสาน มีการซื้อขายตลอดทั้งปีเฉลี่ยอาทิตย์ละประมาณ 300 ตัว⁸⁰ แม้การเกษตรแบบสมัยใหม่โดยเฉพาะการใช้เครื่องจักรจะเป็นที่นิยมมากขึ้น แต่วัวควายก็ยังถือเป็นแรงงานที่ยังมีความสำคัญต่อระบบการเกษตรของท้องถิ่นไทยตลอดจนยังเป็นอาหารที่ได้รับความนิยมในชุมชนอีกด้วย

นอกจากนี้ตัวเมืองเชียงคำเองก็เริ่มเกิดการขยายตัวทางด้านเศรษฐกิจมากขึ้น และมีความพยายามที่จะเป็นศูนย์กลางทางเศรษฐกิจภายในแถบบริเวณนี้ ถึงกลับมีเรื่องเล่าที่เกิดภายในอำเภอเชียงคำว่า เมื่อปี 2520 ก่อนที่จะมีการแยกจังหวัดออกมาจากเชียงราย ทางกระทรวงมหาดไทยจะทำการออกมาอีกหนึ่งจังหวัด เนื่องจากจะได้สะดวกในการปกครอง จึงตัดสินใจว่าจะแยกจังหวัดออกมาเป็นจังหวัดอะไรดีระหว่างจังหวัดพะเยากับจังหวัดเชียงคำ มีการเคลื่อนไหวของคนในเชียงคำที่ต้องการจะเสนอตัวอำเภอเชียงคำให้กลายเป็นจังหวัด แต่ต่อมาภายหลังเลือกจังหวัดพะเยา เนื่องจากสามารถเชื่อมโยงการคมนาคมระหว่างจังหวัดได้มากกว่า เหตุการณ์ดังกล่าวดังกล่าวได้สะท้อนให้เห็นถึงความพร้อมของผู้คนท้องถิ่น ที่มีความต้องการและอยากจะเป็นศูนย์กลางของการพัฒนาและความเจริญ

อย่างไรก็ตามปัจจัยสำคัญที่ทำให้ชาวไทยลื้อเชียงคำจะต้องปรับตัวให้เข้ากับระบบทุนนิยมและแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ มีปัจจัยหลักอยู่ 2 ประการ

ปัจจัยจากภายนอก คือการส่งเสริมภาครัฐ เนื่องจากความต้องการของรัฐที่พัฒนาโครงสร้างพื้นฐานในการพัฒนาประเทศ และความต้องการผลักดันภาคการเกษตรของไทย ที่เน้นการเพาะปลูกพืชทางเศรษฐกิจเชิงเดี่ยว ส่งผลให้เกษตรกรไทยลื้อต้องปรับตัวให้เข้ากับการส่งเสริม

⁷⁹ สัมภาษณ์นายบุญ สมฤทธิ์ อายุ 79 ปี หนึ่งในคณะกรรมการผู้ก่อตั้งตลาดสดบ้านธาตุสบวน เมื่อวันที่ 26 พฤษภาคม 2552.

⁸⁰ อุทิศ ปุระมของ .แหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม. ในเอกสารแนะนำอำเภอเชียงคำ.สภาวัฒนธรรม, 2541. หน้า37.

ของภาครัฐ ซึ่งตรงจุดนี้ได้สร้างชาวนาที่มีฐานะดี ผันตัวเองจากเกษตรกรให้กลายมาเป็นนายหน้าให้เช่าที่ดินในการทำการเกษตร เพราะว่าในก่อนหน้านี้ได้เคยไปขยายพื้นที่ทำกินไว้ก่อนแล้ว ซึ่งพบว่ามีความอึดสาของพื้ที่ที่ต้องการทำนา แต่ไม่มีที่นาจึงทำการเช่าที่นาของชาวลื้อ ซึ่งเมื่อได้ผลผลิตก็นำมาแบ่งกัน ตามสัดส่วนที่ตกลงไว้

อย่างไรก็ตามยังมีชาวลื้อบางกลุ่มที่พยายามปรับตัวเข้ากับการเกษตรแผนใหม่ แต่ไม่ประสบความสำเร็จ ซึ่งอาจจะมาจากความไม่เคยชินในการทำการเกษตรแบบเข้มข้น อีกทั้งราคาค่าต้นทุนในการผลิตที่สูงทำให้ต้องไปกู้หนี้ยืมสิน สุดท้ายจึงต้องขายที่นา บ้างก็หันไปประกอบอาชีพรับจ้าง บางคนขายที่นาเพื่อเอาเงินไปลงทุนประกอบอาชีพอย่างอื่นเช่น ค้าขาย เป็นต้น

ตลอดจนการเติบโตทางเศรษฐกิจของประเทศ ให้เมืองเชียงคำเริ่มที่จะเติบโตมากขึ้น ส่งผลทำให้ทุนต่างๆ จากภายนอกหลั่งไหลเข้ามาในเชียงคำเป็นอย่างมาก และทุนดังกล่าวกลายเป็นสิ่งที่กระตุ้นเศรษฐกิจของเมืองเชียงคำได้เป็นอย่างดี

ปัจจัยภายในของเชียงคำ

เนื่องจากในแต่ละครัวเรือนจะมีภาระมากยิ่งขึ้น อีกทั้งการที่มีลูกมาก⁸¹ และผนวกกับความพยายามที่จะส่งบุตรหลานเข้าโรงเรียน ซึ่งมีความจำเป็นที่จะต้องใช้จ่ายเงินพอสมควรที่จะส่งลูกเรียนจนจบได้รับปริญญา เพราะชาวลื้อต้องการให้ลูกหลานได้เป็นเจ้าคนนายคน โดยเฉพาะการเข้ารับราชการซึ่งถือว่าเป็นเกียรติยศของวงศ์ตระกูล ทำให้เกิดขยายพื้นที่ทำการเกษตร และหันมาปลูกพืชเศรษฐกิจแทนการปลูกข้าวเพื่อเพิ่มรายได้ให้มากขึ้น เช่น ยาสูบ ลำไย ลิ้นจี่ เป็นต้น จึงเกิดการทำการเกษตรแบบเข้มข้น โดยจะนำเงินที่ได้ส่วนหนึ่งส่งลูกเรียน และเก็บไว้เพื่อใช้ในการทำการเกษตรครั้งต่อไป

ตลอดจนการที่ชาวบ้านพากันเดินทางเข้าไปขายแรงงานในกรุงเทพฯ หรือในต่างประเทศ และเข้ามาของกลุ่มต่างๆ ไม่ว่าจะเป็น กลุ่มนายทุน ข้าราชการครู ทหาร ตำรวจ ซึ่งส่วนหนึ่งได้เข้ามาแล้วแต่งงานกันคนลื้อในท้องถิ่น ปรากฏการณ์เหล่านี้ทำให้เกิดการขยายโลกทัศน์ของชาวลื้อที่กว้างขวางขึ้น อย่างเช่นมีทหารจำนวนหนึ่งแต่งงานกับหญิงสาวในหมู่บ้านและย้ายติดตามสามีไปยังพื้นที่อื่น ขณะที่บางคนก็ตั้งรกรากอยู่ที่เชียงคำ โดยเปลี่ยนสถานะทางสังคมจากลูกชาวนา กลายมาเป็นเมียทหาร การแต่งงานระหว่างลูกสาวบ้านแพดกับทหารต่างถิ่น ทำให้เกิดเครือข่าย

⁸¹ ผลพวงของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ทำชาวลื้อจะนิยมการมีบุตรมากเป็นพิเศษ เนื่องจากสามารถนำมาช่วย เป็นแรงงานในภาคการเกษตรของครอบครัว

ความสัมพันธ์ที่กว้างไกลมากยิ่งขึ้นกว่าการแต่งงานในหมู่คนลื้อต่างบ้าน และนำไปสู่การเรียนรู้โลกภายนอกที่กว้างขวางมากกว่าเดิม⁸²

การขยายโลกทัศน์ของชาวไทยลื้อเชียงคำ กลับกลายมาเป็นผลดีที่ทำให้ชาวไทยลื้อเชียงคำสามารถเรียนรู้ที่จะปรับตัวให้เข้ากับระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมสมัยใหม่ได้อย่างรวดเร็ว และนำวิทยาการและการพัฒนาเข้ามาสู่เชียงคำได้โดยง่าย ซึ่งในกรณีของพ่อจันทร์ ซึ่งเป็นชาวนาที่มีรตใดหรือที่เรียกกันว่า “เจ้าทุ่ง” เข้ามาในบ้านแพดครั้งแรกในปี 2516 พ่อจันทร์ไปเยี่ยมครอบครัวของลูกสาวที่แต่งงานกับทหารไปอยู่ที่จังหวัดลพบุรี เมื่อผ่านไปยังจังหวัดฉะเชิงเทรา ลูกเขยทหารได้พาพ่อจันทร์ไปดูการใช้เจ้าทุ่งในพื้นที่นา จากนั้นพ่อจันทร์จึงสั่งซื้อรตใดเข้ามาใช้ในพื้นที่นาของตน ด้วยราคา 18,000 บาท หลังจากพ่อจันทร์นำรตใดเข้ามาในบ้านแพด หลังจากนั้นคนในหมู่บ้านข้างเคียงก็นำเข้ามาใช้บ้าง เช่น คนบ้านแวน บ้านผาลาด เป็นต้น⁸³

การก่อรูปของชนชั้นกลางลื้อในเชียงคำ

เนื่องจากปัจจัยการขยายตัวทางด้านเศรษฐกิจและการค้าด้านต่างๆ ซึ่งถือเป็นผลผลิตจากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ตลอดจนการส่งเสริมของภาครัฐในหลายๆ ด้าน และการเติบโตภายในของเมืองเชียงคำเอง กลับกลายเป็นปัจจัยที่ทำให้กลุ่มทุนต่างๆ เริ่มหลั่งไหลเข้ามาในเชียงคำ โดยเฉพาะในตัวเมืองเชียงคำ เริ่มมีกลุ่มพ่อค้าชาวจีนเข้ามาทำการค้าในตลาดมากขึ้น ส่วนหนึ่งเป็นกลุ่มพ่อค้าชาวจีนที่มาจากเมืองพะเยา โดยนำสินค้าเข้ามาค้าขายในเชียงคำ ซึ่งค้าขายทำรายได้ดีมาก⁸⁴ กลุ่มพ่อค้าชาวจีนเหล่านี้มีทักษะในการค้าขายค่อนข้างสูง จึงสามารถเข้าควบคุมการค้าหลักของเชียงคำเอาไว้ได้ แต่พ่อค้าท้องถิ่นไม่ว่าจะเป็นคนเมืองหรือคนลื้อ ไม่เข้าใจความซับซ้อนของการค้า จึงไม่สามารถสู้กับกลุ่มพ่อค้าชาวจีนได้ ตลอดจนไม่สามารถปรับตัวให้เข้ากับการทำการค้าแบบทุนนิยมสมัยใหม่ได้ เช่น การทำโรงสี นายเล็ก พวงมะลิ เล่าว่า ชาวไทยลื้อหลายคนหันไปทำธุรกิจโรงสีแต่ขาดทุน เนื่องจากกลุ่มที่มาให้บริการโรงสีกลับกลายเป็นพี่น้อง คนสนิท มิตรสหายของตน คนในชุมชนซึ่งเป็นคนที่ยู่งักกัน จึงไม่สามารถเรียกเก็บเงินแบบทำกำไรได้ การค้าขายจึงขาดทุนและปิดกิจการโรงสีไปมาก⁸⁵ จึงทำให้พ่อค้าท้องถิ่นลดบทบาทลง ในทาง

⁸² ยศ สันตสมบัติ. พลวัตและความยืดหยุ่นของสังคมชาวนา: เศรษฐกิจชุมชนภาคเหนือ และกระบวนการทัศน์ด้วยชุมชนในประเทศโลกที่สาม. วชิรณิทัศน์, 2546. หน้า 214.

⁸³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 214.

⁸⁴ สัมภาษณ์แม่กิมหลี่ เหลี่ยมไพโรจน์ อายุ 78 ปี แม่ค้าชาวจีนที่เข้ามาค้าขายและมาตั้งรกรากในอำเภอเชียงคำ เมื่อวันที่ 18 เมษายน 2552.

⁸⁵ สัมภาษณ์นายเล็ก พวงมะลิ อายุ 63 ปี บ้านปางวัว ต.เชียงบาน อ.เชียงคำ จ.พะเยา เมื่อวันที่ 20 พฤษภาคม 2552.

กลับกันกลุ่มพ่อค้าชาวจีนกับประสบความสำเร็จในการค้าในเชียงคำ การค้าขายของคนในท้องถิ่นหลงเหลือแค่การค้าขายผลผลิตทางการเกษตรเท่านั้น

อย่างไรก็ตามกลุ่มชาวไทยลื้อส่วนหนึ่งที่ได้เข้าสู่ระบบการศึกษา ซึ่งได้กลับออกมาและถูกป้อนให้เข้าสู่ระบบราชการ ไม่ว่าจะเป็นอาชีพ ครู ทหาร ตำรวจ พยาบาล ล้วนถูกผลิตออกมาเพื่อตอบสนองกับการพัฒนาประเทศ และการได้เข้าไปอยู่ในระบบราชการ ทำให้มีหน้าที่การงาน และรายได้ที่มั่นคง จนกลายมาเป็นชนชั้นกลางและเป็นปัญญาชนท้องถิ่น โดยเฉพาะข้าราชการครู ซึ่งพบว่ากว่า 80 เปอร์เซ็นต์⁸⁶ ของข้าราชการครูในอำเภอเชียงคำเป็นชาวไทยลื้อ ซึ่งทำให้เกิดกลุ่มข้าราชการลื้อ ได้ผันตัวจากลูกชานาชาวไร่ กลายมาเป็นชนชั้นกลางในอำเภอเชียงคำ อันเป็นผลมาจากการได้รับศึกษา

และในส่วนของกลุ่มชาวไทยลื้อที่ไม่ได้เข้าสู่ระบบการศึกษา กลับกลายเป็นแรงผลักดันให้ผันตัวเข้าไปสู่ระบบการเกษตรแบบเข้มข้น โดยมีการขยายพื้นที่ทำกินออกไปเป็นจำนวนมาก โดยนอกจากจะทำนาปลูกข้าวแล้ว ชาวไทยลื้อหันไปปลูกพืชเศรษฐกิจเชิงเดี่ยวมากขึ้น เช่น ลำไย ยาสูบ มันสำปะหลัง ถังลิสง ทำให้ส่วนหนึ่งชาวไทยลื้อได้กลายมาเป็นเจ้าของที่ทำกิน และในภายหลังกลับกลายมาเป็นเจ้าของที่นา ซึ่งให้ผู้อื่นมาเช่าที่ดินทำกิน โดยเฉพาะชาวอีสานที่เริ่มเข้ามาหาที่ดินทำกินบริเวณอำเภอเชียงคำ กำนันบุญธรรม ยี่สิบแสนเล่าว่า

“...แต่ก่อนไปบุกเบิกที่นาด้วยความยากลำบาก ต้องให้ลูกหลานญาติพี่น้องไปช่วยในบุกเบิกที่พื้นที่นา ตอนนี้ไม่ได้ทำนาแล้ว เลิกทำงานแล้ว ให้คนลาวมาขอเช่านาทำ เพราะว่าง่ายแล้วทำไม่ไหว ลูกก็ไปทำงานกันหมด ไม่มีใครทำก็ให้เขาเช่าทำนาดีกว่า⁸⁷ ...”

ส่งผลให้กลุ่มเกษตรกรเหล่านี้จึงทำให้มีรายได้สูง โดยไม่ต้องลงแรงในการทำกิน จึงเกิดกลุ่มเกษตรกรชั้นกลางขึ้น อันเป็นผลมาจากการบุกเบิกที่ดินทำกินเป็นจำนวนมาก จนสามารถแสวงหาผลประโยชน์ในรูปแบบผลผลิตทางการเกษตร และในรูปแบบของการให้เช่าที่ดินทำกิน

อีกทั้งการเข้ามาของกลุ่มข้าราชการต่างถิ่น ไม่ว่าจะเป็นทหาร ตำรวจ ซึ่งมีเป็นจำนวนมาก ตามนโยบายของการปราบปรามคอมมิวนิสต์ ทำให้มีอัตราการแต่งงานของชาวบ้านกับกลุ่มข้าราชการเหล่านี้สูงมากขึ้น จนกลายเป็นค่านิยมของการแต่งงานกับข้าราชการ ซึ่งการแต่งงานกับข้าราชการได้แปรเปลี่ยนสถานะจากชาวบ้านธรรมดา กลายมาเป็นชนชั้นกลางใหม่ขึ้นมาได้ในเชียงคำ ที่มีความมั่นคงในสถานะทางเศรษฐกิจในระดับหนึ่ง ทั้งนี้เนื่องจากการเติบโตทางด้านการศึกษา

⁸⁶ สัมภาษณ์นายก้อนแก้ว ศรีจันทร์ อายุ 81 ปี อดีตข้าราชการครูยุคแรกๆ ในอำเภอเชียงคำ เมื่อวันที่ 28 พฤศจิกายน 2552.

⁸⁷ สัมภาษณ์กำนันบุญธรรม ยี่สิบแสน อายุ 87 ปี อดีตกำนันตำบลภูซาง อำเภอเชียงคำ จ.พะเยา เมื่อวันที่ 11 เมษายน 2552.

เศรษฐกิจ และความมั่นคงภายในของเชียงคำ ส่งผลต่อการก่อรูปของชนชั้นกลางใหม่ ที่เกิดขึ้นในอำเภอเชียงคำ และชนชั้นกลางเหล่านี้จะกลับกลายมามีพลังและเป็นแกนนำสำคัญในการรื้อฟื้นความเป็นลื้อ ในช่วงเวลาต่อมา

อย่างไรก็ตามในช่วงของการปรับตัวของชาวไทยลื้อ ที่ตอบสนองกระแสของการพัฒนาประเทศ ซึ่งส่วนหนึ่งถือว่าชาวไทยลื้อเชียงคำนั้นประสบความสำเร็จในการปรับตัวได้ในระดับหนึ่ง แต่ในทางตรงกันข้ามการปรับตัวของชาวไทยลื้อดังกล่าว กลับส่งผลให้เกิดความเปลี่ยนแปลงทางสังคมของชาวไทยลื้อ กล่าวคือ ระบบความเชื่อเรื่องเทวดา(ผี) แบบดั้งเดิมค่อยๆจากหายไปจากการดำเนินวิถีชีวิตของชาวไทยลื้อในยุคของการพัฒนา ลักษณะของความสัมพันธ์แบบเครือญาติจากการสร้างครอบครัวแบบขยายเปลี่ยนมาเป็นครอบครัวเดี่ยวมากขึ้น การทำการเกษตรแบบยังชีพเปลี่ยนมาเป็นการทำการเกษตรแบบเข้มข้น การเอามือเอารุ่นของคนในชุมชนกลายเป็นการจ้างงาน ซึ่งทั้งหมดนี้ถือเป็นผลกระทบทางวัฒนธรรมไทยลื้อ ที่เกิดจากการพัฒนาประเทศของภาครัฐ

2.5.4 การเก็บซ่อนอัตลักษณ์ความเป็นลื้อ ในฐานะทุนทางวัฒนธรรม

รัฐจาริตในอดีตของชุมชนล้านนา ไม่ได้มีสำนึกของการแบ่งคนออกเป็นกลุ่มเล็กกลุ่มน้อย อย่างเช่นในปัจจุบันที่ทำกัน หากแต่มองเป็นกลุ่มใหญ่ที่มีลักษณะบางประการร่วมกัน เช่น ในกรณีของชาวไทยลื้อก็จะมีจุดร่วมกับคนกลุ่มใหญ่ในด้านนามที่มีลักษณะความเป็นคน “ไท” หรือ “ไต” ร่วมกัน และพบว่ามี การแยกย้ายถ่ายโอนวัฒนธรรมซึ่งกันและกันอยู่เสมอมา อีกทั้งความสัมพันธ์ทางประวัติศาสตร์ที่มีความใกล้ชิดกันในสถานะของบ้านพี่เมืองน้องที่ตั้งแต่อดีต ล้วนแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์อันดีระหว่างชาวไทยลื้อและชาวไทยวนมาโดยตลอด

แต่จากปฏิบัติการของรัฐสยามในสมัยรัชกาลที่ 5 ตลอดเรื่อยมาสู่รัฐไทยในยุคของการพัฒนาประเทศ ที่พยายามรุกคืบเข้ามาเรื่อยๆจนกระทบต่อการมีตัวตนของชาวไทยลื้อ ทำให้ความเป็นลื้อเริ่มอ่อนแอลงไปเรื่อยๆ จนต้องปรับตัวให้กลายเป็นพลเมืองของรัฐไทยในที่สุด อันเนื่องด้วยสถานการณ์บ้านเมืองและระบบคิดที่แตกต่างไปจากรัฐจาริตเดิม ไม่ว่าจะเป็นระบบการศึกษาที่เริ่มเข้ามามีบทบาทสูงมากขึ้น ปัญหาความมั่นคงตามแนวชายแดนอันเนื่องมาจากภัยคอมมิวนิสต์ ล้วนส่งผลกระทบโดยตรงต่อการแสดงตัวตนความเป็นลื้อ ทำให้ในช่วงเวลาดังกล่าวทำให้ชาวไทยลื้อต้องเริ่มปรับตัวและแสดงตัวตนที่สะท้อนถึง “ความเป็นไทย” และในขณะเดียวกันก็ยังคงสำนึกของความเป็นลื้อยังคงอยู่ แต่ไม่สามารถแสดงออกมาได้อย่างเต็มที่ จึงนำมาสู่การเก็บซ่อนตัวตนและอัตลักษณ์ของความเป็นลื้อเอาไว้ ทั้งนี้ปัจจัยที่ทำให้ชาวไทยลื้อมีความจำเป็นที่จะต้องลดทอนความเป็นลื้อลง และเริ่มหันมาแสดงความเป็นไทยมากขึ้น

จากประสบการณ์ทางประวัติศาสตร์ ที่ทำให้เกิดความรู้สึกว่าตนเองเป็นชนกลุ่มน้อย ตลอดจนการกล่าวถึงการอพยพเคลื่อนย้ายของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยลื้อ เนื่องจากชาวไทยลื้อเป็นชนกลุ่มน้อยที่อพยพเข้ามาภายหลัง การเข้ามาแสวงหาที่ทำกินก็ต้องอยู่นอกเมือง และตอนใต้ของลำน้ำ ตลอดจนอยู่ทางทิศตะวันตกของเมือง อีกทั้งจะต้องเข้ามาอยู่ท่ามกลางสภาพแวดล้อมชุมชนของ “คนเมือง” จึงทำให้ภาพลักษณ์ในอดีตของชาวไทยลื้อถูกกดทับโดยคนเมือง และในขณะเดียวกันก็ถูกนิยามความเป็นลื้อต่างจากคนเมือง ซึ่งเปรียบเสมือนพลเมืองชั้นสอง ที่ได้รับการดูถูกจากคนเมือง ตลอดจนความรู้สึกว่าตัวเองเป็นชนกลุ่มน้อย จึงทำให้ชาวไทยลื้อเก็บความรู้สึกและการมีตัวตนของชาวไทยลื้อดังกล่าวเอาไว้

รวมไปถึงปัญหาทางด้านการศึกษาของไทย ที่ภาครัฐพยายามขจัดและปลูกฝังความเป็นไทย ที่ส่งผ่านมายังโรงเรียนส่งผลให้ การศึกษาในขณะนั้นที่ไม่ได้ยอมรับความแตกต่าง แต่ต้องการรูปแบบและคุณลักษณะของนักเรียนที่มีมาตรฐานทางภาษาเดียวกัน ซึ่งเน้นภาษาไทยกลางเป็นภาษาราชการ ขนบธรรมเนียมและวัฒนธรรมของภาคกลางกลายมาเป็นวัฒนธรรมของชาติ ซึ่งทำให้ลดทอนความสำคัญของความเป็นลื้อ จนทำให้วัฒนธรรมที่ไม่ใช่ไทยนั้น เป็นสิ่งที่น่าอายและล้าสมัย ซึ่งขัดต่อการดำรงชีวิตประจำวันกับคนในครอบครัวที่ใช้ภาษาลื้อในการสื่อสาร

ในระยะหลังชาวไทยลื้อบางส่วนเริ่มทำการค้าเพิ่มมากขึ้น จะต้องติดต่อกับผู้คนมากมายในการทำการค้า โดยเฉพาะการเป็นพ่อค้าข้าว ซึ่งปัญหาสำคัญของการแสดงตนเองว่าเป็นลื้อชาวไทย มักจะถูกเอารัดเอาเปรียบจากพ่อค้าคนจีน หรือพ่อค้าทางภาคกลาง ดังนั้นการแสดงออกถึงความเป็นลื้อ แม้กระทั่งภาษายังกลับกลายเป็นปัญหาทางด้านเศรษฐกิจและการค้า ส่งผลให้ชาวลื้อที่เชียงคำเมื่อออกจากชุมชนไปทำการค้า ที่ต้องแสดงความเป็นไทยมากขึ้น โดยเฉพาะการพูดภาษากลางหรือไม่อย่างน้อยก็พูดคำเมือง ทั้งนี้ก็เพื่อการรักษาผลประโยชน์ทางการค้าให้ได้มากที่สุด

และท้ายที่สุดปัญหาก็คอมมิวนิสต์ หลังจากจีนคอมมิวนิสต์สามารถเอาชนะรัฐบาลของเจียงไคเช็คได้แล้ว พรรคคอมมิวนิสต์จีนจึงได้หันมาสนับสนุนอุดมการณ์และการเผยแพร่ลัทธิคอมมิวนิสต์ ไปสู่ประเทศต่างๆ รวมทั้งประเทศไทยด้วย โดยให้การสนับสนุนลัทธิคอมมิวนิสต์ในประเทศไทยอย่างกว้างขวาง จนถึงขั้นประกาศจัดตั้งเป็นพรรคคอมมิวนิสต์ในประเทศไทย (พคท.) ภายใต้การสนับสนุนของจีนในปี พ.ศ.2492 ซึ่ง พรรคคอมมิวนิสต์ในประเทศไทย ได้ส่งคนเข้าไปศึกษาอบรมในประเทศจีน แล้วส่งผู้ปฏิบัติงานจำนวนหนึ่งจากประเทศจีนเข้ามาทางลาว เพื่อมุ่งเข้าหาและปลุกกระดมบรรดาชาวเขา ตามแนวชายแดนเขตจังหวัดน่านและเชียงรายเป็นอันดับแรก⁸⁸

⁸⁸ พล.ต.ศิริ ทิวะพันธุ์ และคณะ, ประวัติการก่อการร้ายของคอมมิวนิสต์ในภาคเหนือ, เสียบบินฉบับที่เชียงรายและพะเยา, พิมพ์ครั้งที่ 2, เนติกุลการพิมพ์, กรุงเทพฯ, 2532.

ส่งผลให้สถานการณ์ระหว่างประเทศจีนและไทยนั้นค่อนข้างที่จะตึงเครียด (พ.ศ.2492-2507) โดยทางการไทยให้เหตุผลว่าทางการจีนสนับสนุนกลุ่มชน ที่เป็นปฏิปักษ์ต่อรัฐบาลไทยนั้น ทางการไทยมีข้อกล่าวหาจีนหลายประการ ไม่ว่าจะเป็นการที่จีนสนับสนุนนายปรีดี พนมยงค์ ลี้ภัยทางการเมืองในประเทศจีน และอ้างว่าช่องสุ่มเผ่าไทยในมณฑลยูนนานของจีน เพื่อที่จะกลับเข้ามามีอำนาจในไทย⁸⁹ ทั้งนี้เนื่องจากในปี พ.ศ.2496 จีนได้มีการจัดตั้งเขตปกครองตนเองชนชาติไทจั้นที่มณฑลยูนนาน จึงเป็นที่หวาดวิตกว่า จีนจะใช้ดินแดนดังกล่าวเป็นฐานที่มั่นในการรุกรานไทย⁹⁰ ตลอดจนข้อกล่าวหาว่าจีนสนับสนุนขบวนการคอมมิวนิสต์ของไทย โดยการใช้แผ่นดินจีนเป็นที่ตั้งสถานีวิทยูเสียงประชาชนแห่งประเทศไทย ซึ่งข่าวของรัฐบาลบางกระแสระบุว่าสถานีวิทยูเถื่อนนี้อยู่ในมณฑลยูนนาน⁹¹

เนื่องจากภูมิประเทศทั่วไปในภาคเหนือเป็นป่าเขาและทิวกันดารยากแก่การเข้าถึง จึงเป็นการง่ายต่อการที่ฝ่ายคอมมิวนิสต์ปลุกกระดมมวลชน การขยายงานของพรรคคอมมิวนิสต์เป็นไปอย่างกว้างขวาง ในช่วงระยะเวลาไม่นานนักพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย ก็สามารถรวบรวมชาวเขาในเขต อ.เทิง อ.เชียงของ อ.เชียงคำ⁹² จ.เชียงราย , อ.ทุ่งช้าง อ.ปัว จ.น่าน , อ.นครไทย จ.พิษณุโลก , อ.หล่มเก่า อ.หล่มสัก จ.เพชรบูรณ์ , อ.ด่านซ้าย จ.เลย , อ.แม่สลด อ.อัมพาง จ.ตาก ได้ในอิทธิพลได้เกือบหมดในปี พ.ศ.2510 หลังจากนั้นการปะทะกันครั้งแรก ที่บ้านน้ำป่าน ต.นาไร่หลวง อ.ทุ่งช้าง จ.น่าน เมื่อวันที่ 26 กุมภาพันธ์ 2510 ซึ่งรับรู้กันว่าเป็นวัน “เสียงปืนแตก”⁹³ เป็นครั้งแรกในภาคเหนือ⁹⁴

⁸⁹ เขียน วีระวิทย์, สาธารณรัฐประชาชนจีนกับขบวนการคอมมิวนิสต์ในประเทศไทย, ขบวนการคอมมิวนิสต์ในประเทศไทย, พิมพ์, กรุงเทพฯ, 2517. หน้า 189.

⁹⁰ สิริศักดิ์ รุ่งเจริญสุขศรี, คอมมิวนิสต์บุกบ้านแพด, จุลสารหอจดหมายเหตุธรรมศาสตร์, ฉบับที่ 12 มิถุนายน 2551-พฤษภาคม 2552.

⁹¹ เขียน วีระวิทย์, สาธารณรัฐประชาชนจีนกับขบวนการคอมมิวนิสต์ในประเทศไทย, ขบวนการคอมมิวนิสต์ในประเทศไทย, หน้า 192.

⁹² เดิมอำเภอเชียงคำเป็นอำเภอหนึ่งในจังหวัดเชียงราย แต่เมื่อวันที่ 28 สิงหาคม พ.ศ.2520 อ.พะเยา ได้ยกสถานะเป็นจังหวัดที่ 72 ของประเทศไทย ซึ่งส่งผลให้อำเภอเชียงคำได้กลายมาเป็นอำเภอหนึ่งของจังหวัดพะเยา.

⁹³ พล.ต.ศิริ ทิวะพันธุ์ และคณะ, ประวัติการก่อการร้ายของคอมมิวนิสต์ในภาคเหนือ, เสียงปืนดับที่เชียงรายและพะเยา, หน้า 3-4.

⁹⁴ เรื่องเดียวกัน.

เนื่องด้วยสถานการณ์ในพื้นที่ที่มีความอ่อนไหวทางด้านความมั่นคง และการรับรู้โดยทั่วไปว่าในเขตอำเภอเชียงคานนั้นเป็นพื้นที่สีชมพู⁹⁵ ประกอบกับบริเวณพื้นที่อำเภอเชียงคานพบมีการปลูกระดมมวลชน จากสถานีวิทยุเสียงประชาชนแห่งประเทศไทย โดยการมุ่งเน้นไปยังกลุ่มเป้าหมายที่ชาวเขาซึ่งมีโอกาที่จะหันหน้าเข้าไปร่วมกับขบวนการพรรคคอมมิวนิสต์ได้มากที่สุด ทำให้ในพื้นที่เชียงคานเต็มไปด้วยกองกำลังทั้งทหารและตำรวจเป็นจำนวนมาก เช่น กองพันทหารราบที่ 4 กรมทหารราบที่ 17 , กรมทหารพรานที่ 31 , กองร้อยตำรวจตระเวนชายแดนที่ 326 เข้ามาตั้งค่ายและฐานกำลังในพื้นที่ของอำเภอเชียงคาน จนถึงการสร้างสนามบินเล็กเพื่อที่จะให้เครื่องบินทหารขนาดเล็กลงจอดได้ ในเขตกองพันทหารราบที่ 4 กรมทหารราบที่ 17

หากมองในแง่ของการตั้งกองกำลังของทหารและตำรวจแล้ว พบว่าเชียงคานได้ถูกแปรสภาพให้เป็นฐานที่ตั้งและกองบัญชาการทางการทหาร เพื่อต่อสู้เพื่อเอาชนะลัทธิคอมมิวนิสต์ และในขณะเดียวกันทางด้านกองทัพอากาศที่ 3 ได้มีความสนใจชนกลุ่มน้อยมากเป็นพิเศษโดยเฉพาะกลุ่มชาติพันธุ์ไทยลื้อ ถึงกับมีหนังสือถึงอธิการวิทยาลัยครูเชียงราย เพื่อที่จะให้ทำการศึกษาประวัติศาสตร์ความเป็นมาของชนกลุ่มน้อย หากพิจารณาแล้วทางการทหารคงมีหวัหระแวงชาวไทยลื้อ ซึ่งมาจากเหตุผลที่ทางการไทยเข้าใจว่าจีนใช้ชนชาลยูนนานในการให้การสนับสนุนพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย ตลอดจนการที่มีข่าวว่าสถานีวิทยุเสียงประชาชนแห่งประเทศไทย ที่พรรคคอมมิวนิสต์ใช้ในการปลูกระดมมวลชนนั้น ตั้งอยู่ในเขตมณฑลยูนนานเช่นกัน ทั้งนี้มณฑลยูนนานเป็นถิ่นที่อยู่อาศัยดั้งเดิมของชาวไทยลื้อ ก่อนการอพยพเคลื่อนย้ายมาสู่ประเทศไทย ชาวไทยลื้อจึงอาจกลายเป็นเป้าสงสัยว่า มีความเอนเอียงไปทางคอมมิวนิสต์หรือไม่ เพราะในระยะเวลาหลังจากจีนมีการปฏิวัติวัฒนธรรม มีชาวไทยลื้อบางส่วนหนีเข้ามาตั้งถิ่นฐานในประเทศไทย กองทัพอากาศที่ 3 จึงร่วมมือกับนักวิชาการ ชมรมล้านนาคดี เพื่อทำการศึกษาเรื่องราวเกี่ยวกับกลุ่มชาติพันธุ์ไทยลื้อ ซึ่งทั้งหมดนี้ส่วนหนึ่งล้วนส่งผลกระทบต่อภารกิจชีวิตและการแสดงอัตลักษณ์ของชาวไทยลื้อภายใต้ปัญหาของภัยคอมมิวนิสต์ในพื้นที่เชียงคาน

จากปัญหาความมั่นคงตามแดนชายแดนไทย-ลาวเมื่อปี พ.ศ. 2510 – 2527 ตลอดจนการประกาศว่าอำเภอเชียงคานเป็นพื้นที่สีชมพู เป็นเขตที่ช่องสุ่มของผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์ ด้วยความละเอียดอ่อนต่อความมั่นคงของรัฐ การประกาศตัวเป็นคนอื่นแม้กระทั่งความเป็นลื้อ ที่แปลกแยกไปจากไทย ย่อมไม่เป็นผลดียิ่งอยู่ในพื้นที่ที่มีความอ่อนไหวทางด้านความมั่นคง การแสดงออกของความเป็นลื้อ อาจเป็นเป้าหมายของเจ้าหน้าที่รัฐก็เป็นได้

⁹⁵ เป็นการกำหนดเขตพื้นที่ที่มีความรุนแรงของพรรคคอมมิวนิสต์โดยใช้สีเป็นกำหนดความรุนแรง เช่น พื้นที่สีแดง เป็นเขตฐานที่มั่นที่มีกองกำลังติดอาวุธของพรรคคอมมิวนิสต์อยู่ประจำในพื้นที่นั้นๆ หรือ พื้นที่สีชมพู เป็นเขตที่มีการเคลื่อนไหวของกองกำลังติดอาวุธของพรรคคอมมิวนิสต์ และมีชาวบ้านเป็นแกนนำร่วมกับพรรค

เงื่อนไขทั้งหมดนี้จึงเป็นเหตุผลที่ ในยุคนั้นชาวไทยลื้อไม่สามารถที่จะแสดงตัวตนความเป็นลื้อออกมาได้ ทำที่สุดความเป็นชาติพันธุ์ และ “ความเป็นลื้อ” คงดำรงอยู่และฝังตัวในสภาพ “ทุนทางวัฒนธรรม”

สรุปประจักษ์ที่ 2

ภาพรวมของชาวไทยลื้อที่เชียงคำในยุคนั้น ได้ถูกกวาดต้อนมาจากเมืองต่างๆ ของ แคว้นสิบสองปันนา ในช่วงปลายของยุค “เก็บผักใส่ซ้า เก็บข้าใส่เมือง” ภายใต้การนำของพระเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดช เจ้าผู้ครองนครน่านในขณะนั้น โดยถูกกวาดต้อนนำมาไว้ที่ เทิง และ เชียงม่วน ตามลำดับ ซึ่งต่อมานี้เองด้วยข้อจำกัดทางพื้นที่ทำการเกษตร จึงกลายเป็นปัจจัยที่ทำให้ชาวไทยลื้ออีกหลายกลุ่ม ได้อพยพเคลื่อนย้ายเข้ามาอยู่ในเขตเมืองเชียงคำ อย่างไรก็ตามชาวไทยลื้อยังสามารถดำรงรักษาอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของตนเองเอาไว้ได้ ในรูปแบบของประเพณี วัฒนธรรม และวิถีชีวิตดั้งเดิมของตนเอง เนื่องจากรัฐในยุคนั้นไม่ได้มีแนวคิดรวมศูนย์ ตลอดจนยังให้อิสระในการดำรงชีพและการดำเนินชีวิต ตามวิถีดั้งเดิมที่เคยปฏิบัติสืบต่อมา ซึ่งไม่ได้แตกต่างจากสิบสองปันนา อันเป็นบ้านเกิดเมืองนอนเดิมของตนเอง

การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างการปกครองตั้งแต่ในสมัยรัชกาลที่ 5 เรื่อยมาจนถึง ในยุคของจอมพล ป. พิบูลสงคราม และยุคของการพัฒนาประเทศ ที่ส่งผ่านมายัง ระบบการศึกษา ระบบเศรษฐกิจการค้าและการพัฒนา โดยกระบวนการดังกล่าวได้ทำให้ “ความเป็นลื้อ” ถูกลดทอนลงไปตามลำดับ และในขณะเดียวกัน ชาวไทยลื้อเองก็เรียนรู้ที่จะปรับตัวในเข้ากับสถานการณ์ โดยพยายามแสดงออกถึง “ความเป็นไทย” มากยิ่งขึ้น เพื่อที่จะลบเลือนความรู้สึกแตกต่าง ไม่ว่าจะเป็นทางด้านภาษา หรือการเป็นชนกลุ่มน้อยที่อพยพเข้ามาภายหลัง และการปรับตัวดังกล่าวยังเป็นการง่ายต่อการเข้าถึงการพัฒนา และผลประโยชน์ที่จะได้จากความเป็นไทย

ในช่วงของการส่งเสริมการพัฒนาดังกล่าวทำให้เมืองเชียงคำเริ่มเติบโตมากขึ้น เนื่องมาจากปัจจัยของการส่งเสริมจากภาครัฐและปัญหาความมั่นคงจากภัยคอมมิวนิสต์ ส่งผลทำให้เกิดการพัฒนาและการกระตุ้นเศรษฐกิจภายในเมืองเชียงคำ จึงทำให้กลุ่มทุนจำนวนมากหลั่งไหลเข้าสู่เมืองเชียงคำ ช่วงระยะเวลานี้ชาวไทยลื้อได้พยายามปรับตัวอีกครั้งหนึ่ง โดยการผันตัวเข้าสู่การทำ การเกษตรแบบเข้มข้น การขยายพื้นที่ทางการเกษตร การเข้าสู่ระบบราชการ การเป็นนายทุนท้องถิ่น ตลอดจนการขยายโลกทัศน์ของชาวไทยลื้อ ซึ่งถือว่าการปรับเปลี่ยนสถานะเศรษฐกิจและสถานะทางสังคมของชาวไทยลื้อให้สูงขึ้น

อย่างไรก็ตาม “ความเป็นสื่อ” ก็ยังเป็นสิ่งที่ยังไม่สามารถแสดงออกได้อย่างชัดเจน แม้ว่าจะมีความสำคัญต่อจิตวิญญาณ แต่เนื่องด้วย ปัญหาของความรู้สึกเป็นชนกลุ่มอื่น ปัญหาทางเศรษฐกิจ ปัญหาทางด้านความมั่นคง ซึ่งทำให้ “ความเป็นสื่อ” นั้นจะต้องถูกเก็บซ่อนเอาไว้ ไม่สามารถแสดงออกถึงตัวตนทางชาติพันธุ์ออกมาได้ ทำให้ความเป็นสื่อ ต้องถูกเก็บเอาไว้ในสภาพของ “ทุนทางวัฒนธรรม” ที่รอคอยโอกาสของการแสดงตัวตนของกลุ่มชาติพันธุ์อีกครั้งหนึ่ง